

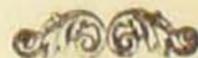
Τ Ο
ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

*Exoriare aliquis nostris ex
ossibus ultor.*

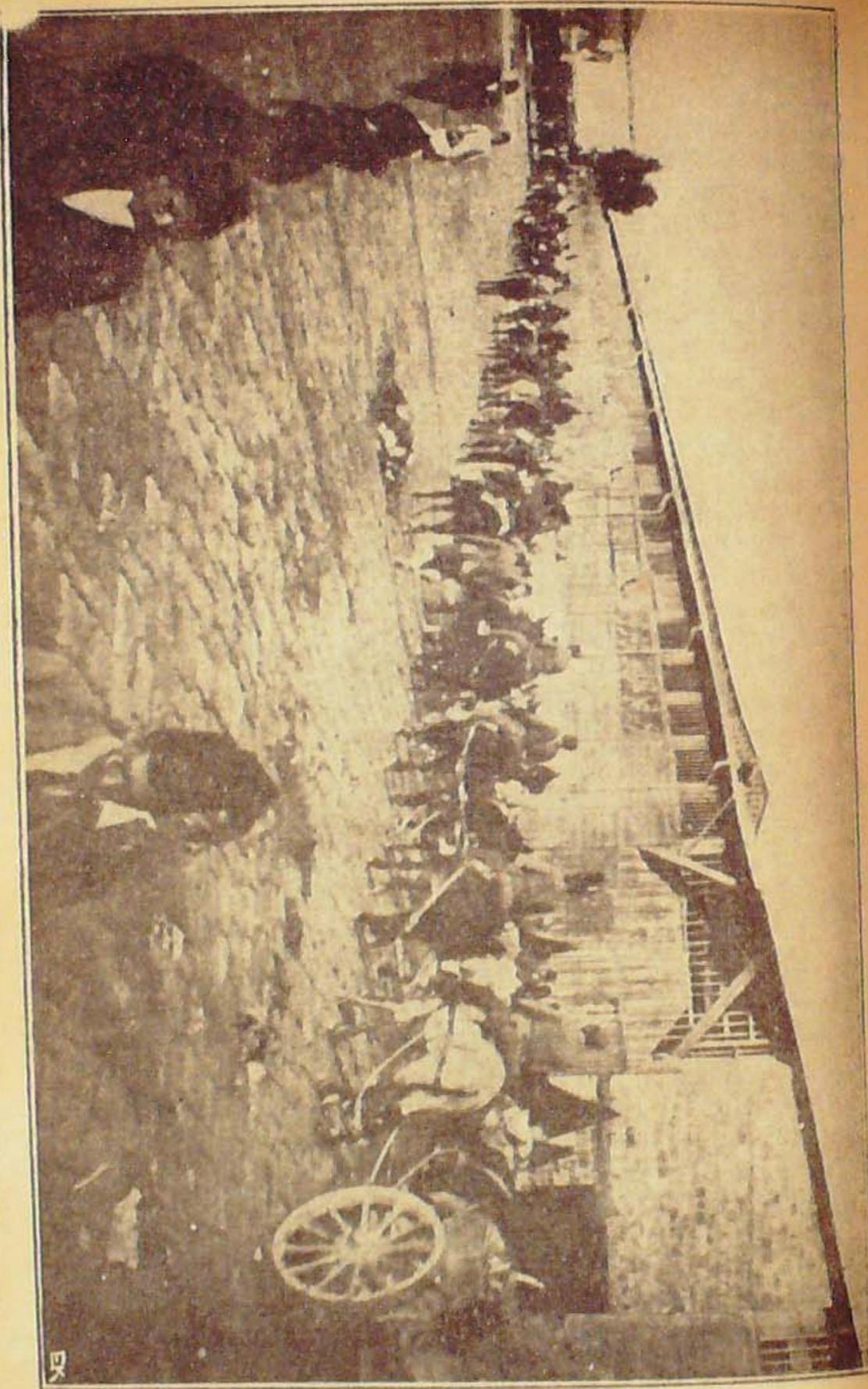
Ἐπὶ τὰ κόκκαλά μας νὰ ἐξέλθῃ
ὁ ἐκδικητής.

Βιργ. Αἰν. Βιβλ. Δ. στ. 625.

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΙΚ. ΚΑΡΑΜΠΛΙΑ Δ. Φ.
Καθηγητοῦ τοῦ Διδασκαλείου Φηλέων Θεσσαλονίκης
καὶ πρῶτον τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης

ΤΥΠΟΙΣ
Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ & ΣΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1924

Καὶ τὰ σάρωσαν ὄλα... Τώρα τὴν προκοχάλα τῆς Σμύρνης, γερὰ τῆ ἀπὸ πτώματα Ἑλλήνων...
πάρουδν οἱ ἀγγλιστῆροι τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ...

Πάν ἀντίτυπον φέρει τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου.

Καραγιάννης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ βιβλίον τοῦτο, πρὸ πολλοῦ ἔτοιμον, ἐβράδυνε νὰ ἐκδοθῇ διὰ πολλοὺς λόγους· ὁ κυριώτερος ἐξ αὐτῶν ἦτο ἡ προσφυγικὴ μας ἰδιότης, ἡ ὁποία μᾶς ἠγάγκαζε διὰ πολλὰ ἄλλα νὰ σκεφθῶμεν πρότερον. Καὶ πάλιν ὅμως ἡ ἐκδοσίς του δὲν γίνεται ἀργά· διότι γεγονότα ἱστορικά, καθὼς ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ, ὅσον λυπηρὰ καὶ ἄν εἶναι εἰς τὸν ἀναγνώστην, εἶναι πάντοτε ἐπικαιρὰ καὶ διδακτικά. «Οἱ λαοί, εἶπεν ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Γυζῶτος, οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν των, κρίνουν ὀρθότερον διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον αὐτῶν». Καὶ πολὺ ὀρθῶς· διότι καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον γίνεται ὅ,τι συμβαίνει καὶ εἰς τὸν φυσικόν· ὅμοια δηλ. αἰτία φέρουν πάντοτε ὅμοια ἀποτελέσματα καὶ ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκάστοτε παρουσιάζουν τὰ ἴδια προτερήματα ἢ ἐλαττώματα. Πολὺ δὲ περισσότερο ὁ λαὸς πρέπει νὰ μελετᾷ τὰς θλιβεράς περιόδους τῆς ἱστορίας του· διότι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἰδίων σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ φέρουν πάλιν τὰ ἴδια λυπηρὰ ἀποτελέσματα.

Τὸ βιβλίον μας δὲν εἶναι καθαρὰ ἱστορία· ἡ ἱστορία δὲν γράφεται τὴν ἐπαύριον τῶν γεγονότων ἐν μέσῳ τῶν συμπαθειῶν πρὸς τὰ ἱστορικά πρόσωπα· ἔπειτα, διὰ νὰ εἶναι ἀκριβοδικαῖα, προϋποθέτει πάντοτε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων. Τὸ βιβλίον εἶναι ἀπλῶς αἱ ἐντυπώσεις μας κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκείνας ἱστορικὰς ἡμέρας, ἐντυπώσεις ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπροσπάθησε νὰ κρατήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅσον ἦτο δυνατόν, μακρὰν τῶν προσώπων.

Ἀλλὰ καὶ ὡς τοιαῦτα δὲν χάνουν τὴν σημασίαν των· διότι ἀξίζει νὰ παρεννεθῇ κανεὶς, ἔστω καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως μόνον, εἰς τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο δράμα, ἀξίζει νὰ ζῆσιν τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ τρόμου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ καθεμία, καθὼς ἐκ πείρας γνωρίζουν οἱ ἐπιζήσαντες, ἰσοδυναμεῖ μὲ πολλὰς, παρὰ πολλὰς ἡμέρας· τὰ παιδιὰ ἐξηγαγκάσθησαν κατ' αὐτὰς παρὰ τὸν φυσικὸν νόμον νὰ σκέπτονται ὡς ἄνδρες καὶ πολλοὶ ἐξῆλθον ἀπὸ αὐτὰς μὲ λευκὰς τρίχας προώρως καὶ κύπτιοντες, ὡς νὰ ἐξάρουνον αὐτοὺς ἀποτόμως τὰ ἔτη σπασσορευθέντα εἰς τὴν ῥάχιν των, θλιβερὰ ἐρείπια τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸ βιβλίον ἀναφέρεται εἰς ἱστορικὴν ὕλην, ἔστω

16-11-49 Καρδί. 8.000 δλ.

4
και υπό την μορφήν αυτήν παρουσιαζομένην, δεν είναι δυνατόν να λείψουν έντελώς από αυτό κρίσεις ιστορική και γενική, τουλάχιστον από τον πρόλογόν του, κρίσεις παρέχουσαι την εξήγησιν των συμβάντων η συντελοῦσαι εἰς τὴν καλύτεραν κατανόησιν αὐτῶν.

Ἡ Ἑλληνική Πολιτική. Καὶ ἐν πρώτοις ποία ἦτο ἡ πολιτική ἡ ἐπιδιωχθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Μικρασιατικὸν ζήτημα; Τοιαῦται καθ' ὅλην τὴν περίοδον δύο παρουσιάζονται εἰς τὸν παρατηρητήν.

Ἡ μία ἦτο ἡ μέχρι τῆς 1ης Νοεμβρίου τοῦ 1920 ἐπιδιωχθεῖσα, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλης Ἑλλάδος, ἀφ' οὗ παρουσιάσθη μοναδικὴ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐθεώρει τὴν μεγέθυνσιν τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς τῶν ιστορικῶν καὶ ἐθνικῶν της ὁρίων ἀναγκαίαν, ὅχι μόνον χάριν τῆς ἐθνικῆς της ἀποκαταστάσεως, ἀσφαλείας καὶ εὐτυχίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἐπέλθῃ ἡ ἰσορροπία πρὸς τὰ μεγαλυθέντα Βαλκανικὰ Κράτη καὶ τὰ μὴ ἀναγκάζεται ἡ Ἑλλὰς πρὸς σωτηρίαν της τὰ μεταβληθῆ εἰς ἀναγκαστικὴν σύμμαχον γειτονικοῦ Κράτους, ἀλλὰ τὰ δύναται τὰ ἔχει ἀνεξάρτητον πολιτικὴν καὶ μὲ πρωτοβουλίαν μάλιστα διὰ τὰ Βαλκανικὰ ζητήματα· ὁ ὅλος δὲ οὗτος δὲν θὰ ἦτο δύσκολος δι' αὐτήν, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αὕτη κυρίως ἐκ τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν θὰ παρουσίαζε στόλον καὶ, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς της, ἀπαξ ἰσχυροποιουμένη θὰ εἶχε πάντοι συμμάχους ἐκ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Τὸ ἀπώτερον Ἀσιατικὸν μέρος τοῦ προγράμματος τούτου ἦτο ὁ σχηματισμὸς εἰς τὸ μέσον τῆς Μ. Ἀσίας καθαρῶς Τουρκικοῦ Κράτους, περιοριζομένου πανταχόθεν ὑπὸ ξενικῶν ἐγκαταστάσεων, ὥστε τὰ καταστῆ ἀκίνδυνον. Ἡ πολιτικὴ αὕτη, μεγαλοφυῶς εἰς τὴν σύλληψιν, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ της μὲ τὴν ὑποστήριξιν πάντοτε τῆς πλειονοψηφίας τουλάχιστον τῶν Συμμάχων· εἶχε ὅμως τὸ ἐλάττωμα δι' ἐχρηιάζετο χρόνον διὰ τὴν πλήρη ἐξέλιξιν της καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἀπῆται μεγάλην φρόνησιν τὸσον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας, ὅσον καὶ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, πράγματα τὰ ὅποια δὲν ὑπελόγησεν ὁρθῶς.

Ἡ ἄλλη πολιτικὴ, ἡ ὅποια ἀρκετὰ φανερὰ πρὸ τοῦ 1920 ἐξεδηλώθη, ἦτο ἡ ἀποχώρησις τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐπέτασσε τὴν ἐξωτερικὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν, συναιθανομένη ὅτι δὲν θὰ εἶχε τὴν ὑποστήριξιν τῶν Συμμάχων εἰς μίαν τὸσον δύσκολον ἄλλως ὑπόθεσιν. Ἄν ἀπέβλεπε βέβαια εἰς διαρκὴ συνεννόησιν πρὸς τοὺς Τούρκους· διότι συνεννόησις τοιαύτη, μὲ ἐθνι-

8
κοῦς δι' ἡμᾶς σκοπούς, ἤδη πρὸ πολλοῦ εἶχε ἀποδειχθῆ ἀδύνατος· πολὺ δὲ περισσότερον ἀδύνατος ἦτο τότε μὲ τὸν Νεοτουρκικὸν ἐθνικισμὸν καὶ φανατισμὸν. Ἡ τοιαύτη πολιτικὴ θὰ εἶχε πολέμους κυρίως τοὺς Μικρασιάτας, οἱ ὅποιοι διὰ λόγους εὐνοήτους ἐπεθύμουν τὴν ταχείαν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν των· ἀλλ' ἦτο πάντοι πολιτικὴ μὲ ὀρισμένον πρόγραμμα, Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ πολιτικὰ πρῶγματα κλίνονται ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά των, δὲν ἠμποροῦμεν τὰ εἰπωμεν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἔπρεπε τὰ ἀπορριφθῆ τὰ ἀποτελέσματά της θὰ ἔκρινον αὐτήν, μία δὲ ὀλαδήτοι ἰσχυρὰ Κυβέρνησις, ἀδιαφοροῦσα διὰ τὰ παράτονα τῶν Μικρασιατῶν καὶ διὰ τὴν ἀντίδρασιν μέρος τοῦ ἐλευθέρου Ἑλλην. λαοῦ, θὰ ἠμποροῦσε τὰ ἐπιβάλλῃ αὐτήν· θὰ εἶχε μάλιστα αὕτη τὸ πλεονέκτημα, ἀφ' οὗ τὰ ἐσωτερικὰ μας ἐξειλίχθησαν, ὅπως ἐξειλίχθησαν, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν θὰ ἀπέφευγε περαιτέρω θυσίας τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ εἰς αἶμα καὶ χροῖματα καὶ θὰ ἐσωζε ὅπωςδῆποτε τὰ ἀνθρώπινα τῶν Μικρασιατῶν δικαιώματα καὶ πιθανώτατα καὶ τὴν θράκην ὡς Ἑλληνικὴν κτήσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ παρουσίαζε ἰδικόν της πρόγραμμα εἰς τὴν παροῦσαν τότε μορφήν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Καὶ ἐὰν ἀκόμη αὕτη δὲν ἠθέλε τὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν μᾶς τὸσον ἀποτόμου πολιτικῆς μεταβολῆς, ἠμποροῦσε τὰ ἐπωφεληθῆ πολλὰς εὐκαιρίας, αἱ ὅποια παρουσιάσθησαν, ὥστε τὰ συνεννοηθῆ μὲ τὴν Τουρκίαν καὶ μὲ τὰς Δυνάμεις.

Τοιαῦται ἦσαν ἡ τουλάχιστον ἔπρεπε τὰ εἶναι αἱ δύο ἀντίθετοι πολιτικαὶ κατευθύνσεις. Αὕτη δὲ ἡ ἐκείνη ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἢ ἡ συμβουλή καὶ ὑπόδειξις ἄλλων πολὺ ὀλίγων ἠμποροῦν τὰ ἐπηρεάσουν τὴν ιστορικὴν εὐθύνην τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι διεχειρίσθησαν τὸ ζήτημα.

Τώρα πῶς ἐφηρημῶσθη ἡ καθέμια ἀπὸ αὐτὰς εἶναι γνωστόν. Ἡ μὲν πρώτη ἀντιρῶσις ἐκ σπουδῆς τῶν ἀντιπάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς πλειονοψηφίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· ἡ δὲ δευτέρα, μὴ τολμήσασα κἄν τὰ λάβῃ τὴν πλήρη ἐξέλιξιν της, ἀμφεταλαιαντεύθη καὶ ἐφάρη ὅτι ἠθέλε τὰ ἀκολουθήσῃ τὸν πρώτην, ἐν ᾧ ἔχασε τὴν βάσιν, εἰς τὴν ὅποιαν ἐστηρίζετο ἐκείνη· ἐφῆρετο τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ τὰ φέρῃ καὶ τὰ ὀδηγῇ αὐτὰ, περιμένουσα τὸν ἐκ μηχανῆς θεόν, διὰ τὰ ἐπιφέρει τὴν λύσιν.

Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω δύο μόνον πολιτικὰς κατευθύνσεις, διότι, καθὼς μοιραίως διεμορφώθησαν τὰ πράγματα, δύο μόνον τοιαῦτα ἦσαν δυνατὰ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχε καὶ τρίτη ἴσως ὀφελίμος καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Μικρασιάτας καὶ διὰ τὸ ὄλον ἔθνος

γενικῶς. Ἦτο ἀκριβῶς ἐκείνη, τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνικόν ἐνστιζιον ἔκαμνε ἡμᾶς τοὺς Μικρασιάτας νὰ διαισθανώμεθα εὐθύς μετὰ τὴν ἀναχωρῆν τοῦ Μούδρου· ἦτο ἡ μειριοπαθῆς ἀπαίτησις νὰ θεωρηθῶμεν ὅλοι οἱ εἰς τὸ Τουρκικὸν Κράτος ζῶντες Ἕλληνες τὸ γένος ὡς Ἕλληνες ὑπήκοοι ἔχοντες τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τοὺς ὑπηκόους τῶν συμμάχων Δυνάμεων καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὸ πολὺπλοκὸν Ἀνατολικὸν ζήτημα νὰ ὀριμάσῃ ἀκόμη περισσότερο.

Ἐὰν δὲ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν παρατηρηθεῖσαν τότε Ἰταλικὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν εἰς τὴν Μικρασίαν ἀπόβασιν, ἡ ὁποία ἦτο εὐκόλον νὰ προβλεφθῆ ὅτι θὰ ἐξηκολούθει μὲ ὅλην τὴν ἔντασιν καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἐὰν λάβῃ ἀκόμη ὑπ' ὄψιν τὴν ἀντίθεσιν τῶν συμφερόντων μεταξὺ τῶν Συμμάχων καὶ τὴν ἰδικὴν μας ἀτυχή ἔθνικὴν διαίρεσιν, δὲν βλέπει διατὶ καὶ ἡ πολιτικὴ αὕτη δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκτιμηθῆ ἀναλόγως. Τῶν ἔθνῶν ὁ βίος μετρεῖται εἰς αὐτὰ καὶ εἰς χιλιετηρίδας, ἡ δὲ ὑπομονὴ καὶ ἀναμονή, ὅταν στηρίζονται εἰς ὀρισμένον πρόγραμμα, δὲν ἔπασσαν ποτὲ νὰ εἶναι ἀρεταὶ διὰ τὰ φρόνιμα ἔθνη.

Ἐν ἄλλο ἀκόμη περὶ τῆς πολιτικῆς μας ἐν γένει πρέπει νὰ σημειωθῆ ἰδιαιτέρως, ὅτι δηλ. ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐγωϊστικὴ φιλαρχία τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἡ ἐπιθυμία των δι' αὐτῶν μόνον νὰ γίνῃ τὸ ἔθνικόν καλόν, διὰ νὰ μὴ ὠφελῆθῃ κομματικῶς ὁ ἀντίπαλος, καὶ ἡ πρόταξις τοῦ συμφέροντος τοῦ κόμματος ἀπὸ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐμπάθεια, ἡ διαίρεσις καὶ ἡ προσωπολατρεία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξηθένισαν τὰς ἔθνικὰς δυνάμεις καὶ κατέστρεψαν τὴν ἔθνικὴν μας ὑπόθεσιν. Ἀρχοντες καὶ ἀρχόμενοι εἰς μίαν τόσοσιν μεγάλην ἱστορικὴν στιγμὴν ἐφιλοτιμήθημεν νὰ δείξωμεν εἰς ὅλον τὸν Κόσμον ὅτι δὲν ἔχομεν τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς, αἱ ὁποῖαι κυρίως σφύζουν τὰ ἔθνη καὶ τὰ κάμνουν νὰ προσδεύουν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς μας. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς μας εἶναι φανερὰ εἰς ὅλους. Τὸ ἀνεγχειρόμενον ἔθνικόν οἰκοδόμημα κατέρρευσε, πρὶν ἀκόμη συντελεσθῆ· αἱ τρομακτικαὶ θυσίαι εἰς αἷμα καὶ εἰς χυμῶτα τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ ἀπέβησαν μάταιαι· ἐξερριζώθη ὁ Ἑλληνισμὸς ἐκ χωρῶν Ἑλληνικῶν ἀπὸ τριῶν καὶ πλέον χιλιάδων ἑτῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη ἡ Τουρκία νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τοὺς χρόνους τῆς μεγαλυτέρας τῆς ἀκμῆς· ἐρρίφθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πρόσφυγες, γυμνοὶ καὶ πτωχοί, ἐν καὶ πλέον ἑκατομμύριον ἀνθρώπων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γυναῖκες, παιδιὰ καὶ γέροντες, δηλ. ἄνθρωποι ἔχοντες ἀνάγκην ὑποστηρίξεως, διὰ νὰ ζήσωσι

καὶ κατ' ἀνάγκην μέλλοντες ἐπὶ μακρὸν νὰ ἐπιβαρύνωσι τὸν κρατικὸν προϋπολογισμόν· ἐχάθη ἀνυπολόγιστος ἔθνικὸς πλοῦτος τόσοσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Θράκην, πλοῦτος ὁ ὁποῖος ἦτο τιμὴ καὶ τίτλοι δικαιωμάτων δι' ἡμᾶς· εἰς τὰς διὰ τῶν Τουρκικῶν μεθόδων φοβερὰς ἀνθρωπίνους ἀπωλείας μας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑυρωπαϊκοῦ πολέμου προσετέθησαν νέαι τοιαῦται, ὥστε τὸ σύνολον νὰ ὑπερβῆ τὸ ἐν ἑκατομμύριον· καὶ ποῖαι ἀπώλειαι! οἱ νεκροὶ μας κατὰ μέγα μέρος ἀνήκουν εἰς τὴν καλυτέραν ἀνδρικὴν καὶ παραγωγικὴν ἡλικίαν! ἐπεβραδύναμεν τὴν ἐπικειμένην ἔθνικὴν ἀποκατάστασιν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν· ἐστιγματίσαμεν τὴν ἐνδοξὴν ἱστορίαν μας, νικηθέντες καὶ ἀνεχθέντες νὰ πάθουν τοιαῦτα οἱ ἀδελφοὶ μας. Καὶ τὸ γενικὸν πόρισμα μετὰ δύο ὄλα ἔτη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς κλασσικῆ ἀκόμη προσφυγικῆ δυστυχία ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους.

Εὐτύχημα βεβαίως εἶναι ὅτι τὸ στρατιωτικὸν Ἑλληνικὸν θαῦμα παρὰ τὸν Ἐβρον ὄχι μόνον ἠμπόδισε τὴν ἐπαύξεισιν τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ ἔσωσε τὴν τιμὴν μας. Ἀλλὰ μὲ τοῦτο δὲν ἔλειψαν οἱ κίνδυνοι. Ἡ ὅλη πολιτικὴ συμπεριφορὰ μας δὲν ἔφερε μόνον ὅσα ἔως τώρα ἔφερεν, ἀλλὰ καὶ ἠῤῥησε συγχρόνως τοὺς κινδύνους τοῦ μέλλοντος· διότι ἐξασθενήσαντες ἀπὸ τὴν πολλὴν αἰμορραγίαν καὶ ἐπιβαρυνθέντες οἰκονομικῶς, ἐξακολουθοῦντες μετὰ τόσα ἔθνικὰ παθήματα τὰς διαίρεσεις μας, δὲν παρουσιάζομεν ἢ τοῦλάχιστον δὲν νομιζόμεθα ἀπὸ τοὺς φανεροὺς καὶ κρυφίους ἐχθροὺς μας ὅτι παρουσιάζομεν τὴν προτιέραν μας δύναμιν. Καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιμετωπίζεται ἡ λύσις ὀλοκλήρου τοῦ προσφυγικοῦ προβλήματος διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ἑνὸς πλήρους συστήματος, μένει ἀνοιχτὴ μία ἔθνικὴ πληγὴ ἐγκυμονοῦσα πάντοτε νέους κινδύνους.

Ταῦτα διὰ τὴν πολιτικὴν μας ἐν γένει καὶ διὰ τὰ ἀποτελέσματά της.

Ἡ Τουρκικὴ πολιτικὴ καὶ τὰ ἀποτελέσματά της. Ἀλλὰ καὶ ἡ Τουρκία δὲν ἔσφαλε πολιτικῶς ὀλιγώτερον ἀπὸ ἡμᾶς, πολιτευθεῖσα ὅπως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸ γένος ὑπηκόους της. Ἐχασε μοναδικὴν ἐκκαιρίαν νὰ προσδέσῃ διὰ τῆς συγγνώμης καὶ μεγαθυμίας εἰς τὸ ἔθνος τῶν Ἕλληνας Μικρασιάτας, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν Τουρκικὴν νίκην εἶδον ἐκ τῶν πραγμάτων πλέον ὅτι αἱ μὲν Ἑυρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἰδικὰ των μόνον συμφέροντα ἐπεδίωκον, τὸ δὲ ὁμόφυλον Ἑλληνικὸν Κράτος ἦτο ἀνίκανον ἐν μέσῳ τόσοσιν συγχρονομένων Ἑυρωπαϊκῶν συμφερόντων νὰ ἐπιδιώξῃ καὶ ἐπιτύχῃ τὴν ἔθνικ

κῆν των αποκατάστασιν. Τοιαύτη μάλιστα πολιτική θὰ προσήγγιζε καὶ τὰ δύο ἔως τότε ἀντίπαλα Κράτη καὶ βαθμηδὸν θὰ ἐπέφερε τὴν ἀνεγγύησιν, ἢ ὅποια θὰ προῆγε πολὺ τὰ συμφέροντα καὶ τῶν δύο.

Τούναντίον αὕτη, ἐκδιώξασα μὲ τὸν γνωστὸν τρόπον τοὺς Μικρασιάτας, ἀφ' ἑνὸς μὲν κατέστησεν αὐτοὺς ἀδιαλλάκτους ἐχθροὺς μέλλουσι γὰρ βαρύνουν πάντοτε εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντὶ εὐπειθῶν καὶ ἀκινδύνων ὑπηκόων της κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ ἐξῆς θὰ ἔχη γὰρ ἀντικρῶσιν ξένους ὑπερηφάνους ὑπηκόους Μεγάλων Δυνάμεων, ὅσον καὶ ἂν προσπαθήσῃ γὰρ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσορῆσιν αὐτῶν εἰς τὴν χώραν της. Οἱ Τούρκοι παρὰ τὰ νεοτουρκικὰ ὄνειρα δὲν θὰ ἠμπορέσουν γὰρ ἀντικαταστήσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀρμενίους εἰς ὅλην ἐκείνην τὴν κοινωνικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν κίνησιν των καὶ κατ' ἀνάγκην θὰ δεχθοῦν ξένους, ἂν δὲν θέλουν γὰρ ἀποθάνουν ἀπὸ οικονομικὸν μαρασμόν. Εἰς ἐπίμετρον ἢ Τουρκία μὲ τὴν πολιτικὴν της ἔχει καὶ αὐτὴ γὰρ ἀντιμετωπίσῃ, ἔστω καὶ εἰς μικροτέρων κλίμακα, παρόμοιον μὲ τὸ Ἑλληνικὸν προσφυγικὸν πρόβλημα· θὰ φέρῃ τοῦτο πολλὰς δυσκολίας εἰς αὐτήν, ὅσον καὶ ἂν οἱ πρόσφυγες της ἔχουν τὴν γνωστὴν μοιρολατρικὴν ψυχροσύνησιν. Ἀὐτὸς ἔλυσε, καθὼς ἐνόμισε, τὸ ἔθνικόν της ζήτημα ἅπαξ καὶ διὰ παντός.

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ. Αἰκαίον θὰ ἦτο γὰρ εἰπωμεν ἄλλα καὶ περὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ἀφ' οὗ αὕτη ἐξ ἀρχῆς τόσο ἀνεργῶς ἀνεμύχθη καὶ ὑπῆρξεν ὁ τελικὸς ὀνθυμιστής. Ὁ γενικὸς χαρακτηρισμὸς της εἶναι ἡ ὠμὴ συμφεροντολογία, ἢ ἀνακολουθία καὶ ἡ ἐγκατάλειψις ὅλων τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ἀρχῶν καὶ ὑποσχέσεων, τὰς ὅποιας τόσο πομπωδῶς εἰς στιγμὰς κινδύνου διεκήρυττε. Ἠνέχθη καὶ ἐλησμόνησεν ὅσα ἢ Τουρκία ἐπραξεν εἰς βάρος της, εἰς βάρος τῶν αἰχμαλώτων της καὶ εἰς βάρος τῶν προστατευομένων της Χριστιανῶν, διὰ γὰρ ἐνθυμηθῆ ὅσα ἐπραξεν ἢ Ἑλλάς καί, διὰ γὰρ εἰπωμεν ὀρθότερον, ἐν τμημα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς μίαν μικρὰν χρονικὴν περιόδον. Ἀὐτὸς ἠθέλησε γὰρ ἐνθυμηθῆ ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ 1915 ἐρωτηθεὶς διὰ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν περὶ τοῦ πολέμου, ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ τῆς πλειονοψηφίας, τὴν ὅποιαν τότε ἀπέστειλεν εἰς τὴν Βουλὴν, ἐν γνώσει βέβαια τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, πρᾶγμα τὸ ὅποσον δύσκολα θὰ ἔκαμνε ἄλλος λαὸς· ὅτι ἀκόμη, διὰ γὰρ λάβῃ μέρος εἰς τὸν πόλεμον, ἐφθασε μέχρις ἐπαρσασίας καὶ διαταραξίσεως τοῦ ἑσωτερικοῦ του βίου.

Μὲ τὰς τάσεις της ταύτας ἐφθασεν ἢ Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ μέχρι τῆς ἠθικῆς χρεοκοπίας, ὥστε ἀνεργῶς γὰρ βοηθήσῃ—ἢ πλειονοψηφία

της τοῦλάχιστον—καὶ ὑποστηρίξῃ τὴν κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ἀντίπαλόν της Τουρκίαν ἐναντίον τῆς συμμάχου της καὶ ἐντολοδόχου Ἑλλάδος, τὴν ὅποιαν ἐστειλε εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διὰ γὰρ προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανούς! Κάτι χειρότερον ἀκόμη· ἐδέχθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν της καὶ μετὰ εἰρωνείας δι' αὐτήν ὁ Τούρκος, ὁ τυπικῶς ἀκόμη ἐμπόλεμος πρὸς αὐτήν, γὰρ καταστρέφῃ καὶ ἐξοντώσῃ ἐκείνον, τὸν ὅποσον αὕτη δι' ἐπισήμων ἄλλοτε πράξεων διεκήρυξε ὅτι θὰ προστατεύσῃ· ἠνέχθη γὰρ ἐκδιώξῃ γυμνοὺς καὶ ὡς κτήνη τοὺς εὐτεχνεῖς τοῦτους προστατευομένους της!

Ἐὰν τάχα ὁ ἐντολοδόχος διέπραξεν οἰαδήποτε πολιτικὰ σφάλματα, διὰ τὰ ὅποια ἀφηρέθη ἀπὸ αὐτὸν ἢ ἐντολὴ ἐκείνη, ἀφηρέθη μὲ τοῦτο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐντολεῖς καὶ ἢ προστασία τοῦ ἐγγχωρίου πληθυσμοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου πολλοὶ ἐπολέμησαν εἰς τὰς τάξεις τῶν συμμάχων εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ καὶ Ἀνατολικὰ πεδία τῶν μαχῶν; Τί ἐπραξαν οἱ ταλαίπωροι οὗτοι πληθυσμοὶ εἰς τοὺς Συμμάχους, διὰ τὸ ὅποσον ἠμποροῦσαν γὰρ τοὺς μεμφθῶν καὶ γὰρ τοὺς ἐγκαταλείψουν; Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Σύμμαχοι, διὰ γὰρ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, προκάλεσαν τὴν ἔθνικὴν ἀποκατάστασιν ἄλλων λαῶν, οἱ ὅποιοι εὐρισκόμενοι ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πρῶτης Αὐστρουγγρικῆς Μοναρχίας ἐπολέμησαν ἐναντίον των κατὰ τὸν μέγαν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον. Ἀὐτὸς εἶχον λοιπὸν καθῆκον καὶ ἀπέναντι τῶν Μικρασιατῶν, ἐὰν ὁ ἐντολοδόχος των ἔσφαλε, ἀφαιροῦντες τὴν ἐντολήν ἀπὸ αὐτὸν, γὰρ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὴν προστασίαν καὶ ἀποκατάστασιν των.

Ὅσοι ἐπίστευσαν ὅτι ἐκ τῆς κολυμβήθρας τοῦ αἵματος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου θὰ προήρχετο δικαιότερα πολιτικὴ, ἠπατήθησαν. Καὶ ὅσοι κατ' αὐτὸν ἐθυσιάσθησαν μὲ τὴν γλυκεῖαν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀνατείλῃ μία καλύτερα αὔριον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀδίκως ὡς πρὸς τοῦτο ἐθυσιάσθησαν. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἔμεινε ἢ ἴδια καί, διὰ γὰρ εἰπωμεν ὀρθότερον, ἔγινε χειρότερα· διότι διεξαγομένη σήμερον περισσότερο φανερά ὡς ἐκ τοῦ δημοκρατικωτέρου χαρακτήρος τῶν πολιτευμάτων κατορθῶναι γὰρ φαίνεται περισσότερο ὠμὴ καὶ ὀλιστικὴ.

Τὸν γενικὸν τοῦτον χαρακτηρισμὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς πολὺ ὀλίγον, καθὼς νομίζομεν, ἠμποροῦν γὰρ μεταβάλλουν οἰαδήποτε ἀντίθεσις συμφερόντων τῶν συμμάχων ἢ λόγοι γενικωτέρας Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἢ καὶ λόγοι ἑσωτερικοὶ καὶ ἰσχυρισμοί, ὅτι ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς πολιτικῆς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ Ἀνατολικά πράγματα ἐξακολουθεῖ γὰρ μένῃ πάντοτε ὁ ἴδιος. Τὸ αἰσχρὸν δὲν παύει πάντοτε γὰρ εἶναι αἰσχρὸν, ὑπὸ οἰουοδήποτε ὄρους καὶ ἂν διεπράχθη. Μία

μόνη ἐκ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν δύναται νὰ κατηγορηθῆ δι' ἀνακολουθίαν εἰς τὴν πολιτικὴν της, ἢ Ἰταλία τὸνναντίον παρουσίασε θαυμαστὴν ἀκολουθίαν καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξίν της· ὅσα δὲν ἠμπόρεσε εἰς τὰς διασκέψεις νὰ ἐμποδίσῃ, μειονοψηφοῦσα, τὰ ἐματαίωσε βραδύτερον διὰ τῶν μέσων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς πολιτικῆς της. Κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὴν κατηγορήσῃ.

Τοιαύτη πολιτικὴ θὰ εἶναι παράξενον, ἐὰν δὲν καταστρέψῃ τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπεδίωξε εἰς τὰ Ἀνατολικά πράγματα, ἢ μὴ καὶ ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μεγάλου πολέμου. Ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις δὲν ἔπαυσε νὰ ἐκτελῆ τὸ ἔργον της εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον.

Ἡ εὐθύνη μας διὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν. Μὲ ὅσα ὠθούμενοι ἀπὸ τὸν προσφυγικὸν μας πόνον καὶ τὴν πλήρη ἐγκατάλειψιν ὑπὸ τῶν προστατῶν μας λέγομεν περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, δὲν θέλομεν νὰ ὀλιγοστεύσωμεν τὴν εὐθύνην μας ὡς λαοῦ ἱστορικοῦ διὰ τὴν τοιαύτην κακὴν πορείαν. Ἡμεῖς εἰμεθα οἱ κύριοι ἔνοχοι διότι διὰ τῆς πολιτείας μας ἐδώσαμεν ἀφορμὴν εἰς τὴν οὐσκότισιν τῶν πραγμάτων, ἀπεστομώσαμεν τοὺς ὑποστηρικτάς μας καὶ τοὺς ὑπερασπιστάς τοῦ δικαίου καὶ ἠναγκάσαμεν τὴν μερίδα ἐκείνην τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ποὺ δὲν παρασύρεται ἀπὸ συμφέροντα, νὰ ἐξαπατηθῆ ἐκ τοῦ οὐσκοτισμοῦ τῶν πραγμάτων ἢ καὶ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας νὰ σιωπήσῃ. Τοὺς ἀνοηταίνοντας, καὶ ὅταν ἀκόμη ἔχουν δίκαιον, δὲν θέλουν νὰ ὑπερασπίζον διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι, καὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἀποκατασταθῆ τὸ προσβαλλόμενον δίκαιον, εὐθὺς ἄλλη ἀνοησία των θὰ τὸ ἀνατρέψῃ.

Ἡ στρατιωτικὴ μας κατάρρευσις. Ἡ περὶ τῆς πολιτικῆς κρίσις μᾶς φέρει εἰς ἄλλο σχετικὸν ζήτημα, τὸ τῆς στρατιωτικῆς μας κατάρρευσεως εἰς 14 μόλις ἡμέρας. Πῶς στρατὸς τόσο ἡρωϊκῶς μέχρι πρὸ ἐνὸς ἔτους, ἔστω καὶ ἀσκόπως, ἀγωνισθεὶς παρὰ τὸν Σαγγάριον, στρατὸς μὲ παραδόσεις ἱστορικὰς καὶ μὲ ἐγγὺς παρελθὸν τόσο ἐνδοξον ἔχασεν ἀποτόμως τὸ φρόνημά του καὶ μετεβλήθη διὰ μιᾶς εἰς μᾶζαν ἀσύντακτον; πῶς τόσο ταχέως ἐγκατέλειψεν ἕδαφος ἔθνικόν διὰ τῶν ἀγῶνων ἀνακτηθῆν καὶ πληθυσμοὺς ἀδελφούς εἰς τὴν λύσαν προαιωνίον ἐχθροῦ; Ποῖα τὰ αἷτια καὶ ποῖοι κατὰ βαθμοὺς οἱ ἔνοχοι;

Ἡ δικαιοσύνη βεβαίως ταχύτερον ἢ βραδύτερον θὰ διευκρινήσῃ καὶ πρέπει νὰ διευκρινήσῃ τὴν λυπηρὰν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἐν τούτοις δὲν θὰ διέτρεχε κανεὶς τὸν κίνδυνον νὰ ἀποδειχθῆ σφαλλόμενος εἰς τὰς κρίσεις του, ἐὰν ἔλεγεν ὅτι καὶ εἰς τὸ στρατιωτικὸν μέρος

ἔλειψεν ἢ διευθύνουσα κεφαλὴ καὶ ὅτι τὰ πάντα ἀφῆθησαν εἰς τὴν τύχην. Ἦτο φυσικὸν οἱ στρατιῶται, τῶν ὁποίων τὸ ἠθικὸν ὄλονεν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὑπεσκάπτετο, καθηλωθέντες ἐπὶ μακρὸν εἰς τόσον ἀπερᾶντους ἐκτάσεις καὶ ἐγκαταλειφθέντες σχεδόν, νὰ χάσουν τὴν πεποίθησιν εἰς τοὺς ἀντιτέρους των καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος. Ὑπὸ τοὺς ὅρους δὲ τούτους εἶναι θαῦμα πῶς τὸ μέτωπον δὲν κατέρρευσεν ἐνωρίτερον καὶ ὁ στρατὸς μας δὲν ἔπαθε πλήρη καταστροφὴν.

Ἄδικοι κατὰ τῶν Μικρασιατῶν κατηγορίαι. Εἶναι ἀνάγκη νὰ προστεθῆ ἀκόμη καὶ ἄλλο τι, σχετικὸν πρὸς τοὺς Μικρασιάτας Ἑλληνας· διότι δυστυχῶς ὑπάρχει κάποια παρεξήγησις, ἢ ὁποία—ἄς τὸ ὁμολογήσωμεν— καθιστᾷ ὀλιγώτερον συμπαθῆ τὴν ὅλην Μικρασιατικὴν ὑπόθεσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ταλαιπωρηθέντος δι' αὐτὴν λαοῦ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος· θὰ ἦτο βέβαια τυφλὸς ὅστις θὰ ἔλεγεν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἠσθάνθη τὴν συμφορὰν τῶν ἀδελφῶν του. Ἀπώλειαι ἐνὸς σχεδόν ἑκατομμυρίου ἀδελφῶν καὶ ἔθνικου πλοῦτου ἀνυπολόγιστου καὶ χωρῶν πλουσιωτάτων, αἱ ὁποῖαι πολλὰ ἐπέσποντο εἰς τὸ μέλλον διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κάμουν ἐντύπωσιν καὶ μάλιστα εἰς λαὸν ἱστορικὸν ἔχοντα τόσο ἐνδοξον ἱστορίαν. Τρανῆ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι αὐταὶ ἀνέτρεψαν πολιτικὸν καθεστῶς, θεωρούμενον ἕως τότε παρίσχυρον, καὶ παρεσκεύασαν τὴν πολιτειακὴν μεταβολὴν βραδύτερον. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς συνησθάνθη τὴν συμφορὰν τῶν ἀδελφῶν του καὶ πολλὰ ἔκαμε πρὸς ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας των, διὰ τὰ ὁποῖα οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε εὐγνώμονες.

Ἄλλ' ἐὰν ἢ ἐντύπωσις αὕτη εἶναι μικροτέρα παρ' ὅσον ἔπρεπε, τὰ αἷτια τούτου εἶναι τὰ ὑπὸ πολλῶν λεγόμενα ὡς πρόχειροι δικαιολογίαι τῆς μεγάλης συμφορᾶς, ὅτι τάχα εἰς τὸν περὶ τῶν ὄλων τούτων ἀγῶνα οἱ Μικρασιῶται δὲν ὑπεστήριξαν τὸν μαχόμενον ὑπὲρ αὐτῶν στρατὸν καὶ τὸ ἀγωνιζόμενον Κράτος τόσο δι' ἀνδρῶν, ὅσον καὶ διὰ χρημάτων· ὅτι τὸνναντίον οἱ Μικρασιῶται παρέλειψαν τὸ στρατιωτικὸν των καθήκον καὶ ἢ ἀίσχυροκέρδειά των ἐπίεσε τοὺς ἠρωϊκοὺς Ἀσπίτας.

Εἶναι καιρὸς νὰ γνωσθῆ ὅτι ταῦτα δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πλήρη ἀλήθειαν. Κανεὶς ἀπὸ ὅσους ἔλαβον μέρος εἰς τὴν Μικρασιατικὴν ἐκστρατείαν δὲν θὰ ἀρνήθῃ ὅτι τὰ δύο μεγάλα Ἑλληνικὰ Μικρασιατικὰ κέντρα, αἱ Κυθωνίαι καὶ τὰ Βρούλια, δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος. Τὸ ἴδιον ἠμπορεῖ νὰ

λεχθῆ καὶ διὰ τὸν ἄλλον Μικρασιατικὸν Ἑλληνισμόν, ὁ ὁποῖος δὲν πιστεύομεν νὰ παρουσίασε περισσοτέρους ἀνυποτάκτους καὶ λιποτάκτας ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους. Ἐὰν δὲ ὀλιγώτερον ὁμολογῆται διὰ τὸν ἄλλον Μικρασιατικὸν Ἑλληνισμόν, τοῦτο συμβαίνει, διότι τὰ κέντρα του δὲν ἦσαν τόσον μεγάλα καὶ ἀμιγῆ, ὅσον τὰ τῶν Κυδωνιῶν καὶ Βρουύλων, ὥστε νὰ προξενήσουν ἐντύπωσιν.

Διὰ τὴν Σμύρνην μας τὴν κατηγορουμένην δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ἦτο καὶ διεθνὴς πόλις καὶ ὅτι εἰς τὴν περιέβλεπτον αὐτὴν πόλιν, τὸν ὀφθαλμὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸν ἐμπορικὸν λιμένα τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς Μικρασίας, δὲν ἔπαυσε ἡ ξένη προπαγάνδα νὰ δοσιάζη εἰς βάρος μας ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κατοχῆς· οἱ ἀντίπαλοί μας μετεχειρίζοντο κάθε μέσον, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν στρατολογίαν καὶ νὰ δυσκολεύσουν τὸ ἔργον τῆς Ἑλλάδος. Ὅλα αὐτὰ δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἐπιδράσουν εἰς λαόν, ὁ ὁποῖος πρώτην φอรὰν ἐκαλεῖτο εἰς στρατιωτικὴν θητείαν καὶ δὲν εἶχε ἀκόμη συνηθίσει εἰς αὐτὴν. Δὲν εἶναι ὅμως δίκαιον ἡ καθυστέρησις νὰ γενικεύεται καὶ νὰ λέγεται ὅτι οἱ Σμυρναῖοι ἀπέφυγον τὴν στρατολογίαν· διότι καὶ ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτὴν πολλοὶ ἐστρατεύθησαν ἐκπληρώσαντες τὸ καθήκον των πρὸς τὴν πατρίδα. Ἴσως μόνον ἡ Σμύρνη παρουσίασε περισσοτέρους ἀνυποτάκτους καὶ λιποτάκτας, καθὼς ἦτο φυσικὸν ὑποταύτας συνθήκας.

Ὡς πρὸς τὴν ἄλλην κατηγορίαν, ὅτι δὲν ὑποστηρίχθη ὁ ἀγὼν χρηματικῶς ὑπὸ τῶν Μικρασιατῶν, πρέπει νὰ κατανοηθῆ ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἐκ τῶν Μικρασιατῶν εἶχομεν ἐκτοπισθῆ ἢ πιεσθῆ τόσον ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἀνάγκην ἡμεῖς νὰ ὑποστηριχθῶμεν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ νὰ μὴ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ὑποστηρίζωμεν καὶ περιποιηθῶμεν τοὺς ἀγωνιζομένους ὑπὲρ ἡμῶν· εἶναι κάτι ἀνάλογον, ὡς ἐὰν σήμερον εἰς μίαν τυχόν περιπέτειαν ἐζητεῖτο ὑποστηρίξεις καὶ περιποιήσεις ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς πρόσφυγας. Παραλείπω ὅτι, διὰ νὰ γίνῃ κάτι σπουδαῖον, ἐχρηιάζεται ὠθησις ἐκ μέρους τῆς Ἀγορᾶς, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν θὰ εἰδίδετο· ἀποδείξεις τούτου εἶναι ὅτι, ὅσα χρήματα ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς ἐμαζεύθησαν ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴν Ἀμυναν, ἔμειναν κατατεθειμένα εἰς τὴν Τράπεζαν, ἀποδοθέντα βραδύτερον εἰς τοὺς κυρίους των.

Διὰ δὲ τὴν ἀσχετοσύνην ἢ μὴ λησμονῆται ὅτι αὕτη ἦτο γενικὸν Εὐρωπαϊκὸν πρόβλημα, πρῶτον καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ μεγάλου πολέμου, καὶ ὅτι δὲν ὑπέμενον ἀπὸ αὐτὴν μόνον οἱ ἑλλθόντες νὰ ἐλευ-

θερώσουν τὴν Μικρασίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος Μικρασιατικὸς λαός. Αὐτὴ ἢ Ἑλληνικὴ διοίκησις δὲν ἐλάμβανε κανὲν μέτρον, διὰ νὰ τὴν πατάξῃ, προσπαθοῦσα μόνον μὲ ἄλλα μέσα νὰ ἀνακουφίσῃ τοὺς ἀγωνιζομένους ἄνδρας καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς. Ἄλλως τε ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐλευθέρου ἐδάφους ὁ Ἑλληνικὸς λαός ἐδοκίμασε τὴν ἀσχετοσύνην καὶ τὴν δοκιμάζει ἀκόμη, ὥστε νὰ μὴ ἠμπορῆ νὰ κατηγορῆ γενικῶς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπίσης θύματά τῆς.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πραγματικὸς πατριωτισμὸς, ὑψούμενος εἰς αὐτοθυσίαν, ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ περισσότερα τόσον εἰς τὸ στρατιωτικὸν καθήκον, ὅσον καὶ εἰς τὴν χρηματικὴν ὑποστήριξιν. Ἀλλὰ τὴν καθυστέρησιν αὐτὴν τὴν ἐπληρώσαμεν τόσον ἀκριβὰ ἡμεῖς οἱ Μικρασιᾶται καὶ μὲ αἷμα καὶ μὲ χρήματα, ὥστε νὰ εἶναι περιττὴ δι' ἡμᾶς ἡ ὑπόμνησις τῆς. Ἐμάθομεν ἀπὸ τὰ παθήματά μας καὶ μὲ τὸ οἰκτρὸν παράδειγμά μας ἐδιδάξαμεν καὶ τοὺς ἄλλους, ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀτομικὴ εὐτυχία, ὅταν τὸ ὄλον ἀτυχῆ, καὶ ὅτι μόνον, ὅταν τὸ ὄλον εὐτυχῆ, ἠμπορεῖ νὰ στηριχθῆ καὶ ἡ ἀτομικὴ εὐτυχία· τὰ οἰκτρά ναυαγία μας διασπαρῆντα εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Κράτους εἶναι οἱ ἄφωνοι κήρυκες τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, τὴν ὁποίαν πρὸ 2353 ἐτῶν ἐβροντοφώνει ὁ Περικλῆς εἰς τοὺς παλαιούς Ἀθηναίους εἰς ἓνα ἄλλον τότε μέγαν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον.

Ἐπεὶτα ἀπὸ τὸν Μικρασιατικὸν λαὸν ἀπεκρῦβη πάντοτε συστηματικῶς ἡ ἀλήθεια. Τόσον ἢ ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆ Κυβέρνησις, ὅσον καὶ οἱ ἐν Σμύρνη ἀντιπρόσωποί τῆς πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ, δὲν μᾶς ἐφανέρωσαν ἢ τοῦλάχιστον δὲν μᾶς ὑπεδήλωσαν ποτὲ τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐξωθεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς μεγάλας ἀποφάσεις· ἔκριναν, φαίνεται, ὅτι εἶχαν αὐτοὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσουν διὰ τὴν τύχην ἑνὸς ὀλοκλήρου λαοῦ, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ ἐκφέρῃ γνώμην καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ. Οἱ δὲ ὀλίγοι περὶ τὴν Μικρασιατικὴν Ἀμυναν, ὅσοι τυχὸν ἐγνώριζον ἢ ἐπώπτευσον τὴν ἀλήθειαν, ἐτρομοκρατήθησαν, διὰ νὰ μὴ τὴν ἐκατομίσουν εἰς ἄλλους. Καὶ τὰ τελούμενα ἄλλως τε ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ καθησυχάζουν ἡμᾶς. Ποῖος ἠμποροῦσε νὰ πιστεύσῃ εἰς ἐγκατάλειψιν ἢ εἰς τοιαύτην τύχην τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅταν ἐβλεπε νὰ ἐπισκευάζεται τὸ Διοικητήριον τῆς Σμύρνης καὶ νὰ διοργανώνεται πυρετωδῶς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Καραθεοδωρῆ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σμύρνης καὶ νὰ ἐτοιμάζεται μέγα ὄργανοτροφεῖον εἰς Μοσχονήσια ἀπέναντι τῶν Κυδωνιῶν, ὅταν ἐβλεπε νὰ ἐξοδεύονται τεράστια ποσὰ διὰ δημόσια ἔργα εἰς πολλὰ μέρη; Ἰδιώτης ἔχων κοινὸν νοῦν θὰ ἔκαμνε ποτὲ κάτι παρόμοιον εἰς ἰδιωτικὴν ἐπιχείρησιν,

τὴν ὁποῖαν ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταλείψη ἢ διὰ τὴν ὁμαλὴν πορείαν τῆς ὁποίας ἐφοβεῖτο:

Τὸ ὑπέροχον ἔργον τῶν φιλανθρωπικῶν ὀργανώσεων καὶ ἰδία τῶν Ἀμερικανικῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀκόμη ὑπὸ ἱστορικὴν ἱστορίαν δὲν πρέπει νὰ παραλειφθῆ εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν λυπηρὰν ἐπέθεσιν, εἶναι τὸ μέγα ἀληθῶς καὶ ὑπέροχον ἔργον τῶν φιλανθρώπων, ἰδικῶν μας καὶ ξένων, καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἀμερικανῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐπρωτοστάτησαν. Ἀληθινοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀληθῶς πολιτισμένοι, μεγάλοι ἀλτροῦσταὶ ἐν τῷ μέσῳ τόσο ἐγωῖσμοῦ καὶ ἐλισμοῦ, συνεισέφεραν ἀφειδῶς, εἰργάσθησαν, ἐκουράσθησαν, ἐθυσιάσθησαν—ἤμποροῦμεν νὰ τὸ εἴπωμεν δι' ἀρκετοὺς ἐκ τῶν ὀργάνων τούτων τῆς θείας Προνοίας—ὑπὲρ τῶν θυμάτων τῆς Ἀνατολικῆς τραγωδίας. Ἐδημιούργησαν μὲ τὴν συμπεριφορὰν τῶν αὐτῆν ἠθικῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα δεσμόν, τὸν ὁποῖον δὲν θὰ λησμονήσῃ ποτέ ἡ Ἑλληνικὴ εὐγνωμοσύνη. Ἐπραξαν καὶ κατὰ ἄλλο μεγαλύτερον ἀκόμη παρουσίασαν ἐν τῷ μέσῳ τούτῳ ἠθικῆς ἀθλιότητος καὶ παρακμῆς ἐν φωτεινῶν σημείων, τὸ ὁποῖον νὰ παρέχῃ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ παρεκτροπείσα ἀνθρωπότης θὰ ἐπανεύρῃ τὸν δρόμον τῆς πρὸς τὰς ἠθικὰς ἰδέας.

Τὴν κρίμα ὅτι αἱ ἠνωμένα πολιτεῖαι, ἀπαξ λαβοῦσαι μέρος εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον, δὲν ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος καὶ εἰς τὴν διαρρῦθμιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων! Θὰ ἠμπόδιζον πολλὰ πολιτικὰ σφάλματα καὶ θὰ ἠγάγκαζον τὴν Εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν νὰ φανῆ δικαιότερα! θὰ ἀπήλλασσον τοιοῦτοτρόπως ἑαυτὰς καὶ ἀπὸ τὴν ἠθικὴν εὐθύνην, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἠμποροῦν νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι, ἀφ' οὗ ἔλαβον μέρος εἰς τὸν πόλεμον ὄχι μόνον ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας διὰ τοῦ προεδρικοῦ στόματος ἐξήγγειλαν εἰς τὸν Κόσμον.

Οἱ λαοὶ οἱ ἔχοντες πικρὰν πείραν τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἐπίστευσαν εἰς τὸ Ἀμερικανικὸν στόμα καὶ οἱ εἰς τὰς Ἀμερικανικὰς τάξεις πολεμοῦντες Ἕλληνας ἐπίστευσαν ὅτι ἐπολέμουν καὶ διὰ τὴν ἰδιαιτέραν τῶν πατρίδα, τὴν πάντοτε θυσιάσθησαν εἰς Εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα.

Ταῦτα τὰ γενικὰ ὑπὸ ἱστορικὴν ἱστορίαν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν

Ἀπὸ ὅσα περιγράφονται εἰς τὸ βιβλίον, εὐκόλα ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῆ τὴν ὅλην Μικρασιατικὴν τραγωδίαν. Ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγιναν εἰς τὴν Σμύρνην ἐμπρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς νικητρίας καὶ

προστάτιδος τῶν Χριστιανῶν Εὐρώπης, τί ἀρά γε θὰ ἔγινε ἐκεῖ εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας, ὅπου ξένος ὀφθαλμὸς δὲν ἐβλεπε τὴν Τουρκικὴν ἀγριότητα καὶ βαρβαρότητα! Οἱ σωροὶ τῶν ὀστέων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ οἱ βανδαλισμοὶ εἰς πρῶην Χριστιανικοὺς ναοὺς θὰ εἶναι δι' ὄλιγον ἀκόμη διάστημα οἱ ἄφωνοι κήρυκες τῆς φρικτῆς τραγωδίας. Ἀλλὰ τὰ ἄγρια μαρτύρια, ποὺ ὑπέστησαν τὰ ἀτυχῆ θύματα, ποῖος θὰ τὰ κηρύξῃ; ἡ σιωπὴ τοῦ θανάτου ἐκάλυπεν αὐτὰ, ὅπως μετ' ὄλιγον ἡ ἐξαφάνισις τῶν ὀστέων θὰ ἐξαλείψῃ καὶ τὸν ἄφωνον ἐκείνον κήρυκα. Καὶ μόνον ὅστις ἐγνώριζε πρότερον τὴν Ἑλληνικὴν Μικρασίαν, θὰ αἰσθάνεται ὅτι ἐπέρασεν ἀπὸ αὐτὴν ὁ Τουρκικὸς τυφὸν καὶ θὰ λυπηθῆ, διότι τὸν πολιτισμὸν διεδέχθη ἡ βαρβαρότης.

Ἰωάν. Ν. Καραμπλιᾶς

ΣΗΜ. Αἱ χρονολογίαι εἰς τὸ βιβλίον σημειοῦνται σύμφωνα μετὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, διὰ νὰ μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις.

I. K.

Όλη ἡ ἀπὸ τὸ ἐν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐκτεινομένη γῶρα εἰς ἀρκετὴν ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασιν παρουσιάζει τὴν ἰδίαν φυσικὴν διάπλασιν. Εἰς δὲ τὰς παραλίας καὶ τῶν δύο μερῶν διανοιγνόνται μεγάλοι ἢ μικροὶ κόλποι καὶ λιμένες, πολλοὶ ἀπὸ τούτους ἔχουν ἐμπροσθέν των νήσους περισσοτέρας ἢ ὀλιγωτέρας. Σχεδὸν ὅλοι οἱ κόλποι οὗτοι βλέπουν οὐχὶ πρὸς Ν., καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς ἄλλας γῶρας τῆς γῆς, ἀλλὰ πρὸς Δ καὶ Λ, ὁγλ. ἀντίκεινται πρὸς ἀλλήλους, ὅπως ἀκριβῶς ἀντίκεινται καὶ αἱ παραλίας.

Όλα αὐτὰ δεικνύουν ὅτι ἡ γῶρα ἀποτελεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ φυσικὸν συγκρότημα μὲ κέντρον τὴν Θάλασσαν τοῦ Αἰγαίου. Εἰς πολὺ παλαιὰν ἐποχὴν ὁγλ. μεγάλαί ἤφραιστειώδεις ἐκρήξεις συνεκλόνησαν τὴν γῶραν καὶ ἐπέφεραν τὴν σημερινὴν διαμόρφωσιν τῆς, ἤτοι ἐσχημάτισαν τὸ Αἶγαϊον καὶ ἐχώρισαν τοιοιουτρόπως τὰς ἀντικειμένας ἀκτὰς, ἀφῆσαναι τρόπον τινὰ ὡς γέφυραν τὰς μεταξύ αὐτῶν κειμένας νήσους.

Ἡ τοιοιουτρόπως διαμορφωθείσα παραλία, εἴτε γυμνή εἴτε ὀχυρῶδες παρουσιάζεται, ἔχει τοιαύτην χάριν καὶ ποικιλίαν, ὥστε νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς γῶρας, τὰς ὁποίας ὁ θεὸς καὶ ἡ φύσις ἐφιλοτιμήθησαν νὰ προικίσουν μὲ ὅλα τὰ ὀφθαλά.

Όπως δὲ αἱ ἀντικείμεναι ἀκτὰὶ τῶν δύο ἡπείρων ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον φυσικὸν συγκρότημα, τοιοιουτρόπως καὶ ὁ σικκις λαὸς τις κατέλαβε τὴν μίαν, εὐθὺς ἀμέσως ἐδοκίμασε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν ἄλλην ἀκτὴν. Οἱ Ἕλληνας, εἴτε ἐκ τῆς Ἀσίας κατὰ πρῶτον ὠρμήθησαν εἴτε, καθὼς φαίνεται πιθανώτερον, ἐκ τῆς Εὐρώπης, ἐσπευσαν εὐθὺς νὰ καταλάβουν καὶ τὰς δύο παραλίας καὶ ἔκτοτε μέχρι τῆς ἐποχῆς μας, ἤτοι ἐπὶ τρισχίλια ἔτη, δὲν ἔπαυσαν νὰ κατοικοῦν τὰς γῶρας αὐτάς. Οἱ Πέρσαι ἔπειτα καταλαβόντες τὴν Ἀσιατικὴν ἀκτὴν ἐπεχειρήθη

σαν να καταλάβουν και την Ευρωπαϊκήν και αποκρουσθέντες ἔχασαν και την Ασιατικήν. Και όταν ἔπειτα αἱ φιλονεικίαι καὶ ἐριδές τῆς Ευρωπαϊκῆς Ἑλλάδος παρέδωκαν και πάλιν τὴν Ἑλληνικήν Μικρασίαν δεσμίαν εἰς τὸν Περσικὸν ζυγόν, ἐξηγέρθη και πάλιν ἡ Ἑλληνική ψυχὴ και ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνον ἀπηλευθέρωσε τὴν ἀδελφὴν Μικρασιατικὴν ἀκτὴν, ἀλλὰ και ἔφερεν εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Οἱ Ῥωμαῖοι βραδύτερον μετὰ τὴν Ευρωπαϊκὴν ἀκτὴν κατέλαβον εὐθὺς και τὴν Ασιατικήν. Οἱ Τοῦρκοι ἀργότερα ἔκαμαν τὸ ἴδιον ἀντιστρόφως.

Ἡ νεωτέρα Ἑλλάς μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτων ἐλεύθερον βίον, ἀναγκασμένη, νὰ προστατεύσῃ κατὰ τῆς Τουρκικῆς ἀγριότητος ἀδελφοὺς πληθυσμοὺς και νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐθνικὴν τῆς ἀποκατάστασιν, ἐβιάσθη νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον κατ' ἐντολὴν τῶν συμμάχων τῆς. Τοιοῦτοτρόπως τὸ Ἑλληνικὸν κῦμα παλινδρομοῦν ἐπανήρχετο εἰς τὴν γνωστὴν του Μικρασιατικὴν ἀκτὴν, ὅπου πρὸ πολλοῦ τὸ ἐκάλει τὸ ἔδαφος, ἡ ἱστορία, ὁ θρησκ. τῶν τυραννουμένων ἀδελφῶν και ἡ βοή, τῶν τάρων παλαιῶν και νέων θυμάτων τῆς Τουρκικῆς Θηριωδίας, ὅπου θάλλει ἡ ἱερά του ἐλαία και ἀμείβει πλουσιοπαρόχως τὸν κοπιῶντα γεωργὸν τὸ γόνιμον ἔδαφος και τὸ κάλλιστον κλίμα. Ἐγένετο τὴν 2ην Μαΐου τοῦ 1919 ἡ εἰς Σμύρνην ἀπόβασις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ και ἤρχισε ἡ Ἑλληνικὴ Μικρασιατικὴ κατοχή, στενωτέρα κατ' ἀρχάς, εὐρυτέρα μετὰ ταῦτα.

Εἰς τὰς ρυθικῶς ἠνωμένας ἀκτὰς ἐπήρχετο τοιοῦτοτρόπως και ἡ πολιτικὴ κατ' οὐσίαν ἑνωσις και τὸ ρυθικὸν τῶν χωρῶν εἰδύλλιον, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς και ἡ φύσις ἠθέλησαν, ἐπηκολούθει τὸ πολιτικὸν εἰδύλλιον και δύο τμήματα ἑνὸς και τοῦ αὐτοῦ μεγάλου λαοῦ, τὰ ὁποῖα κακῆ μοῖρα ἐπὶ μακρὸν διετήρησε χωρισμένα, ἠνώοντο τώρα εἰς ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν και ἔτειναν τὰς χεῖρας, διὰ νὰ γνωρισθοῦν καλύτερα, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἓν τὸ ἄλλο.

Θὰ μείνῃ πάντοτε ἀληθιμόνητος ἡ φρενίτις τοῦ ἐνθουσιασμοῦ και ἡ χαρὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς Μικρασίας, όταν κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἡμέραν ἀπεδιβάζετο ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, όταν ἐκάστοτε ἤρχοντο τμήματα στρατοῦ ἡ Ἑλληνικὰ πολεμικά. Τὰ τμήματα ἐκεῖνα τοῦ στρατοῦ ἦσαν ἀντικείμενον γενικοῦ θαυμασμοῦ και τὰ πολεμικά μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, ἦσαν ἐπὶ ἡμέρας ἀληθῆς προσκύνημα διὰ τὸ πλῆθος ἐπὶ μακρὸν ἐτελεῖτο ἐκεῖ μία διαρκὴς ἐθνικὴ πανήγυρις. Τὸ ὄνειρον, τὸ ὁποῖον γενεαὶ ὄλαι πρότερον ἐπόθησαν νὰ ἴδουν, ἐξεπληροῦτο πλέον και μάλιστα ἡ ἐκπλήρωσις, γινομένη μετὰ τὴν Τουρκικὴν ἐκείνην πίεσιν ἐπὶ τοῦ Ευρωπαϊκοῦ πολέμου, καθίστατο πολὺ περισσότερον εὐχάριστος. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι συνήθως ἡ γλῶσσα δὲν εὕρισκε λέξεις νὰ ἐκφράσῃ τὴν πλημμυροῦσαν τὴν καρδίαν χαρὰν και τὰ ὄακρυα ἤρχοντο νὰ συμπληρώσουν εὐγλώπτως τὸ συναισθημα ἐκεῖνο.

Τὸ τὸ παράδοξον λοιπόν, ἂν εἰς τὴν μέθην ἐκείνην τῆς χαρᾶς και τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἔλαβε μέρος και ἡ θήλεια νεολαία τῆς Μικρασίας. Ἦσαν Ἑλληνίδες. Ἐβλεπον και αὐταὶ πραγματοποιούμενα τὰ ὄνειρα τῆς φυλῆς, τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἐπαύριον τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠρχματίσθη ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ και ἔψαλεν ἡ λαϊκὴ μεῦσα και πολίτες πάππος και πολιά μάμμη ἐδίδαξαν τὸν θαυμάζοντα ἔγγονον, τὰ ὁποῖα εἰς ἱεράν μυσταγωγίαν τὰς ἐδίδαξε τὸ σχολεῖον. Διὰ τῆς καταλήψεως ἀκόμη ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὸν ρόθον τῶν τελευταίων ἔτων, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὰς τὰ ἄγρια ἐνστικτα και ἡ ἀκολασία τοῦ τυράννου. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἐλθόντες στρατιωτικοὶ δὲν ἦσαν μόνον ἀδελφοί, ἀλλὰ και ἐλευθερωταί, ὑποσχημένοι εἰς τὸ ἔξῃς μετὰ τὴν παρουσίαν των ἀσφαλῆ τὸν βίον. Ἰπὸ τοὺς ὄρους τοῦτους ἦτο ρυθικὸν τὸ αἰσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτοὺς. Ἄν δὲ προστεθῇ και τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἀσκαί τὸ ὠραῖον στρατιωτικὸν ἐνδύμα, θὰ καταγερθῇ εὐκόλως ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν συνοικετίων καθ' ὅλην τὴν

Ἑλληνικὴν Μικρασίαν ὄχι μόνον ἀξιωματικῶν μὲ νεάνιδας ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλὰ καὶ στρατιωτῶν μὲ κόρας τοῦ λαοῦ.

Τῷ ὄντι ἡ μεγάλη Μικρασιατικὴ πρωτεύουσα μὲ τοὺς ὠραίους ναοὺς τῆς καὶ τὰ ἀκμάζοντα ἐκπαιδευτικὰ καὶ φιλοφρονητικὰ ἰδρύματα, μὲ τὰς μεγάλας καὶ ὠραίας οἰκίας τῆς, μὲ τὰ πλούσια καὶ ἐλκυστικὰ καταστήματά τῆς, μὲ τὴν ὠραίαν τῆς προκυμαίαν καὶ τὰ ἐπὶ αὐτῆς ἐλκυστικὰ κέντρα ἀναφυγῆς καὶ τὰς λαμπρὰς οἰκίας, μὲ τὸν μέγιστον καὶ πλήρη ἐμπορικῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων λιμένα τῆς, μὲ τὰ ὠραία τῆς ἀσπασματά, μὲ τὸν ζωηρὸν καὶ ἀνοικτόκαρδον πληθυσμὸν τῆς ὄντι δυνατόν παρὰ τὴν ἐπιδράσιν ζωηρῶς ἐπὶ τῆς στρατευομένης Ἑλληνικῆς νεολαίας. Οὐδὲ ὑπῆρξε μικρότερα ἢ ἐπιδράσις ἄλλων μικρῶν ἢ μεγάλων τῆς Ἀνατολῆς πόλεων μὲ τὴν ἀνατολικὴν τῶν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸν φυσικὸν πλοῦτον τῆς περὶ τὴν χώρας.

Ἡ ἴασις ἀπὸ ἐτέρου ἀδρά, χαρίεσσα καὶ εὐθυμος πάντοτε, παχύσαρκος ἢ λιπόσαρκος, ἀλλὰ πάντοτε κομψή, πάντοτε ὠραία καὶ ζωηρά, ἦτο φυσικὸν τὴν ἐπιδράσιν ζωηρῶς ἐπὶ νέων ἀπὸ μακροῦ χρόνου στρατευομένων καὶ συνειθισμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ἀπλοῦν βίον μικρῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Οὐδὲ ἦσαν προσωρισμένοι ὀλιγώτερον τὴν ἐπιδράσιν ἐπὶ τῶν νέων αἱ ἄλλαι Μικρασιάτιδες κόραι παραλίω ἢ μεσογαιωτέρων πόλεων μὲ τὴν ἰδιόρρυθμον πολλακίς ἐνδυμασίαν τῶν, ἀλλὰ πάντοτε εὐσταλεῖς καὶ ὀροσεραί, ὡς ἄλλαι νεώτεραι Καρυάτιδες, πάντοτε σεμναὶ καὶ ἐλκυστικαί.

Καὶ ὅτε κατόπιν τοὺς κατὰ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ καὶ τοῦ Τουρκισμοῦ ἐπὶ μακρὸν μαχομένους νέους Ἀκρίτας ἐνομήσθη καλὸν τὴν τὸν ὄντι διὰ δούρων καὶ ἐνδυμάτων ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς, ὑπὲρ τοῦ ὁποῦ ἠγωνίζοντο, αἱ Μικρασιάτιδες, νῆαι Ἑπταίτιδες κρατοῦσιν ἀσβεστον τὸ ἱερὸν πῦρ, διέπραξαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔργου ἐκείνου. Ἰδρύθησαν τότε διάφο-

ρα σωματεῖα καὶ αἱ Ἰάδες καὶ ἐν γένει αἱ Μικρασιάτιδες ὡς ἀδελφοὶ καὶ γράφουσαι εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους ἀδελφούς τῶν ἀνεπτυσσον κισθήματα φιλοπατρίας καὶ μαζί με αὐτὰ ἀνέλυον, χωρὶς τὴν τὸ ἐννοῦν, καὶ τὴν ἰδικὴν τῶν ψυχῶν νῆαι πάλιν πηγῆ συνδέσμου τῶν δύο φίλων.

Καὶ καθ' ὅλην μὲν ἐν γένει τὴν Ἑλληνικὴν Μικρασίαν ἐγέναν πολλά τοιαῦτα συνοικέσια, ἀλλὰ πολὺ βεβαίως περισσότερα εἰς τὴν μεγάλην τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσαν. Μερικὰ μάλιστα, μὴ προλαβόντα τὴν τελεσθῆναι ἐκεῖ ἐνεκα τῶν ἐπελθόντων τραγικῶν γεγονότων, ἐγέναν βραδύτερον εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα, ὅπου ὁ μνηστήρ ἐπανεύρισκε τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκδιωχθεῖσαν μνηστήν ἢ ἀναξιοπαθοῦσα πρῶτην εὐτυχία προσεβλήκε πρὸς ἐαυτὴν ἀκόμη περισσότερον τὴν συμπάθειαν.

Τὰ εἰδύλλια ταῦτα καὶ συνοικέσια ἦσαν ὁ ἰδιωτικὸς ἀσπασμὸς τῶν τέκνων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος πρὸς τὰ τῆς ἕως τότε δούλης καὶ μετ' ὀλίγον μελλοθανάτου Ἑλληνικῆς Μικρασίας, διδόμενος μετὰ τὸν πρῶτον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἡ ἐπισημὸς Ἑλλάς εἶχε σταίλει πρὸς αὐτὴν διὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τῆς. Ἦσαν ὁ ἀμοιβαῖος ἐναγκαλισμὸς ὄχι μόνον δύο ἐκ φύσεως ἠδελφωμένων ἀκτῶν, ἀλλὰ καὶ δύο ἀδελφῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι χωρισθέντες ἐπανεύρισκον τότε ὁ εἰς τὸν ἄλλον.

2^{ΟΝ} ΣΤΙΓΜΑΙ ΚΑΤΑΝΥΞΕΩΣ

Ἄλλ' ἡ 2α Μαΐου τοῦ 1919 εἶχε παρέλθει πρὸ πολλοῦ καὶ μαζί με αὐτὴν ὄλοι ἐκεῖνα καὶ ὠραία πανηγύρεις, ὅσαι κατὰ σειράν τὴν ἠκολούθησαν. Τὰ φαιδρὰ εἰδύλλια ἤρχετο νὰ διαταράξῃ ἡ σκληρὰ πραγματικότης· ὅχι μόνον ἐξηκολούθει ἀδιάκοπος καὶ ἀγριος ὁ πρὸς τοὺς ἀνασυνταχθέντας Τούρκους ἀγὼν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τοῦ ἀγωνιζομένου Κράτους ἐγίνετο ὀλοὴν χειροτέρα.

Οἱ ἀγωνιζόμενοι ἕνα τὸσον μέγαν ἔθνικόν ἀγῶνα Ἑλλη-
νες ἐλησμόνησαν ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον εἰς μίαν ἄλλαν τραγικὴν
στιγμὴν τῆς ἱστορίας των εἶπεν ὁ Κολλοκοτρώνης ἀποδιβαζόμε-
νος εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκ τῆς νήσου Τόρκου, τοῦ τόπου τῆς
ἐξορίας του, ὅτι ὄηλ. καὶ ὁμόνοια εἶναι τὸ μόνον φάρμακον κα-
τὰ τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῆς πατρίδος· ἀλλοίμονον ἐδείχθησαν
ὡς πρὸς τοῦτο πολὺ κατώτεροι τῶν προπάππων των. Δὲν ἐδει-
ξαν τοῦλάχιστον τὴν πολιτικὴν ἐκείνην φρόνησιν, ἡ ὁποία γρω-
ρίζει, ἐν ὅσῳ ἐπικρέμανται ἔθνικοι κίνδυνοι, νὰ κατασιγᾷ τὰ
πάθη, καὶ τὰ παράπονα καὶ νὰ συγκρατῇ ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν
εὐγενῆ φιλοδοξίαν.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπίσης κατάστασις εἶχε μεταβληθῆ, πολὺ ἀπὸ
τῆς 1ης Νοεμβρίου τοῦ 1920. Τὰ πολιτικὰ σφάλματά μας καὶ
ἡ ἐμμονὴ μας εἰς αὐτὰ ἔκαμαν τοὺς ἤδη πρότερον παραμονεύ-
οντας ἐχθρούς μας νὰ κατορθώσουν νὰ μεταβάλουν τὴν ἐξωτε-
ρικὴν κατάστασιν ἐναντίον μας· κατ' οὐσίαν ἐπαύσαμεν ἡμεῖς
νὰ εἰμεθα οἱ σύμμαχοι καὶ οἱ Τούρκοι οἱ ἐχθροὶ τῶν νικητῶν
τοῦ μεγάλου πολέμου.

Τὴν νέαν ὁμῶς ταύτην κατάστασιν δὲν ἐξετιμήσαμεν ὀυ-
στυχῶς ἡμεῖς οἱ Μικρασιᾶται ὅσον ἔπρεπε. Ἰπετιμήσαμεν τὸν
ἐσωτερικὸν κίνδυνον· κακῶς σταθμίσαμετες τὰς ἔθνικὰς δυνάμεις
ἐνομίσαμεν ὅτι ἡ ἔθνικὴ σταδιοδρομία καὶ παρὰ τὰ ἀναρῶμενα

ἐσωτερικὰ ἐμπόδια δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ σταματήσῃ. Ἠ-
γιστήσαμεν σχεδὸν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸν ἐξωτερικὸν κίνδυνον,
ὅχι μόνον διότι φῦσαι οἱ λαοὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐμδυσθύνουν εἰς
τὰ μυστικὰ τῆς ἀμαρτωλῆς διπλωματίας, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Κυ-
βερνῶντες ἐνόμισαν ὅτι εἶχον τὸ δικαίωμα αὐτοὶ νὰ παύσουν
τὴν τύχην τῶν πληθυσμῶν ἐν ἀγνοίᾳ των ἀπέκρυψαν ἐπιμό-
τως ἀπὸ αὐτοὺς τὴν σφύζουσαν τοὺς λαοὺς ἀλήθειαν ἢ λογο-
κρισίαν ἀπ' ἑνὸς εἰς τὸν ἐγγῶριον τύπον καὶ ἡ κατάσχεσις ἀπ'
ἐτέρου τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, καὶ ὁποῖαι ἤρχοντο κάποτε
νὰ ρίψουν ὀλίγον φῶς, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ρηθῆι μέχρις αὐτῶν
καθαρὰ ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἐὰν μερικοὶ περὶ τὴν σχηματιθεῖσαν τε-
λευταίαν Μικρασιατικὴν Ἀμυναν ἐγνωρίζον κάτι περισσότερον,
ἐτρομοκρατήθησαν καὶ αὐτοὶ, διὰ νὰ μὴ τὸ ἐκστομίσουν εἰς
τοὺς πολλοὺς. Ἰπήρξαμεν ὀυστυχῶς οἱ κατάδικοι, εἰς τοὺς
ὁποίους δὲν ἐπετράπη νὰ γνωρίσουν τὴν τύχην των καὶ νὰ ἐ-
τοιμασθῶν τοῦλάχιστον δι' αὐτὴν.

Τούναντίον ἐνηργεῦντο προθύμως ὅσα συνετέλουν εἰς τὴν
παραπλάνησίν μας· ψευδεῖς ἢ ἐξωγκωμέναι εἰδήσεις ἐδημοσι-
εῦντο εἰς τὸν τύπον· τὸ ἐν Σμύρνῃ Διοικητήριον ἐπεσκευάσθη
πολυτελῶς ὁ καθηγητῆς κ. Καραθεοδωρῆς εἰργάζετο πυρετω-
δῶς διὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ ἐν Σμύρνῃ Πανεπιστημίου· μέγα
Ὀργανοτροφεῖον παρεσκευάζετο εἰς Μοσχονήσια ἀπέναντι τῶν
Κυθωνιῶν καὶ τῶσα ἄλλα δημόσια ἔργα ἀπαιτοῦντα μεγάλας
δαπάνας· οἱ κάτοχοι ἐλαίων ἤμποδοῦντο νὰ ἐξαγάγῃσι αὐτά. Με
ἄλλους λόγους ἐγίνετο κάθε προσπάθεια, διὰ νὰ πιστευθῇ, ὅτι καὶ
ἂν ἀκόμη δὲν παρέμενεν εἰς τὴν Μικρασίαν ἢ Ἑλλάς, οὐδέ-
ποτε ὁμῶς θὰ ἐπανήρχετο εἰς αὐτὴν καὶ ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία
πλήρης καὶ ἀπόλυτος.

Τοιοῦτοτρόπως ἀρίνοντο οἱ Μικρασιᾶται νὰ κρίνουν τὴν
ἐξωτερικὴν πολιτικὴν κατάστασιν μὲ μόνην τὴν λογικὴν, ἢ ὀ-
ποῖα ὀυστυχῶς δὲν ἔχει καὶ πολλὴν θέσιν εἰς τὴν διπλωματίαν,
ἰδίως ὅταν εἰσερχῶνται εἰς τὴν τελευταίαν συμφύροντα, κακῶς

έννοούμενα και κακῶς υποστηριζόμενα.

Καί με τὴν λογικὴν αὐτὴν σκεπτόμενοι εὕρισκόν ὅτι, ὅσον κουρασμένοι καὶ ἦσαν ἐκ τοῦ μακροῦ πολέμου οἱ νικηταί, ὁὐκ ἦτο δυνατόν χάριν μιᾶς ἀμφιβόλου εἰρήνης νὰ ἀπορρίψου, τὰ ἰδιαίτερά των δίκαια καὶ τὰ καλῶς έννοούμενα συμφέροντα καὶ συντρίψου τὸ ἰδίόν των γόητρον ἀπέναντι τοῦ ἀγρίου βαρβάρου τῆς Ἀνατολῆς ἐφραντάζοντο ὅτι ὕστερον ἀπὸ ἓνα μέγαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα ὁὐκ ἦτο δυνατόν νὰ λησμονήσουν τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπειλάς των, τὰς ἐπισήμους πράξεις των καὶ τὰς υποσχέσεις πρὸς τὰ μικρὰ ἔθνη, ὅταν μάλιστα αὐτὰ ἐνεργῶς ὑπεστήριξαν τὸν ἀγῶνά των.

Με τὴν λογικὴν αὐτὴν εὕρισκον ἀκόμη ὅτι ὁὐκ ἦτο δυνατόν οἱ Σύμμαχοι νὰ λησμονήσουν ὅτι ὁ Τοῦρκος, ὁ πολλακίς σωθεὶς ὑπὸ αὐτῶν εἰς κρίσιμους στιγμὰς, ὄχι μόνον ἔδειξε μαύρην πρὸς αὐτοὺς ἀχαριστίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς συμμετοχῆς του κατέστησε μακρότερον τὸν ἀγῶνά των, αὐξήσας τὰ θάρη καὶ τὰς ἀπωλείας των. Ἐφραντάζοντο ὅτι ὁὐκ ἦτο δυνατόν οἱ μεγάλοι νικηταί νὰ λησμονήσουν ὅτι ὁ θάρβαρος οὗτος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐξωλόθρευσε με τὸν ἀγριώτερον τρόπον ὑπὲρ τὸ ἡμισυ ἑκατομμύριον Ἀρμενίων καὶ διὰ τῆς μεθόδου τῶν λευκῶν σφαγῶν ἄλλας περίπου 500 χιλ. Ἑλλήνων. Τούναντίον ἐνόμιζον ὅτι ἀπὸ οὐ ὁ Τοῦρκος ποτὲ ὁὐκ ἐσεβάσθη τὰ δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας, τιμῆς καὶ ζωῆς τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων του, οἱ νικηταί εἶχον καθήκον νὰ μὴ ἀφήσουν εὐδαίμονας ἄλλοτε γῶρας, ὅπου μάλιστα ἐπλεόναζον οἱ Χριστιανοί, εἰς τὴν διάθεσιν τοιαύτης βαρβαρότητος, ἀλλὰ νὰ ἀποδώσουν αὐτὰς κατὰ ἓνα ἢ ἄλλον τρόπον εἰς τὸν πολιτισμὸν.

Τοιοῦτοτρόπως αἱ μεγάλαι τοῦλάχιστον μᾶζαι ἠγγνόησαν σχεδὸν έντελῶς τὴν κολοσσιαίαν μεταβολήν, ἡ ὁποία ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν κατάστασιν. ἠγγνόησαν ὅτι μία μεγάλη Δύναμις, ἡ Ἰταλία, ἀφήσασα τὰ παλαιὰ της ἀποικιστικὰ ὄνειρα, τὰ ὁποία ἠδελφωμένα πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ ἠδύναντο πα-

ραλλήλως πολὺ καλά νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὰς Μικρασιατικὰς ἐκτάσεις, ἀπεσύρετο ἀκακρυευομένη με τὴν ματαιὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν εἰρηνικῶς νὰ ἐπιτύχῃ μεγαλυτέραν εἰς αὐτὰς διεισδύσιν ἠγγνόησαν τὴν διάστασιν, ἡ ὁποία ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν δύο Μεγάλων Δυτικῶν Δυνάμεων ἀπὸ ἑνὸς ἐκ τῶν ἰδιαίτερων συμφωνιῶν τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Κεμαλικῆς Τουρκίας περὶ τῆς Κιλικίας καὶ ἀπὸ ἑτέρου ἐκ τῶν ὑπονοειῶν τῆς Γαλλίας διὰ τὴν ἰδιαίτεραν ὁῖθεν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τὴν ὅλην ἐξωτερικὴν κατάστασιν ἐν μόνον ἀντελήφθησαν καθαρά, ὅτι ἡ Μπολσεβικικὴ Ρωσσία ἀφήσασα κατὰ μέρος τὴν ἱστορίαν της καὶ τὰς παλαιὰς Ρωσικὰς παραδόσεις, τὰς προστατευτικὰς πάντοτε διὰ τοὺς Χριστιανούς, συνετάσσετο τώρα με τὸ μέρος τοῦ τυράννου. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ὁὐκ ἐπίστευον νὰ ἔχῃ κατακτρεπτικὰς διὰ αὐτοὺς συνεπείας, ἐπὶ ὅσον μάλιστα ἐθεωρεῖτο, ἀκόμη ἰσχύουσα ἡ παλαιὰ ἐκείνη ἀρχή, ὅτι μέρος ἐλευθερωθὲν ὁὐκ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανέλθῃ πάλιν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν.

Ὁὐκ ἀντελήφθησαν ἀκόμη ὅτι τὰς ὡραίας ἀνθρωπιστικὰς καὶ ἐκπολιτιστικὰς ἀρχὰς τοῦ μεγάλου πολέμου διεδέχθησαν ὕλιστικὰ συμφέροντα, κακῶς έννοούμενα, ἡ ἀντὶ πάσης θυσίας, καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς τιμῆς, ἀπόκτησις πρώτων ὑλῶν καὶ διαφόρων προνομίων, ὅτι εἰς τὴν κατίσχυσιν τῶν ὕλιστικῶν τούτων συμφερόντων συνειργάζοντο με ἀμίλλαν ἀξίαν καλυτέρας τύχης ὄχι μόνον μύωψ διπλωματῖα, ἀλλὰ καὶ αἱ ξένοι θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τῆς Ἀνατολῆς Ὀργανώσεις.

Ἐντὸς λοιπὸν τῆς ἀγνοίας αὐτῆς, τὴν ὁποίαν, ὡς εἶπομεν, ἐφρόντισαν με κάθε τρόπον οἱ κυβερνῶντες νὰ καταστήσουν πυκνοτέραν, ἦτο φυσικὸν οἱ Μικρασιαῖται νὰ μὴ δαισιθανθῶσι τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των νὰ μὴ υποπτευθῶσι κἂν ὅτι ἦτο δυνατόν εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα νὰ γίνουον τὰ φρικαλέα ἐκεῖνα γεγονότα, ὅσα κατόπιν συνέβησαν. Καί

ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ λάβουν ἐγκαίρως τὰ μέτρα ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα ἂν δὲν ἔσωζον τοῦλάχιστον τὸ πάτριον ἔδαφος ἢ ἂν δὲν ἐπώλουν τοῦλάχιστον αὐτὸ ἀκριβῶς, θὰ ἔσωζον ὅμως τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν κινητὴν των περιουσίαν ἀπὸ τὸ Τουρκικὸν θηρίον καὶ μὲ αὐτὴν θὰ ἠδύναντο ζῆσουν ὡς πρόσφυγες ἀνθρωπινώτερον.

Εἰς ὄλην τὴν μακαρίαν αὐτὴν ἀπλότητα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐλύπει κυρίως αὐτούς, ἦτο ὅτι ἐχάνετο ἡ Ἑλληνικὴ μορφή τοῦ καθεστῶτος καὶ ἡ ἐλπίς ταχείας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως· ἔπειτα ὅτι μὲ τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου ἐξηκολούθει καὶ ἡ ἐκκρεμότης τῆς καταστάσεως, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν ἢ γώρα ἀποστρατευομένη νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν εἰρηνικὴν καὶ πλουτοφόρον ἐργασίαν, διὰ νὰ ἐπουλώσῃ τὰς ἐκ τῆς Τουρκικῆς πιέσεως καὶ ἀγριότητος ἀνοικτὰς ἀκόμη πληγὰς τῆς. Καὶ ἐλυποῦντο καὶ ἐστενοχωροῦντο πολὺ διὰ ταῦτα.

Αἱ εὐχαί, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ ἐμπνευσμένους ἀρχιερεῖς διακοῦντος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου τακτικὰ ἀνεγινώσκοντο εἰς τὰς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ χριστιανικοῦ ποιμνίου, ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀναγινώσκωνται εἰς αὐτάς. Τὸ φιλόθρησκον Ἑλληνικὸν Κοινὸν ἔτρεχεν εἰς τοὺς ναοὺς, ἐδείκνυε περισσοτέρην εὐσέβειαν. Πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος τόσας φορὰς ἔσωσε τὸ Γένος, ἐστρέφετο καὶ τώρα ἡ ἐλπίς, ἀφ' οὗ αὕτη ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν εὕρισκοντο οἱ Μικρασιῶται, ὅταν ἤρχισαν νὰ μεταφέρωνται τμήματα στρατοῦ ἐκ τῆς Μικρασίας εἰς τὴν Θράκην καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπειλῆς κατὰ τῆς Κ]πόλεως ἢ κατὰστασις περιεπλάκη ἀκόμη περισσότερο. Ἡ Κωνσταντινούπολις πάντοτε διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπῆρξεν ἡ πόλις τῶν θρύλων καὶ τῶν ὀνείρων. Ἡ ἐθνικὴ φυγὴ οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ πάλλῃ δι' αὐτὴν ἰσχυρῶς καὶ τὸ κατ' αὐτῆς τώρα ἐγγεῖρημα τὴν συνεχίνει καὶ τὴν ἐνεθουραίνει. Ἐκεῖ κατὰ τὰς ἱερὰς παραδόσεις ὁλοκλήρων αἰώνων θὰ

κατέπαυε πλέον τὸ κράτος τῆς Ἡμισελήνου καὶ θὰ ὑψοῦτο τὸ κράτος τοῦ Σταυροῦ, θὰ ἔπαυεν ἡ Κυρά Δέσποινα νὰ κλαίῃ καὶ νὰ ὀακρῶνῃ, θὰ ἐσυνεχιζέτο ἡ διακοπεῖσα λειτουργία. Τί ἀρὰ γε ἐμελλε τώρα νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς δραματικῆς πάλης τῶν δύο ἀντιπάλων κόσμων;

Τοιαῦτά τινα ἐσκέπτοντο οἱ Μικρασιῶται κατὰ τὰς προηγηθείσας τῆς καταστροφῆς ἡμέρας καὶ μὲ τοιαῦτα συναισθήματα ἐπλήρουν οἱ Σμυρναῖοι ἀσφυκτικῶς τοὺς ναοὺς τῆς Ἰδῆν Λυγούστου, ἡμέραν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Προσέρχοντο εἰς αὐτούς, διὰ νὰ παρακαλέσουν Ἐκείνην, ἢ ὁποῖα τόσας φορὰς ἔσωσε τὸ εὐσεβές μας Γένος, νὰ βοηθήσῃ καὶ τώρα αὐτὴ εἰς τὴν μεγάλην δοκιμασίαν. Κατενόουν ὅτι ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐπιτυχίας ἐξηρτᾶτο καὶ ἡ ἰδικὴ των ἀτομικὴ εὐτυχία. Τρυφεραὶ σύζυγοι καὶ μηρσταὶ καὶ ἀδελφαὶ καὶ γέροντες γονεῖς, ὅλοι αὐτοὶ προσερχόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς προσήγγοντο καὶ διὰ τοὺς ἰδικοὺς των, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίζοντο μακρὰν.

Ἄλλοίμονον! τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν κατέφθανον ἐκ τοῦ μετώπου τὰ πρῶτα λυπηρὰ ἀγγέλματα, ἤρχιζεν ἡ ἀγωνία.

3^{ΟΝ} Η ΑΓΩΝΙΑ

Καί δὲν ἡγωνία ἀπὸ τὴν δημιουργηθεῖσαν εἰς τὸ μέτωπον κατάστασιν μόνον ἢ Σμύρνη ἡγωνία ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἡγωνία ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνισμὸς. Ὅλοι εἶχον νὰ θρηνησοῦν ἐκ τῆς καταστροφῆς, διότι ὅλα τὰ τμήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶχον πολλὰ ἢ ὀλίγα τέκνα εἰς τὸν στρατὸν ἐκείνον. Ὅλοι συνηθάνοντο τώρα ὅτι ὅπωςδήποτε κακὴ τύχη ἀνέμενε τοὺς Μικρασιάτας καὶ μαζί με αὐτοὺς ὁλόκληρον τὸ ἔθνος.

Ἐκ τῶν ἐλπίδων καὶ ὀνείρων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐγέννησεν ἢ κατὰ τῆς Κων)πόλεως Ἑλληνικὴ ἀπειλὴ καὶ ἢ ὑποτιθεμένη συμφωνία πρὸς τινὰ Δύναμιν, μετέπιπτον τώρα εἰς τὴν προσδοκίαν ἐπιχειμένων συμφορῶν ἠσθάνοντο τὴν σκληρὰν μόνωσιν, εἰς τὴν ὅποیان κατεδίκασεν αὐτοὺς ἢ Εὐρωπαϊκὴ δυσμενεία.

Δι' ἐκ τοῦ μετώπου καταρθάνουσαι εἰδήσεις καθίσταντο ὀλονέν ἀπαισιώτεραι· τὰ ἀνακοινωθέντα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, μικρὰ καὶ δευλά, ὠμίλου διαρκῶς περὶ διαταχθείσης τάχα συμπύξεως εἰς τὸ Τουμλού-Μπουνάρ κατὰ πρῶτον, πρὸς τὸ Οὐσσάκ ἔπειτα καὶ πρὸς τὴν Φιλαδέλφειαν περαιτέρω. Ὁ κατάπλους ἀπ' ἑτέρου εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης ὀλονέν πολεμικῶν πλοίων Ἀγγλικῶν, Γαλλικῶν καὶ Ἰταλικῶν οὐδὲν τὸ καλὸν ὡς πρὸς τὴν καθαρῶς Ἑλληνικὴν ἀποψιν προσιωνίζετο.

Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπῆρχε πλέον ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε καμρθῆ καὶ τὸ Μικρασιατικὸν ζήτημα ἔχανε τὴν Ἑλληνικὴν χροιάν, τὴν ὅποیان ἐπόθει καὶ ἐπεδίωκεν ὁ Ἑλληνισμὸς. Ὁ στρατὸς ἐκείνος, ὁ ὅποιος ἐπὶ δέκα ὁλόκληρα ἔτη εἶχε κουρασθῆ νὰ οὐδεύῃ ἀπὸ νίκης εἰς νίκην καὶ εἶχε στήσει καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν περιλαμπρὰ τρόπαια, ὁ δεσμεύσας ἐπὶ μακρὸν ἄπτερον τὴν νίκην πρὸς ἑαυτὸν, ὁ ὅποιος ἐφαίνετο ὅτι εἶχε προορισθῆ ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας νὰ συμ-

πληρώσῃ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητά καὶ νὰ στήσῃ τὴν ἔθνικὴν σημαίαν εἰς τὸν προῦλλον τῆς Ἀγίας Σοφίας, συνέστειλεν αἰφνης τὴν τιμημένην σημαίαν του. Ἐκ σφαλμάτων πολιτικῶν, ἐκ σφαλμάτων τῶν ἀρχηγῶν του συνέστειλεν αἰφνης τὴν σημαίαν, τὴν ὅποیان γὰρ ἀκόμη καὶ πρῶτον εἶχε περιφέρει νικηφόρον καὶ θριαμβεύουσαν ἀπὸ τὸν Αἴμον καὶ μέχρι τῆς Ρωσσίας, μέχρι τοῦ ὕψους ἔπειτα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὑπεχώρει ἐνώπιον τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ· δὲν ἀντέτασσε τοῦλάχιστον τὴν ἀμυντικὴν ἐκείνην, τὴν ὅποیان ἐπεριμένεν ὁ κόσμος ἀπὸ στρατὸν, ἔχοντα ὀπισθὲν τοῦ πρὶςχλιετῆ ἐνδοξοῦ ἱστορίαν, ἀπὸ στρατὸν, φέροντα ἴδιον ἐνδοξοῦ δεκαετῆς παρελθόν καὶ ἐγκαταλείποντά διὰ τῆς ἀτάκτου ὑποχωρήσεως τοῦ ἀδελφοῦ εἰς βάρβαρον καὶ αἰμαθόρον ἐχθρὸν· κατέρριπτεν ὁ ἴδιος τὰ τρόπαιά του, ἐρθόντη τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν δόξαν του!

Ἄλλοίμονον! Ὅλοκληρα τμήματα στρατοῦ παρεδόθησαν εἰς τὸν ἐχθρὸν, διὰ νὰ ἐξευτελισθοῦν οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν καὶ νὰ ρονευθοῦν οἱ περισσότεροὶ στρατιῶται μετὰ τὰ πολυθόλα, ἔταν ἐρθάνον εἰς χαράδρας ἢ εἰς ποταμούς, ὅπου ἐρρίπτοντο ἀχρητάχα, διὰ νὰ σθέσσουν τὴν δόξαν των! Ἐπανελαμβάνετο τὸ παλαιὸν στρατιωτικὸν δῶμα τῆς μεγάλης ἐκείνης Ἀθηναϊκῆς στρατιάς, ἢ ὅποια ἀποτυχούσα εἰς τὴν πόλιρκίαν τῶν Συρακουσῶν ὑπεχώρει πρὸς τὴν Κατάνην καταδιωκομένη ὑπὸ τῶν Συρακουσίων καὶ τῶν συμμάχων των.

Καὶ ἦσαν εὐτυχεῖς οἱ ἀποθνήσκοντες τώρα ἐκ τῶν στρατιωτῶν μας τοιοῦτρόπως. Ἄλλοι ἐκ τῶν συναδελφῶν των, ὡς ἐγνώσθη κατόπιν, ἐμέλλον νὰ πάθουν πολὺ χειρότερα πωλούμενοι εἰς σκληροὺς δήμεύς καὶ ὑφιστάμενοι ὅλα τὰ μαρτύρια, τὰ ὅποια γνωρίζει νὰ ἐρευρίσκη ἢ Τουρκικὴ βαρβαρότης καὶ θηριωδία. Ὅσοι μάλιστα ἦσαν Μικρασιάται ἢ κατηγγέλλοντο ὡς τοιοῦτοι, αὐτοὶ δὲ ὡς ἀντάρται κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀγκύρας θὰ ἦσαν εὐτυχεῖς, ἐάν μόνον οἱ ὀλίγων βασιανιστηρίων καὶ διὰ τῆς ἀγγόντης ἐπλήρωνον τὸ ἀμάρτημα τῆς

συμμετοχῆς των εἰς τὸν πόλεμον.

Οἱ ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ ὅσοι ἀκόμη θὰ εὐτυχήσουν νὰ διασωθοῦν ἐκ τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἐκ τῶν ἡμερῶν μας — διότι παρὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης καὶ παρὰ πάντα ἀνθρώπινον νόμον ἀρκετοὶ κρατοῦνται ἀκόμη εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολῆς — θὰ ἔχουν πολλὰ νὰ διηγοῦνται διὰ τὰς φρικταλέοτητας ταύτας· θὰ διηγοῦνται ταῦτα, καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖ εἰς τὰς χαράδρας καὶ εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Μικρασίας ἐπὶ μακρὸν σωροὶ λευκῶν ὀστέων θὰ εἶναι οἱ ἄφωνοι κήρυκες τῆς φρικτῆς τραγωδίας. Ποῖος θὰ ἔχη τὴν δύναμιν νὰ περιμαζεύσῃ τὰς θλιβερὰς αὐτὰς διηγήσεις ἀνθρώπων, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀποτελεῖ καὶ ἰδίαν ἱστορίαν, διὰ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κοινὸν τὰ μαρτύρια τῶν τέκνων του; Οἱ λαοὶ, οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ ζήσουν, πρέπει νὰ γνωρίζουν τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ παθήματά των, πρέπει νὰ μὴ λησμονοῦν. Ἀλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν διήγησίν μας.

Τοιαύτη ἦτο ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις καὶ εἰς τοιοῦτον κατάντημα ἐντὸς 14 ἡμερῶν ἐμέλλε νὰ ρθᾶσῃ ὁ ἄλλοτε ὑπερήφανος στρατὸς μας. Ἐν τῷ μεταξύ μάταιαι υπῆρξαν αἱ διδόμεναι ἐλπίδες ὑπὸ τῆς ἐγγωρίου Ἑλληνικῆς Δημοσιογραφίας καὶ αἱ ἐνέσεις εὐφραντάστων κυρίων, οἱ ὅποιοι ἔκρινον, φαίνεται, σκόπιμον νὰ διατηροῦν τὴν αἰσιοδοξίαν τοῦ Κοινοῦ. Αὐτοὶ οἱ ὑπουργοὶ οἱ ἐλθόντες εἰς τὴν Σμύρνην μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Πολυμενάκου, ὅστις ἤρχετο νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Ἀρχιστρατήγον Χ' Ἀνέστην, ἐβεβαίουν τὴν 24ην ὅτι δὲν θὰ ἐγκαταλίπει ἡ Ἑλλάς τὴν Σμύρνην, διὰ νὰ προσθέσουν τὴν ἐπαύριον ἀναχωροῦντες εἰς τὴν δῆλωσίν των αὐτὴν τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν «ἐὰν θελήσῃ ὁ στρατὸς». Ἐλησμόνουν ὅτι ἡ ἀπάτη καὶ ἡ παραπλάνησις φέρουν εἰς τοὺς λαοὺς μεγαλύτερα κακὰ ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ὅσον καὶ ἂν εἶναι αὕτη ὠμῆ. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τῆς ἐλπίδος οἱ Σμυρναῖοι μετέπιπτον εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν, διὰ νὰ συμβῇ μετ' ὀλίγον τὸ ἀντίθετον, ἕως ὅτου

ἀρχὰ πλέον διηνοιγήτησαν οἱ ὀφθαλμοὶ των καὶ ἐξέλαμψεν ὠμῆ ἢ φρικτώδης ἀλήθεια. Ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην των καὶ τὸ χειρότερον ἠμποδίσθησαν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ἀλήθειαν.

Τὸ κακὸν εἶχεν ἐκέλθει κατὰ τρόπον ἀδιόρθωτον. Οὔτε οἱ εἰς τὸ μέτωπον ἐξεγερθέντες φιλότιμοι ἀξιωματικοὶ οὔτε οἱ εἰς τὴν Σμύρνην περὶ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Γάκην Μπότσαρην καὶ τὴν Μικρασιατικὴν Ἀμυναν ἠμπόρεσαν νὰ σταματήσουν τὸν χείμαρρον τῶν υποχωρούντων. Οὐδὲ ὠρέλησε καθόλου ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Ἀρχιστρατήγου. Μία Μεραρχία ἐλθοῦσα εἰς Σμύρνην ἐκ Θράκης διὰ δύο μεγάλων μεταγωγικῶν ἔμενεν ἐπὶ τῶν πλοίων ἀρνούμενη νὰ ἀποδιβασθῇ παρὰ τὰ δάκρυα καὶ τὰς παρακλήσεις τῶν Σμυρναίων. Οχυρωματικὰ ἐξ ἄλλου ἔργα εἰς τὴν Σμύρνην δὲν εἶχε ποτὲ ληφθῆ φροντίς νὰ γίνουν. Τὸ στρατιωτικὸν μας οἰκοδόμημα πανταχόθεν κατέρρει παρασῦρον εἰς τὴν πτώσιν του καὶ τὸ πολιτικόν. Καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι εἰς τὴν ἀτυχίαν ἐκείνην μικρὰ τμήματα στρατοῦ ὑπὸ φιλοτίμους ἀρχηγοὺς ἔσωσαν τοὺς υποχωροῦντας ἀπὸ πλήρη καταστροφῆν· οἱ αὐτοῦ ἀκριβῶς ὁ Ἕλλην στρατιώτης ἐδείξεν ὅτι ὑπὸ δεξιᾶν διεύθυνσιν εἶναι ὁ καλύτερος στρατιώτης, ὅτι ἀποτελεῖ ἄριστον ὕλικόν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐνέπνευσεν ἔπειτα εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς παρὰ τὸν Ἔβρον στρατιᾶς τὴν θερμουργὸν ἐκείνην πίστιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, ἄνευ τῆς ὁποίας κανεὶς ἄγων δὲν ἐπιτυγχάνει μετὰ τὴν πίστιν αὐτὴν κατωρθώθη. Ὑστερον ἀπὸ μίαν ἀράνταστον ἐθνικὴν καταστροφῆν, νὰ δημιουργηθῇ τὸ στρατιωτικὸν παρὰ τὸν Ἔβρον θαῦμα· ὁ Ἕλλην στρατιώτης εἶχε δεῖξει ὅτι ἡ δύνατο ἀμέσως νὰ γίνῃ πάλιν τὸ ἐθνικὸν ὄργανον καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐλπίς πρὸς καλύτερον παρὸν, πρὸς εὐτυχέστερον μέλλον.

Ἄν δὲν κατανοηθῇ πρότερον ἡ στρατιωτικὴ μας θέσις κατὰ τὰς ἀπαισίας ἐκείνας ἡμέρας, εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ ὁ ἀνιχνώσας τὴν κατ' αὐτὰς ψυχολογικὴν κατάστασιν τῶν

Μικρασιατών, οί οποίοι ύστερον από τόσα όνειρα έβλεπον πάλιν τόν μισητόν ζυγόν νά επανέρχεται άνευ αύτης είναι δύσκολον νά αντίληφθῆ τήν άρχομένην πλέον επίθανάτιον άγωνίαν τῆς Σμύρνης. Όπως προηώρουν τώρα τά πράγματα, οί Μικρασιάται θά ήσαν εύτυχεις, άν ενώπιον διπλωματίας, λιτμονούσης τās ώραιάς άρχάς, τά περι αυτόδιαθέσεως τών λαών κτηρύματα τῆς και τās ύποσχέσεις τῆς, διέσωζον πλέον τά άνθρώπινα δικαιώματά των. Αυτά τώρα έσκέπτοντο οί Σμυρναίοι.

Κατά τās ήμέρας ταύτας τῆς άγωνίας αί έργασίαι σχεδόν διεκόπησαν έντελώς. Οί καταστηματαρχαί κατά τύπους ήνοιγον τά καταστήματα των και οί εις αυτά εισερχόμενοι δεν εισήρχοντο ως πελάται, αλλά διά νά μάθωσι τι καλύτερον περι του στρατού, από τήν επιτυχίαν του όποιου εξήρτων και τήν ιδιικήν των εύτυχίαν και τήν εθνικήν των ύπόστασιν και άπέρχοντο συνήθως κατηρείς, διά νά μεταδώσι πάλιν άλλου προς τον αυτόν σκοπόν. Έδω και εκεί εις τούς δρόμους έσχηματίζοντο μικροί όμιλοι και πολύ περισσότερον πλησίον εις τās οικίας τών επισήμων και τά Γραφεία τών έρημερίδων. Οί ιστάμενοι συνεζήτουν και οί έρχόμενοι έσταμάτων, διά νά ακούσουν τούς όμιλούντας. Διερχόμενοι διά τῆς προκυμαίας και πρό των Προξενείων προσεπάθουν εκ τῆς θέας τών πολεμικών πλοίων και τών Προξενικών μεγάρων νά μαντεύσουν τί ή βραδυκίνητος Ευρωπαϊκή διπλωματία παρεσκεύαζε, μή δυνάμενοι ακόμη νά πιστεύσουν ότι έγκατελείφθησαν. Έν γένει εις τās λέσχας, εις τά καφενεία, εις τά έστιατόρια, εις πάν κέντρον αναψυχῆς ο πρόην εύθυμος και ζωηρός Σμυρναϊκός κόσμος κατηρῆς τώρα και με χαμηλήν φωνήν συνεζήτει τήν πολεμικήν κατάστασιν θεωρών έχθρον τον άπαισιόδοξον, αλλά και μη δυνάμενος νά ήσυχάσῃ και νά πιστεύσῃ, εις τήν έμφυτον αίσιοδοξίαν του. Ηθελε νά μάθῃ τι νεώτερον και καλύτερον. Οί δυστυχέστεροι από όλους ήσαν οί δημοσιογράφοι, τούς όποιους κατεδίωκον εις τά γραφεία των, εις τούς οίκους των, εις τούς δρόμους με τήν

ελπίδα νά μάθουν από αυτούς κάτι καλύτερον.

Καθώς, όταν ο θάνατος άπλώσῃ τās μαύρας αυτού πτέρυγας υπεράνω οικίας πολυμελους οικογενείας, διά νά άρραπάσῃ από αύτην αγαπητόν πρόσωπον, οί εντός αύτης άνέρχονται και κατέρχονται λυπημένοι και άνευ θορύβου, συζητοῦσι χαμηλοφώνως, ανταλλάσσουσι βλέμματα και όμως ο θάνατος δεν άπέρχεται εκ τῆς σθμειωθείσης οικίας, κι δε κινήσεις εκείνοι των εντός αύτης δεν ώφελοῦν, τοιουτοτρόπως τότε συνέβαινε και εις τήν Μικρασιατικήν πρωτεύουσιν. Έροβείτο και ήγωνία αύτη διά τήν εθνικήν ύπόστασιν τῆς και διά τά εις τον στρατόν ευρισκόμενα τέκνα τῆς, τά όποια έραντάζετο νεκρά ή αιχμαλώτα εις τās χείρας του έχθρου, διά νά ύποστῶσι βασανιζόμενα όχι ένα, αλλά πολλούς θανάτους περι αυτών συνεζήτει ελπίζουσα ακόμη ότι ή κύριον θά φέρῃ καλύτερόν τι. Και, χωρίς νά το έννοήσῃ, ή άγωνία και ο ρόγχος του θανάτου είχαν αρχίσει δι' αύτην τήν ιδίαν, ο θάνατος είχαν ήδη άπλώσει άνωθεν αύτης τās μαύρας πτέρυγας του!

Ηδη από τῆς 20ῆς Αυγούστου άπαισιώτερα έμήνυεν ή άρκαία κατά πρώτον και πυκνή έπειτα εις Σμύρνην κάθοδος εκ του έσωτερικοῦ προσφύγων Ελλήνων και Αρμενίων διά των σιδηροδρόμων κατ' άρχάς, διά διαφόρων ακολουθως μεταφορικών μέσων, με όσα ένδύματα ήδυνήθησαν νά παραλάβουν εις τήν έσπευσμένην εκείνην φυγήν. Τα καραβάνια τών προσφύγων όλονέν έπληθύνοντο. Πολλοί και πολλοί εξ αυτών έφερον επί των ώμων ή τῆς κεφαλῆς όέματα ένδύμάτων, ακολουθούμενοι από παιδία φέροντα και αυτά κάτι ή θρηνοῦντα, άλλαι πάλιν έφερον βρέφη εις τās άγκάλας, όλοι ήσαν κατηρείς και περίτρομοι και οί περισσότεροι εκλαιον.

Ο Ελληνικός στρατός, πολλοί έλεγον, τούς συνεβούλευσε και τούς ήνάγκασε νά αφήσουν τās πόλεις και τά χωρία των, οί Τσέται, Τουρκοί δηλ. άντάρται εθνικισται, έλεγον άλλοι. Όλοι παρεπονοῦντο διά τās έγκαταλειφθείσας οικίας και περιου-

σίας των, εις τὴν ἀκμὴν μάλιστα γεωργικῶν ἐργασιῶν, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον σκορπίσει τὰ χρήματά των. Ἐσυλλογίζοντο πῶς θὰ ζήσωσι χωρὶς χρήματα εἰς μίαν τόσον μεγάλην πόλιν, ὅσον ἡ Σμύρνη. Ἦγνόουν οἱ δυστυχεῖς ὅτι ἡ παρούσα συμφορὰ των ἦτο μικρὰ συγκρινομένη πρὸς τὴν ἀναμένουσαν αὐτοῦς, ὅτι ἡ ἰδίᾳ τύχη ἐπεφυλάσσετο καὶ εἰς τοὺς μακαριζομένους ὑπ' αὐτῶν Σμυρναίους!

Ἐκατὸν τριάντα περίπου χιλιάδες ἐκ τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Ἐσωτερικοῦ καὶ ὑπὲρ τὰς εἴκοσι χιλιάδες Ἀρμενίων προστεθήσαν τῶρα εἰς τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Μικρασιατικῆς πρωτεύουσας. Αἱ διαθέσιμοι οἰκίαι καὶ τὰ διαμερίσματα καὶ ὅπου ἐν γένει ἦτο δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ κατοικήσιμος γῶρος εἰς τὴν ἤδη πρότερον πυκνῶς κατοικουμένην πόλιν κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν εὐπορωτέρων ἐξ αὐτῶν. Ἄλλοι κατέφυγον εἰς οἰκίας συγγενῶν καὶ γνωστῶν ἢ ἀπλῶς φιλοφρόνων, ὅποιοι τότε πολλοὶ ἐδείχθησαν. Πόσον κατόπιν μετενόησαν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐγωϊστικώτερον σκεφθέντες, διότι δὲν ἤνοιξαν διάπλατα τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ μεγάρων των εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἀδελφοὺς των! Ἐμελλον ἀπὸ ὅσα εἶδον καὶ ἔπαθον νὰ διδαχθῶσι εὐθὺς μετ' ὀλίγον, ὅτι κοινὴ εἶναι ἡ τύχη ὅλων τῶν ξένων στοιχείων ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγόν, ὅτι ὑπ' αὐτὸν δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑπάρξουν ἀλλογενεῖς εὐτυχεῖς καὶ δυστυχεῖς, ἀλλὰ μόνον δυστυχεῖς. Ὁ λοιπὸς ὄγκος τῶν προσφύγων ἐστοιβάσθη εἰς σχολεῖα, Ἐκκλησίας, προαύλια Ἐκκλησιῶν, ἐργαστάσια καὶ ἀποθήκας, ὁποίας εἶχε πολλάς ἡ ἐμπορικὴ ἐκείνη πόλις.

Εἰς τοὺς καταυλισμοὺς τούτους ἐπεσκέπτοντο καὶ ἀνεκούφιζον τοὺς δυστυχεῖς οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ αἱ φιλοφρόνως τῆς Σμύρνης Ἐνώσεις καὶ τὰ Σωματεῖα τῶν Κυριῶν. Ἦσαν οἱ παρήγοροι ἄγγελοι τῶν δυστυχῶν ἐκείνων δὲν παρεῖχον εἰς αὐτοὺς μόνον ὕλικὴν βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ θάρρος καὶ ἐλπίδα.

Τοὺς ὄγκους ἐκείνους τῶν προσφύγων ἐπεσκέπτοντο καὶ πολλοὶ θέλοντες νὰ ἐξακριβώσουν ἀπὸ αὐτοὺς τὴν πολεμικὴν κατάστασιν. Τοὺς ἐπεσκέπτοντο ἀκόμη καὶ ὅσοι ἤθελον νὰ πληρορορηθῶν τὴν τύχην συγγενῶν των, οἱ ὅποιοι ἔμενον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἢ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν. Ἀλλὰ ποίας πληρορορίας ἠδύνατο νὰ δώσουν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δὲν ἐνόησαν πῶς αἰφνης εὐρέθησαν εἰς τὴν Σμύρνην; Ἀπὸ τὰς πληρορορίας των ὅπως ὁπότε συνήγετο ὅτι τοὺς περισσοτέρους ἐξ αὐτῶν ὤθησαν πρὸς τὴν Σμύρνην τμήματα Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ μὴ ἀφήσουν αὐτοὺς ἀνυπερασπίστους εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ὅτι εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ἐσωτερικοῦ τὰ υποχωροῦντα ἐκεῖνα τμήματα στρατοῦ ἀμυνόμενα κατὰ τῶν Τούρκων πολιτῶν εἶχον θέσει τὸ πῦρ εἰς πόλεις καὶ τοιοῦτοτρόπως μικρὰ ἢ μεγάλα τμήματα αὐτῶν ἐκάησαν.

Τοιοῦτοτρόπως νέος Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς προσετίθετο εἰς τὰς ἤδη ὑπαρχούσας εἰς τὴν Σμύρνην διακοσίας περίπου χιλιάδας Ἑλλήνων. Τριακόσαιο πενήκοντα καὶ πλέον χιλιάδες Χριστιανικοῦ ἐν γένει πληθυσμοῦ συνεσωρεύοντο εἰς τὴν Σμύρνην καθ' ὃν χρόνον ἐξεκένου αὐτὴν ὁ τελευταῖος Ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ἐπεβιάζετο τὸ πολεμικὸν ὕλικόν καὶ ἐκενοῦντο τὰ νοσοκομεῖα τῶν πληρούντων αὐτὰ τραυματιῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους αἱ Σμυρναῖαι ἀδελφαὶ εἶχον προσφέρει τὰς τελευταίας των ὑπηρεσίας καὶ ἐπεβιάζοντο τὰ ἀρχεῖα τῶν διαφόρων κλάδων τῆς διοικήσεως καὶ ἀπῆρχοντο οἱ ὑπάλληλοι. Ἦτο προφανές ἦσαν αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς. Ἐκαστὸν ἐκ τούτων ἦτο καὶ μίᾳ πληρῆ καταφερομένη εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς Σμύρνης ψυχὴν.

Πολὺ συγκινητικώτερα ὑπῆρξεν ἡ μεταμεσημβρία τῆς 26ης Αὐγούστου, τελευταίας ἡμέρας τῆς ἐκκενώσεως τῆς Σμύρνης. Κατ' αὐτὴν ἡ κίνησις ἦτο μεγαλυτέρα κατηρεῖς ἀξιωματικοὶ καὶ κατώτεροι βαθμοῦχοι ἔτρεχον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἐδίδον διαταγὰς, ἐπεβιάζοντο οἱ τελευταῖοι τραυματαῖοι καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ὕλικου πολέμου ἠδύνατο νὰ διασωθῇ ἀκόμη καὶ ἔρευγον πρὸς τὸ ἐ-

σπέρας τὰ τελευταία Ἑλληνικά πολεμικά καὶ τὰ ἐπίτακτα ἐμπορικά. Τὴν νύκτα, καθὼς ἐλέγετο, θὰ ἐπεβιβάζετο ἐπὶ τοῦ τελευταίου Ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ χωροφυλακή.

Ἡ προκυμαία ἐβριθε κόσμου. Ὅλοι ἦσαν κατηρεῖς καὶ πολλοὶ ἐδάκρυον. Τοὺς ἀπερχομένους συνώδευον τὰ δάκρυα τῶν ἐγκαταλειπομένων καὶ ἡ ἀτυχήσασα κυανόλευκος προυπέμπετο μὲ δάκρυα ἐκ τῆς ἀτυχοῦς Ἑλληνικῆς ἀκτῆς. Κάτι ἀνάλογον παρετηρεῖτο καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀπερχομένων, οἱ ὅποιοι θὰ ἀνελογίζοντο ὅτι τόσαι θυεταὶ ἀπέβησαν μάταιαι, ὅτι ἄρινον τὴν ωραίαν καὶ πλουσίαν Ἑλληνικὴν γῶραν καὶ μαζί με αὐτὴν τοὺς ἀδελφοὺς τῶν ἐκτεθειμένων εἰς τὴν λύσσαν τοῦ τυράννου.

Ἐκεῖνο ἰδίως, ποῦ προυκάλεσε τὴν μεγαλύτεραν συγκίνησιν, ἦτο τὸ πέρασμα τοῦ ἵππικοῦ ἐπέρνα ἀπὸ τὴν προκυμαίαν καὶ προυχώρει πρὸς τὸ ΝΔ, ἦτοι πρὸς τὸ Καρατάς, Κοκάργιαλι—Ἐρυθραίαν. Οἱ ἡλιοκαμμένοι ἄνδρες τοῦ δὲν ἐστρέφοντο νὰ ἰδοῦν καὶ τὸ πλῆθος πάλιν κατάπληκτον καὶ μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρετῆρει τοὺς ἄλλυτε υπερηφάνους ἵππεῖς τοῦ καὶ τὸ ἄθλιον τῶρα πέρασμά των. Τί μεγάλη ἀντίθεσις πρὸς τὴν χαρὰν καὶ τὰ δάκρυα τῆς 2ας Μαΐου τοῦ 1919. Τότε ἦτο γάμος· τῶρα κηδεῖα. Τότε ἐκρηγῆς ἡραϊστείου ἐνθουσιασμοῦ· τῶρα σιωπὴ, προάγγελος θανάτου.

Ἄλλο ἐν παρόμοιον ῥίγος, μία πραγματικὴ ἐκκένωσις ἡλεκτρισμοῦ διέτρεξε τοὺς παρευρισκομένους, ὅταν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης ἤκούσθησαν ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν θωρηκτὸν "Ἐρνέστον Ρενάν", οἱ ἤχοι τοῦ ἐθνικοῦ μας ὕμνου, ὡσάν νὰ ἐχαιρέτων τὴν σημαίαν μας, ποῦ κατεβιβάζετο πλέον ἀπὸ τὴν περιμάχητον πόλιν, καὶ τοὺς ἄνδρας μας καὶ τὸν στόλον, ποῦ ἐφευγαν. Τί ἀντίθεσις πάλιν πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὸν σκοπὸν, μὲ τὸν ὅποιον τὰ συμμαχικά πλοῖα συνώδευον τὸν στρατὸν μας, ὅταν ἀπεβιβάζετο τὴν 2αν Μαΐου. Τότε τὸ κύμα τὸ Ἑλληνικὸν μᾶς ἔφεραν ἐνὰ στρατὸν ἐλευθερωτὴν καὶ μαζί με τὴν

ἀνατολὴν τῆς ἡμέρας ἐκείνης μᾶς ἔφερε τὴν ἀνατολὴν ἐνὸς μέλλοντος ἐθνικοῦ καλυτέρου, ὅπως ἐνομιζομεν. Τώρα ἡ Ἀνατολή ἀπὸ τὰ βάθη τῆς μᾶς ἐστελλεν ὀπίσω πάλιν τὸ Τουρκικὸν κύμα πρὸς τὴν ἀκτὴν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἠλπίζομεν ὅτι ἀπεμακρύνθη διὰ παντός, καὶ μαζί με τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου μᾶς ἔφερε καὶ τὴν διάλυσιν τῶν ὀνείρων μας ἐκείνων καὶ τὴν καταστροφὴν μας.

Ἄλλ' ὅταν πρὸς τὸ σπέρας τῆς ἀποφράδος ἐκείνης ἡμέρας ὁ ὑπατος Ἑλλῆν Ἀρμιστής κ. Ἀριστείδης Σπεργιαδῆς κατῆλθε, διὰ νὰ ἐπιβιβάσθῃ εἰς Ἀγγλικὴν ἀπμάκατον πρὸς ἀναχώρησιν, τὸ πλῆθος ἐκεῖνο δὲν ἤμπόρεσε πλέον νὰ κρατηθῇ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἤκούσθησαν αἱ λέξεις "προδοσία, προδοσία" καὶ τὸ πλῆθος ἐξερράγη εἰς ἀποδοκιμασίας. Δὲν ἤμπόρεσε νὰ λησμονήσῃ κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὅσα ἐλέγοντο εἰς χάρος τοῦ τοῦς τελευταίους μῆνας τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς ὅτι δηλ. ὑπέταξε τὴν ἀσφάλειαν τοῦ μαχομένου στρατοῦ εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος, πολλαπλασιαστικῶς τοιούτῳτρόπως τοὺς Ἰσέτας ὅτι μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ αὐτῆν ἔδωκε θάρρος καὶ ἐλπίδα εἰς τοὺς ἀπογοητευμένους Τούρκους ὅτι μὲ τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ ἐπίεσε τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ τὸ ἐβλάψεν οικονομικῶς μὴ ἐπιτρέψας καὶ τὴν τελευταίαν ἀκόμη στιγμὴν νὰ ἐξαγάγῃ τὰ ἐμπορεύματά του εἰς τὸ ἐξωτερικόν· ὅτι ποτὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ γνώμην ἄλλου ὅτι τέλος ἀπέκρυψε καὶ τὴν τελευταίαν ἀκόμη στιγμὴν τὴν ἀληθειαν. Τώρα ἐφευγε! Τὸ τελευταῖον τοῦτο καὶ αἱ πικραὶ ἐκεῖναι ἀναμνήσεις ἔφεραν τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἐκχέλισιν τῆς εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας ἔφεραν τὴν παρεκτροπὴν. Κάτι παρόμοιον λέγουσιν ὅτι συνέβη καὶ εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματεῖα κ. Γουναράκη, τὸν ὅποιον τὸ πλῆθος ἐξέλαβε ὡς τὸν κ. Σπεργιαδῆν.

Ὡς συγχωρηθῇ ἡ παρεκτροπὴ αὐτὴ εἰς τοὺς παθόντας καὶ μετ' ὀλίγον μελλοθανάτους· ἦτο ἡ λαϊκὴ ἀποδοκιμασία τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὸ θαυμάσιον ἔργον τοῦ στρατοῦ καὶ μαζί με αὐτὸ τόσα ὄνειρα καὶ τόσας ἐλπίδας καὶ ἔφερε τὴν ἐθνικὴν συμφορὰν.

4^{ΟΝ} ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΠΙΔΩΝ ΚΑΙ ΦΟΒΩΝ

Τοιαύτη περίπου ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Σμύρνην μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 26ης Δεκεμβρίου, ἤτοι μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐγκαταλείψεως τῆς Μικρασιατικῆς πρωτεύουσος. Ἀλλ' ἂν ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐπένθει διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καθεστώτος, πολὺ ὅμως ἀπείχε καὶ ἡ Σμύρνη καὶ ὅλος ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοῦ νὰ φαντασθῇ τὴν τύχην, τὴν ὁποίαν ἐπερύλασεν εἰς αὐτὸν ὁ λυσσῶν Νεοτουρκισμὸς.

Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς, καὶ ἰδίως ἀρ' ὅτου ἀφέθη ἐλευθέρᾳ ἡ ἀναχωρησις, παρατηρήθη ρεῦμα φυγῆς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων. Τὸ ρεῦμα ὅμως ἐκεῖνο δὲν κατώρθωσε περισσότερον νὰ αὐξηθῇ, διότι δὲν ὑπῆρχον πολλὰ ἀπρόπλοια νὰ μεταφέρωσι τοὺς φεύγοντας—ὡς γνωστὸν τὰ περισσότερα Ἑλληνικὰ πλοία ἔμενον ἀπρακτὰ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἢ ἦσαν ἀπρησθηλῆ μένα εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας μεταφορὰν τοῦ στρατοῦ—καὶ διότι, ὡς ἄνωτέρω εἶπομεν, δὲν προσβλέπετο τὸ μέγεθος τῆς μελλούσης καταστροφῆς. Αὐτοὶ οἱ ἀναχωροῦντες ἔφρουγον προσωρινῶς καὶ μὲ ἐλαχίστας ἐπιπλοσκευὰς, διὰ νὰ λείψωσι ἀπὸ τὴν κακὴν ὥραν, καθὼς ἔλεγον, σκοπεύοντες νὰ ἐπανέλθουν μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων. Βεβαίως καὶ οἱ ἤδη ἀναχωρήσαντες καὶ οἱ παραμένοντες ἐροβοῦντο· ἀλλ' ἐροβοῦντο μᾶλλον τὴν ἐπάνοδον τοῦ Τουρκικοῦ καθεστώτος μὲ τὰ γνωστὰ του ἔκτροπα καὶ τὰς γνωστὰς βαρβαρότητας· ἐροβοῦντο τὰς συνήθεις σκηνάς, ὅταν ἐν καθεστώσι, καὶ μάλιστα Τουρκικόν, διαδέχεται ἄλλο.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἄλλοτε ὁ Τουρκισμὸς δὲν ἐσημείωσε τοιαύτας ἐπιτυχίας, νὰ διαδέχηται ἄλλα καθεστώτα. Δι' Τουρκικὰ θηριωδία ἐκαμνον τότε ἄλλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἡ

φωνὴ μεγάλων φιλανθρώπων Εὐρωπαίων πολιτικῶν ἦτο ἀκόμη ἱκανὴ νὰ παρασύρῃ τοὺς λαοὺς εἰς γενναίας ἀποφάσεις, τὸ δὲ σωτήριον πολιτικὸν δόγμα, ὅτι γῶρα ἀπαξ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως ἀπαλλάχεται δὲν δύναται νὰ ἐπανέλθῃ ὑπ' αὐτὴν, προϋλάττε τοὺς λαοὺς ἀπὸ παρομοίας φρικαλεότητος. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, μετὰ τόσας μάλιστα πανηγυρικὰς ἐπαγγελίας καὶ ἐλπίδας, παρουσίασε καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον καὶ ἀναχρονιστικόν, ἡ Τουρκία ἢ ὀργιάσασα ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν γενικὴν ὁμολογίαν καὶ οὐσιαστικῶς ἀπολέσασα καὶ Κιλικίαν καὶ Δυτικὴν Μικρασίαν καὶ Θράκην, ἡ φαινομένη ὅτι ἤδη εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν νικητῶν ἦτο προωρισμένη νὰ ἀποτελέσῃ μικρὸν κρατείδιον εἰς τὸ βάθος τῆς Ἀνατολῆς, καθαρῶς Τουρκικόν, ἡ τοιαύτη Τουρκία παρὰ προσδοκίαν νὰ ἀνακαταλάβῃ καὶ Κιλικίαν καὶ Δυτικὴν Μικρασίαν καὶ Θράκην, νὰ καταρρακώσῃ ὄβριστηκῶτα διὰ τὰς νικητρίας Δυνάμεις τὰς ἀποφάσεις των ἐκεῖνας καὶ τὸ ἐπι παραδοξότερον, νὰ κατορθώσῃ ταῦτα ὀπλιζομένη καὶ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τινῶν ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων!

Τὴν ἐπάνοδον λοιπὸν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἐροβοῦντο ἀπλῶς οἱ Μικρασιαῖται. Ἴσως οἱ ἐξ αὐτῶν μακρὰν τοῦ θεάτρου τῆς καταστροφῆς εἰς Εὐρωπαϊκὰ κέντρα διαμένοντες ἔκρινον καλύτερα τὰ πράγματα καὶ προέβλεπον τὴν συμφορὰν· ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἐπὶ τόπου τοιαύτη τις ἦτο ἡ γνώμη τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ περισσότεροι μάλιστα οὐδ' ἐφαντάζοντο ἀπλῆν, ὡς πρότερον, τὴν ἐπάνοδον τοῦ Τουρκισμοῦ, ἰδίως διὰ τὴν ζώνην τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ἀλλ' ὑπὸ περιορισμοῦς, πρὸ πάντων διὰ τὴν διεθνή, ἔχουσιν συμφέροντα Σμύρνην, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ προϋπέθετον συμμαχικὴν πρότερον κατοχὴν ἢ καὶ συγκατοχὴν μετὰ τῶν Τούρκων. Καὶ τόσον ἦτο γενικὴ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μικρασίαν ἡ γνώμη αὕτη, ὥστε, καθ' ὃν χρόνον ἤδη ἐκαίετο ἡ Σμύρνη, ἔφθανεν εἰς αὐτὴν ἐκ Κυδωνιῶν ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως μετὰ νεκροῦ Κυδωνιέως, διὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὸν εἰς αὐτὰς κατὰ πλῆρον Ἀγγλικὸν πολεμικὸν!

Ο ἀναγνώστης ἐκ τῶν ὑπέρων κρίνων θὰ οἰκτίρῃ τὴν ἀγίαν ταύτην ἀπλότητα, χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ ἔχῃ δίκαιον. Πᾶσι αὐταὶ αἱ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς γινόμεναι μεγάλα δαπάναι ὑπὲρ δημοσίων ἔργων προ-
 ὑπέθετον οὐχὶ ἀπλῆν καὶ καθάραν τὴν ἐπάνοδον τοῦ πρώην καθεστῶτος, μίᾳ δὲ οἰαδῆποτε Κυβέρνησις, ὅσον καὶ ἂν αὕτη δὲν ἴσταται εἰς τὸ ὕψος τῆς θέσεώς τῆς, ὑποτίθεται ὅτι γνωρίζει περισσότερα ἀπλῶν ἰδιωτῶν. Ἐπειτα οὐδ' οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἀμυναν, ἧτις ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῆς Μικρασιατικῆς αὐτονομίᾳς ἐμφανέστερον ὁ-
 πωσδῆποτε ἐκινεῖτο, ἐραίνοντο περισσότερα γνωρίζοντες.

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθήσῃ τις τὰς περὶ ἰδιαιτέρου τῆς Σμύρνης καθεστῶτος γνωστάς προτάσεις τῆς διασκέψεως τῶν Παρισίων καὶ τὸν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης κατάπλουον πολ-
 λῶν ξένων πολεμικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ἔφερον καὶ ἀγγήμα-
 τα πρὸς προστασίαν θεβαίως τῶν οἰκείων Προξενείων, Τραπε-
 ζῶν καὶ ὑπηκόων, ἀλλὰ τὰ ὅποια ὁ εὐφρανταστος κόσμος ὑπέ-
 θετε προοριζόμενα διὰ τὴν συγκατοχὴν τῆς Σμύρνης τῶσφ
 μᾶλλον, ὅσφ ταῦτα ἐνωρὶς εἶχον ἀποβιβάσθῃ καὶ μιᾶς μάλιστα
 Δυνάμεως τῆ 26ῆ εἶχον καταλάβει τὸ Ταχυδρομεῖον καὶ τὸ
 Τελωνεῖον.

Βεβαίως ἡ κατοχὴ ἐκείνη ἦτο φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς
 ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καταθέσεως τῆς ἐντολῆς εἰς τὰς ποτὲ ἐντο-
 λοδοπίδας Δυνάμεις· ἀλλ' ὁ πολὺς κόσμος ὑπέθετεν αὐτὴν διαρ-
 κῆ ἢ τοῦλάχιστον μέλλουσαν νὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς συνομο-
 λογῆσεως τῆς εἰρήνης. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐνίσχυον καὶ αἱ
 διαβεβαιώσεις πολλῶν ἐκ τῶν ξένων παροίκων καὶ ἐκ τῶν Λεβαν-
 τίνων, οἵτινες ἐκφράζοντες ἰδίαν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἐκήρυττον
 ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ ἐφέροντο εὐγενῶς. Πόσον καὶ αὐτοὶ θὰ με-
 τονόησαν διὰ τὰς προβλέψεις τῶν ταύτας, ὅταν, ναυαγοὶ πλέ-
 ον τοῦ γενικοῦ κλύδωνος, εὗρισκον οἱ περισσότεροι ἐπὶ φιλίου
 Ἑλληνικοῦ ἐδάφους τὴν πρώτην καταφυγὴν καὶ ἐκ τῆς ἰδίας

συμφορᾶς κατενόουν ὅτι ὁ Τούρκος, νικῶν μάλιστα, οὐδεμίαν
 κάμνει διάκρισιν τοῦ ὑπηκόου Χριστιανοῦ ἀπὸ τοῦ ξένου τοιοῦ-
 του. Πόσον θὰ μετονόησαν καὶ διὰ μερικὰς ἄλλας ἐνεργείας τῶν
 ἀκόμη!

Ἄλλ' οὐδ' ἡ λογικὴ, καθὼς εἶπομεν, ἐπέτρεπε νὰ προμαν-
 τεύσωσι τὴν τῶσον μεγάλην συμφορὰν. Δυνάμει τῶν περὶ αὐ-
 τοδικθέσεως τῶν λαῶν κηρυγμάτων τῆς Ἀντάντ καὶ λαοὶ ἀκόμη
 κατ' αὐτῆς μετὰ τῶν ἠττηθέντων συμπολεμήσαντες εὗρισκον
 τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν. Συμφώνως πρὸς αὐτὰ εἶχεν ἀνατεθῆ ὑπὸ
 τῶν νικητριῶν Δυνάμεων ὡς ἐντολέων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρα-
 τὸν ὡς ἐντολοδόχον νὰ προστατεύσῃ αὐτοὺς κατὰ τῆς Τουρκι-
 κῆς θαρραρότητος. Ἡ ἐντολὴ αὕτη δὲ οἰαδῆποτε τοῦ ἐντολοδό-
 χου σφάλματα ἠδύνατο νὰ ἀφαιρεθῆ παρ' αὐτοῦ· ἠδύνατο ἀκό-
 μη καὶ νὰ ἐκδιώχθῃ οὗτος ἐκ τοῦ Μικρασιατικοῦ ἐδάφους διὰ
 στρατιωτικῶν δυνάμεων αὐτῶν τῶν ἐντολέων, ἀφ' οὗ ἐλαμβά-
 νοντο ὑπ' ὄψιν μόνον τὰ σφάλματα καὶ ἐλησμονοῦντο ἄλλα.
 Ταῦτα ἠδύνατο νὰ συμβῶσι· δὲν ἠδύνατο ὁμῶς καὶ νὰ ἐκλίπη
 ἢ διὰ τὸν προστατευόμενον μέριμνα, πολὺ ὀλιγώτερον θεβαίως
 πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τῶν ἐντολέων νὰ συντελεσθῆ διὰ με-
 σαιωνικῶν μεθόδων ἢ καταστροφή καὶ ὁ διωγμὸς τῶν προστα-
 τευομένων καὶ εἰς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὁ ἀφιλοκερδέστατος, ὁ λα-
 βῶν ἀκριβῶς μέρος εἰς τὸν πόλεμον χάριν τῶν ἀνθρωπίνων δι-
 καιωμάτων καὶ δικαιοτέρας διαρρυθμίσεως τῶν πραγμάτων τοῦ
 κόσμου, νὰ ἐπιστατῆ διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν τοῦ Ἐνώσεων εἰς
 τὴν ταχυτέραν ἀπομάκρυνσιν καὶ διάσωσιν τοῦ Χριστιανικοῦ
 θηράματος ἐκ τῶν ὀδόντων τοῦ Τουρκικοῦ θηρίου.

Οὐδέποτε ἀληθῶς ἀποφάσεις ἱεραὶ καὶ ἅγαι, ἀποφάσεις κυ-
 ρωθεῖσαι δὲ ὑπογραφῆς τῶν ἰσχυρῶν, ἐνεπαίχθησαν τῶσον ὡμῶς
 καὶ σκαιῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑπογραψάντων δι' ὕβριστι-
 κωτάτου τρόπου. Ὁ Τούρκος οὐχὶ μόνον ἐξήλειψε καὶ διέγραψε
 ταύτας, ἀλλὰ καὶ καταστρέφων τὰς περιουσίας τῶν Χριστιανῶν
 καὶ ἐκδιώκων ὁμαδικῶς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πατρίου ἐδάφους ἐπήν-

ξανε τὴν ὕβριν καὶ συγκατέστρεφε καὶ πᾶσαν εἰς τὸ μέλλον ἐπανάληψιν παρομοίων ἀποράσεων· ἐπέξέτεινε τὴν ὑβριστικὴν συμπεριφορὰν τοῦ ταύτην καὶ πρὸς ὑπηκόους αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, οἱ ὅποιοι ἐπάθον ἐπίσης. Καὶ ἀπέναντι ὅλων τούτων ἡ διπλωματία τῶν Εὐρωπαϊκῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐκ τῶν ἀντιζηλιῶν, τῶν δισταμένων συμφερόντων καὶ τῆς ἰδιοτελείας ἐδεικνύετο ἡ μεγίστη Ἀδυναμία, κατέστρεφε τὰ ἰδικά της συμφέροντα διὰ τῶν χειρῶν της!

Οὗτοι ἦσαν οἱ λόγοι οἱ παρασύραντες τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν αἰσιοδοξίαν καὶ παρακινήσαντες αὐτοὺς τοὺς στρατευσίμους, οἱ ὅποιοι εἶχον πάντα λόγον νὰ φοβῶνται ὡς ὑπηρετήσαντες εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ θεωρούμενοι ὑπὸ τοῦ Κεμάλ ἀντάρται ἐκτὸς νόμου, 900]ο τοῦλάχιστον νὰ παραμείνωσιν εἰς τὸ πατριον ἐδαφος. Ἡ εὐθύνη τῶν Δυνάμεων διὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦ μέλλοντος θὰ εἶναι πολὺ βαρεῖα. Ἐὰν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὴν ἀνακωχὴν δὲν ἤθελον νὰ δεῖξωσι τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων Χριστιανῶν μέριμνάν των, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα πολλοὶ εἶχον πολεμήσει εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ὑπὲρ τῆς Ἄνταντ, οὐδὲν θὰ συνέβαινεν ἡ, καὶ ἐὰν συνέβαινέ τι, θὰ ἐσφζοντο περισσότεροι καὶ θὰ ἐσφζον μεγαλύτερον μέρος ἐκ τῆς κινητῆς των παρουσίας, ὡς φοβούμενοι τότε τοὺς Τούρκους περισσότερον.

Ἄλλ' αἱ κρίσεις τῶν ἱστορικῶν δυστυχῶς ἐπέρχονται πολὺ ἀργά, καθὼς καὶ τὰ ἀποτελέσματα μυωπαζούσης πολιτικῆς, αἱ δὲ Κυβερνήσεις ἐν τῷ μεταξύ, ὅταν θέλουν, εὐρίσκουσι τρόπον νὰ κρύπτουν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν λαῶν τὴν ὠμὴν ἀλήθειαν, ὅταν μάλιστα τοιοῦτοτρόπως ἀπαλλάττουν αὐτοὺς ἀπὸ θυσίας, τὰς ὁποίας θὰ καθίστα ἀναγκαίας ἀντίθετος πολιτικῆ. Οἱ λαοὶ ὄντες μακρὰν δὲν βλέπουσι διὰ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν τὰ συντελούμενα, ἀλλὰ διὰ δημοσιογραφίας ὑπηρετούσης πολλὰκις ὠρισμένα συμφέροντα ἐμάδων ἢ κόμματος ἢ καὶ ἀποβλεπούσης εἰς ἴδια συμφέροντα, ἐν ᾧ, ἂν ἐβλεπον αὐτοὶ οἱ λαοί,

οὐδέποτε θὰ ἐπέτρεπον ταῦτα.

Εἶναι ἡ αὐτὴ πολιτικῆ, ἣτις ἐπέτρεπεν εἰς μικρόνον Τουρκίαν νὰ κατέχη τοὺς ἱεροὺς Χριστιανικοὺς τόπους ἐπὶ αἰῶνας, διὰ νὰ μὴ δυσχεραστῆθῃ ὁθῆεν ἡ Μουσουλμανικὴ εὐαισθησία τῶν 300 ἑκατομμυρίων Μουσουλμάνων, οἱ ὅποιοι δευδαίως δὲν ἔχουν πείραν τῶν μεθόδων τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως, ὡς οὐδέποτε δοκιμάσαντες αὐτήν, ἐν ᾧ ἡδιαφέρει διὰ τὴν Χριστιανικὴν εὐαισθησίαν τῶν 300 ἑκατομμυρίων Χριστιανῶν. Εἶναι ἡ αὐτὴ πολιτικῆ, ἡ ὁποία ἔκαμε τὸν τελευταῖον Γερμανὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπισκέπηται τὸν ἐρυθρὸν ἐκ τῶν στρατῶν Σουλτάνον Χαμίτ ἀμέσως μετὰ τὰς Ἀρμενικὰς στραχάς τοῦ 1895 τὰς διενεργηθείσας οὐχὶ μόνον εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κων)πολιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Εὐρωπαϊῶν ἡ ὁποία παρεκίνει αὐτόν, τὸν προϊστάμενον λαοῦ 70 ἑκατομμυρίων Χριστιανῶν, νὰ προσεύχηται ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μουσουλμάνου Σαλαδίνου, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ τὴν Χριστιανικὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ τοῦ ἢ τῶν ἀκουόντων αὐτόν. Εἶναι ἡ πολιτικῆ, ἣτις ἔφερε τὰ γνωστὰ δι' ὅλους τοὺς λαβόντας μέρος εἰς τὸν πόλεμον λυπηρὰ ἀποτελέσματα.

Ἐὰν δὲ εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον ὑπάρχουσι νόμοι τινές, καθὼς εἰς τὸν φυσικόν, καὶ ὅμοια αἰτία φέρουσι πάντοτε ὅμοια ἀποτελέσματα, πολιτικῆ τοιαύτη θὰ φέρῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Εἶναι καιρὸς νὰ ἐπέληθῃ ἰσχυρὰ ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς τοιαύτης ὡμῶς ρεαλιστικῆς πολιτικῆς, τῆς πολιτικῆς τῶν πετρελαίων καὶ τοῦ χάλυβος καὶ τῶν ἀνθράκων καὶ τῶν πρώτων ὑλῶν, διὰ νὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ λαοὶ ἀπὸ τὴν ἐπάνοδον τοῦ μεσαιωνισμοῦ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα κακά, τὰ ὁποία φέρει ἡ τοιαύτη ὀλιστικῆ ἀποψις. Τὸ κράτος τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν δὲν πρέπει, ὅσον καὶ ἂν τὰ συμφέροντα εἶναι πάντοτε ὑπολογίσιμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν, νὰ παύσῃ νὰ ἀσκή τὴν θαμβουσαν αὐτοῦ αἰγλήν ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ κόσμου πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν.

Ὅπως δὲ ποτε, ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον, τοιοῦτοι ἦσαν οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ Χριστιανοὶ Μικρασιῶται καὶ πολλοὶ Μουσουλμᾶνοι, μὴ Τουρκικῆς κυρίως ἐθνικότητος, ἐλυποῦντο μὲν διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Μικρασιατικοῦ καθεστῶτος καὶ ἐφοβοῦντο, ὡς εἶπομεν, τὴν ἐπάνοδον τοῦ Τουρκικοῦ μὲ τὰς συνήθειαι του μεθόδους καὶ βιασιότητας, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε οἱ φόβοι των ἐφθασαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ὑποπτεύσωσι τὴν ἀναμένουσαν αὐτοὺς οἰκτρὰν τύχην.

Ἡδὴ πρότερον εἰς κοινὴν συνεδρίαν προκρίτων τῶν διαφόρων ἐν Σμύρνῃ φυλῶν εἶχε ληφθῆ ἢ ἀξιέπαινος ἀπόφασις νὰ διατηρηθῆ ἢ τάξις καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο νὰ ἀπευθυνθῶσι συστάσεις πρὸς τὰ διάφορα στοιχεῖα. Τὴν νύκτα ἐκείνην τῆς 26ης Αὐγούστου τὴν τάξιν ἐτήρησαν, ἐκτὸς τῶν ποῦ καὶ ποῦ ἐγκατεστημένων ἢ περιπολούντων Εὐρωπαϊκῶν ἀγρημάτων, Ἕλληνας καὶ Ἀρμένιοι ἐθέλοντα εἰς τὰς Χριστιανικὰς συνοικίας καὶ Τούρκοι ἴσως εἰς τὴν Τουρκικὴν πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων. Τὸ καθεστῶς τοῦτο ὑπέθετον ὅτι θὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς 29ης τοῦ μηνός, ὅτε καθ' ὑπολογισμούς, ἀγνωστον πῶθεν προερχομένους, ὠρίζον ὅτι θὰ εἰσέλθῃ ὁ Κεμαλικὸς στρατός, εἴαν ἐν τῷ μεταξύ ἢ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία δὲν ἐλάμβανεν, ὡς ἤλπιζον, ἄλλας ἀποφάσεις. Ἰσως μάλιστα πολλοὶ ἀποκαμύοντες ἐκ τῆς προτέρας πολυήμερου ἀγωνίας ἐκοιμήθησαν τὴν νύκτα ἐκείνην κάπως ἡσυχώτερον.

Βεβαίως εἰς πόλιν ἀριθμοῦσαν τότε 450 τοῦλάχιστον χιλιάδας ἐν συνόλῳ πληθυσμοῦ διαφόρων στοιχείων, μεταξύ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐκ φύσεως δειλοὶ καὶ οἱ ἐξ ἰδίας πείρας φοβούμενοι ἔκτροπα, μάλιστα κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναμενομένης κατοχῆς, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐκδηλοῦται νευρικότης καὶ νὰ μὴ λείπωσι κάποτε καὶ πανικοί. Τοιοῦτοι ἐσημειώθησαν ποῦ καὶ ποῦ τὰς τελευταίας πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν Τούρκων ἡμέρας, γενικῶς ἀποδοκιμαζόμενοι καὶ καταχρινόμενοι ὑπὸ τῶν θεωρουμένων φρονιμωτέρων. Παράδοξον τοιοῦτον ἀντελήφθη

τὴν 7 ἡ μ. π. ὥραν τῆς 27ης. Διηρχόμεν τὴν ὁδὸν τὴν λεγομένην τῶν Μεγάλων Ταβερνῶν, ὅτε γυνὴ ἐσπευσμένως διερχομένη ἐκεῖθεν, προφανῶς πρόσφυξ, δειλῶς ἐψιθύρισεν ὅτι οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον ἤδη διὰ τοῦ Βασμαχανέ, ἦτοι τοῦ σταθμοῦ τοῦ Γαλλικοῦ τῆς Ἀνατολῆς σιδηροδρόμου, πρᾶγμα ψευδὲς τοῦλάχιστον διὰ τὴν ὥραν ἐκείνην. Καὶ κατεστάλη μὲν ταχέως ὁ ἐντεῦθεν δημιουργηθεὶς πανικός, ἀλλ' ὅπως δὲ ποτε ἔκρινα καλὸν νὰ προσεγγίσω πρὸς τὴν οἰκίαν μου καὶ μετ' ὀλίγον νὰ εἰσέλθω εἰς αὐτήν. Ἦτο τὸ φρόνιμον θεωρούμενον μέτρον, τὸ ὁποῖον ἐλαμβάνετο ὑπὸ τῶν πλείστων.

Τὴν ἡμέραν λοιπὸν ταύτην, Σάββατον 27ην Αὐγούστου, ἐκαθήμεν τὴν 11 π. μ. εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας μου, κειμένης ἔξω τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅτε διαβάτης ἐσπευσμένως πρὸ αὐτῆς διερχόμενος μᾶς ἀνήγγειλε ὅτι Τσέται ἵππεῖς 200 περίπου εἰσῆλθον πρὸ ὀλίγου διὰ τοῦ Βασμαχανέ εἰς τὴν πόλιν καὶ ὅτι ἐκεῖ ἐσημειώθησαν οἱ πρώτοι φόνοι μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ἀφ' ἑνός, Τούρκων Τσετῶν καὶ Τούρκων κατοίκων ἀφ' ἑτέρου· τοὺς φόνους τούτους ἀνεβίβαζεν εἰς 10.

Μετ' ὀλίγον, καθ' ὅσον ἐβεβαιώοντο ἢ εἰδῆσις, ἐσπευσμένως κατεβιβάζοντο αἱ θύραι τῶν καταστημάτων καὶ ἐκλείοντο αἱ θύραι τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ παράθυρα, ἀνοιγόμενα μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὀλίγον καὶ δειλῶς, διὰ νὰ ἴδωσιν οἱ ἐντὸς αὐτῶν καὶ μαντεύσωσι τὰ γινόμενα, καὶ ἐγένετο ὁλονὲν ἀραιότερα ἢ κίνησις εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ὑψώνοντο Τουρκικαὶ σημαῖαι ἢ κατεσκευάζοντο γρήγορα τοιαῦται ὑπὸ τῶν ἐντρόμων κυριῶν καὶ δεσποινίδων, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τοιουτοτρόπως θὰ ἐμάλισσον τὸν εἰσερχόμενον ἄγριον κατακτητὴν. Τί ἄρα γε ἐμέλλε νὰ συμβῆ;

Οἱ ἔχοντες ξένην ὑπηκοότητα ἢ ὅπως δὲ ποτε ὑπὸ ξένης Δυνάμειος προστατευόμενοι ἢ καὶ ἔχοντες ἀπλῶς λόγον νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς προστατευομένους ὑψωνον πλησίον τῆς Τουρκικῆς καὶ τὴν ξένην σημαίαν, νομίζοντες ὅτι τοιουτοτρόπως θὰ ἦσαν

ἀσφαλέστεροι. ἤθελον δι' αὐτῶν νὰ δείξωσιν ὅτι ἦσαν ξένοι ὑπὸ πύλοισι εὐμενῶς πρὸς τὴν Τουρκίαν διακείμενοι! Οἱ ξένοι οὗτοι καὶ προστατευόμενοι ἔφερον τὰ ἐθνικά των χρώματα περιφερόμενοι εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως· τόσον ὀλίγην πεποίθησιν εἶχον εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν Τούρκων! Τὴν ὑποθετικὴν ταύτην ἀσφάλειαν αὐτῶν ἐφθόνησαν καὶ ἄλλοι, μὴ δικαιοῦμενοι νὰ φέρουν ταῦτα, καὶ τοιοῦτοτρόπως πολλοὶ ἔφερον ξένα ἐθνίστημα καὶ ὕψωσαν εἰς τὰς οἰκίας ξένας σημαίας· ἐφαίνετο ὅτι ἦσαν παρὰ πολλοὶ οἱ ξένοι ὑπὸ πύλοισι ἐν Σμύρνῃ. Ἐχωρίζοντο τὰ πρόβατα ἀπὸ τὰ ἐρίφια.

Ἐκ τῶν ἄλλων οἱ δειλότεροι ἢ καὶ φρονιμώτεροι περιορίσθησαν εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς φετοφοροῦντες ἤδη, ὡς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐπιδεικτικῶς ἐφρονησάν οἱ ἐκ τῶν Τούρκων φέροντες πρότερον θερινούς πῆλους, πάντα μέτρα ὅπως περιττά· διότι, ὅταν ἤλθεν ἡ μοιραία ὥρα, ὁ Τούρκος οὐδὲν ἢ πολὺ ὀλίγον ἐσεβάσθη καὶ ἐθνίστημα καὶ ξένας σημαίας καὶ καλύμματα τῆς κεφαλῆς, ἐνδεικτικὰ ὄθηεν ἐθνικῶν φρονημάτων.

Μετ' ὀλίγον περὶ τὴν 2αν ὥραν μ.μ. διήλθον διὰ τῆς ὁδοῦ ἡμῶν 7 ἵππεις φέροντες καλπάκια, ἤτοι Ῥωσικὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς κατὰ τὸν καυκασιανὸν τρόπον, μετὰ τὰς κόγχας ὀφλ. πρὸς τοὺς κροτάρους, ἱππεύοντες ὅλοι ἐπὶ ἀθλίων ἵππαρίων. Μετ' ὀλίγον ἄλλη ὁμάς ὁμοία κατήργετο καθέτως καὶ ἐν γενεὶ ὁμοίαι περιπολῖαι ἱππέων καὶ ἀστυνομικῶν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν περιήρχοντο τὴν πόλιν. Πλὴν τινῶν ὕβρεων καὶ τινῶν μαστιγώσεων ἄλλα ἔκτροπα εἰς τὰς Ἑλληνικὰς κεντρικὰς συνοικίας ὀλίγα ἐσημειώθησαν καὶ ἐνιαχοῦ μάλιστα οἱ περιπολοῦντες ἵππεις καὶ ἀστυνομικοὶ ὑπέδειξαν εἰς καταστηματαρχὰς νὰ ἀνοιξῶσι τὰ καταστήματά των καὶ νὰ μὴ φοβῶνται. Φαίνεται ὅτι ὁ ὀλίγος ἀριθμὸς αὐτῶν ἢ καὶ ἡ ἐλλειψὶς ἀκρίβη διαταγῶν τοὺς ἔκαμαν νὰ φέρωνται τοιοῦτοτρόπως. Ἐν ταῦτοις καὶ τὴν ἐπιούσαν 28ην, μολονότι ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσελθόν-

των τῆς πόλεως, δὲν μετεβλήθη ἢ πρὸς τοὺς κατοίκους, τοὺς ἀρχιστοὺς τοὺς Ἑλληνας, συμπεριφορὰ. Γὰρ ἔγνη ὁμοίως τοῦ ἐκ τῆς εἰσόδου τῶν Τούρκων προκύψαντος πανικοῦ παρέμειναν ἄπτά, κρέατα ὄζοντα καὶ ἐγθῆες εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Μεγάλων Ταβερνῶν καὶ πύλας εἰς τὰς ὁδοὺς διάφορα πράγματα, προφανῶς ριφθέντα ἢ καὶ ἐκρυφόντα ἐκ τῶν χειρῶν τῶν κρατούντων αὐτά. Πῶς δὲ ποῦ καὶ ποῦ τινὲς πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἢ καὶ κερδοσκοποῦντες ἤρριξαν νὰ ἡμικανοίγωσι τὰ καταστήματά των, μετὰ προσυλάξεως πάντοτε, καὶ οἱ πολῖται ἐσπεύδον νὰ ἀγοράζωσι τροφίμα καὶ μάλιστα ζυμαρικά, φοβούμενοι ἀποκλεισμὸν κατὰ τὰς ἀναπορεύκτους, ὡς ὑπέθετον, ἐρεύνας πρὸς ἀνακάλυψιν ὀπλων ἤθελον νὰ φανῶσι προβλεπτικοί.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς ἡμέρας ταύτης ἤρριξαν νὰ διασπείρωνται ἀπαίσια μηνύματα· κατ' αὐτὰ ἀρκεταὶ ἐνοχλήσεις ἐγέναν εἰς τὰς ἄκρας Χριστιανικὰς συνοικίας, ἰδίως τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἁγίου Γρύφωνος, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι, καὶ ἰδίως τὰ κοράσια, κατήρχοντο εἰς ἄλλας οἰκίας πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Πολὺ ἀνησυχητικώτερα ἦσαν τὰ διαδιδόμενα περὶ τῆς Ἀρμενικῆς συνοικίας, ἧτις εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ συνορεύῃ μετὰ τὴν Τουρκικὴν. Ἐκεῖ αἱ κακοποιήσεις καὶ αἱ διαρπαγαί, αἱ ἀτιμώσεις καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ ὄλονεν ἐπληθύνοντο, αἱ δὲ συγκρούσεις καὶ οἱ φόνοι ἤρριξαν νὰ γενικεύωνται. Πῶς ἐκάησαν Ἀρμενικὰ σχολὰ καὶ λέσχαι καὶ ἐπολιορχεῖτο ἡ Μητρόπολις, ὅπου ὑπῆρχον Ἀρμένιοι πρόσφυγες τοῦ ἐσωτερικοῦ. Κατὰ τὰς διαδόσεις ταύτας οἱ Ἀρμένιοι ἀνθίσταντο ρίπτοντες χειροβομβίδας καὶ οἱ Τούρκοι προέβαινον εἰς ἀντίποινα καὶ ἐπυρπόλουν. Πράγματι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἤκούοντο κρότοι χειροβομβίδων.

Αἱ πληροφορίες αὗται καθίσταντο ἀληθοφανεῖς, καθ' ὅσον διεδίδοντο ὑπὸ διερχομένων ξένων ὑπηκόων καὶ προστατευόμενων, οἵτινες ὑπετίθετο ὅτι ἠδύναντο περισσότερον ἀκινδύνως νὰ ἐξακριβώσωσι τὴν κατάστασιν. Δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ἐπικρίνοντες

τούς Ἀρμενίους ὡς ἀνθισταμένους καὶ δίδοντας ἀφορμὴν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐπανελαμβάνετο ὁ γνωστός μῦθος τοῦ ἀρνίου καὶ τοῦ λύκου, κατὰ τὸν ὁποῖον πάντοτε πταίει τὸ θῦμα, τὸ ἀρνίον, καὶ ὄχι ὁ λύκος!

Γαλιπῶρον Ἀρμενικὸν ἔθνος! ἀπὸ τριακονταετίας δὲν ἔπαυες νὰ παρέχῃς ἀρειδῶς τὰς σάρκας σου εἰς τὸ ἀκόρεστον αἰμοβόρον θηρίον. Ἐπὶ τῆς Χαμιτικῆς αὐτῆς ἀπολυταρχίας, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνας μετ' εὐγνωμοσύνης ἐνθυμούμεθα, ἀντιπαραβάλλοντες τὰ ἐπ' αὐτῆς παθήματά μας πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς Νεοτουρκικῆς μεταπολιτεύσεως, σὺ ἐλίπανες τὰς πεδιάδας ἐκεῖ, εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, μετὰ τὰς σάρκας σου καὶ ἐγέμισες τὰς χαράδρας μετὰ τὰ ὀστά σου. Εἰς αὐτὴν τὴν Κων)πολιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Εὐρωπαίων τὰ τέκνα σου κατὰ χιλιάδας διὰ βοπάλων ἐφρονεύθησαν ὑπὸ μαινομένου Τουρκικοῦ ὄχλου! Τὸ ἰδιόρρυθμον Τουρκικὸν σύνταγμα καθιερώθη διὰ τοῦ φόνου 25 χιλιάδων τέκνων σου ἐν Κιλικίᾳ, τὸν ὁποῖον ἡ Νεοτουρκικὴ ὑποκρισία ἐπέριψε τότε εἰς τὴν ἐκπεσοῦσαν ὄθην ἀπολυταρχίαν!

Καὶ ὅταν ἐξερράγη ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, κατὰ σοῦ ἐστράφη ἀγρίως ἡ λύσσα τοῦ θηρίου. Διὰ σέ δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ὁ Τουρκικὸς φανατισμὸς μὴ ἄλλοι τάχα ὁμόθησκοῖτο πάθωσιν ἀντίποινα, ὡς ἐφοβεῖτο, ἐκ τῶν ἰδίων κρίνων τὰ ἀλλότρια, διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι Μουσουλμάνους, οὐδὲ ὑπῆρχεν ὀργανωμένον ὁμόφυλόν σου Κράτος νὰ τριῖξῃ τοὺς ὀδόντας. Ἐὰν διὰ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐκείνου σποραδικῶς παρουσίασε τὰς τοιαύτας ἀγριότητας καὶ κυρίως ἐπεδίωκε τὰς κληθείσας λευκὰς σφαγὰς, διὰ τῆς στρατολογίας πρὸς κατασκευὴν ὀδῶν καὶ διὰ τῶν ἐν χειμερινῇ ὥρᾳ ἐκτοπισμῶν καὶ τῆς ἐξαντλητικῆς ὑπὸ τὴν μάστιγα ὀδοιπορίας καὶ τῆς πείνης, κατὰ σοῦ συνήθως ἐκράδαينه τὴν μάχαιραν καὶ προέτεινε τὸ πυροβόλον. Ὁ γράφων τὴν παροῦσαν διήγησιν μετὰ τρόμου διέκρινεν, ὅταν καὶ αὐτὸς ἐκτοπισθεῖς μετὰ τῶν συμπολιτῶν του

τῷ 1917 ἐκ τῶν Κυδωνιῶν ἐγκατεστάθη εἰς Βαλιχεσέρ, ἐκεῖ πέραν ἐντὸς χαράδρας πολλὰ λευκὰ ὀστά καὶ μετὰ τυγκινήσειω εἶδε τὰ ὄφρανά σου περιμαζευθέντα ὡς Τουρκόπαιδας ὄθην εἰς ὄφρανοτροφεῖον καὶ φρικιῶν ἤκουσε τὰς ἀρπαγὰς ὄφρων παρθένων καὶ νεανιῶν σου πρὸς κορεσμὸν τῆς Τουρκικῆς ἀκολασίας.

Καὶ ὅταν μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ἐπίστευες ὅτι ἔληξαν τὰ δεινὰ σου καὶ ὅτι θὰ ἀμειβῶσιν αἱ θυσίαι σου, τὸσον τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐκείνων ἐν παθητικῇ ἀμύνῃ σφαγιασθέντων τέκνων σου, ὅσον καὶ ἐκείνων, τὰ ὅποια μετὰ τὸ ὄπλον εἰς τὰς χεῖρας ἀρειδῶς ἔχυσαν τὸ αἷμά των εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ τῶν μαχῶν πεδία, ὅταν ἐπηρέθησαν οἱ ἥρωές σου καὶ ἠκούσθησαν εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ συνέδρια οἱ διπλωμάται σου, τότε ἀπὸ ὄνειροπολουμένης μεγάλης Ἀρμενίας εἶδες τὰ ὄφρα αὐτῆς, ἐπὶ τοῦ χάρτου πάντοτε, θαυμάζον νὰ περιορίζονται καὶ μάτην ἐκάστοτε νὰ ζητῆται ὁ προστάτης, ὅστις θὰ ἀνελάμβανε νὰ διοργανώσῃ καὶ προστατεύσῃ τὸ σχεδιαζόμενον τοῦτο Κράτος σου, καὶ τέλος νὰ καταλήγῃσιν εἰς τὴν συζήτησιν περὶ ἰδρύσεως Ἀρμενικῆς ἀπλῶς ἐστίας, ἐν ᾗ ἐν τῷ μεταξύ ἄφινετο ἐλεύθερον τὸ θηρίον νὰ ἐξακολουθῇ τὸ ἔργον του, διὰ νὰ μὴ ὑπάρχωσι, φαίνεται, Ἀρμένιοι, ὅταν ἀποφασισθῇ ἡ ἰδρύσις αὕτη. Ἡτοίμαζον τὴν πλήρη ἐγκατάλειψίν σου οἱ παράδοξοι νικηταὶ τοῦ μεγάλου πολέμου!

Καὶ τώρα πάλιν ἄφρονον εἶδες τὸ αἷμά σου εἰς τὸ ἴδιον Τουρκικὸν θηρίον. Καὶ ὅταν εἰς τὴν ἀπελπισίαν σου ὕψωνες καὶ σὺ ἐκδικητικὴν τὴν χεῖρα, προστατεύον τὰ ἀνθρώπινά σου δικαιοῦματα, ἤκουες ὅτι οἱ φόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν τάχα ἀντεκδικήσεις καὶ ἔπταιες σὺ, διότι τάχα προυκάλεις τὸν Τούρκον! Ἀλλὰ ἔχε θάρρος! τὸ αἷμα αὐτὸ θὰ εἶδῃ πάντοτε καὶ τοιαῦται θυσίαι τῶν λαῶν δὲν ἀποβαίνουν μάταιαι! θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις. Ταχύτερον ἢ βραδύτερον τὸ χυθὲν αἷμα θὰ ἀποδώσῃ τοὺς περιμενομένους καρπούς καὶ τὰ τέκνα σου θὰ εἶναι πάντοτε ἀρκετὰ, ἵνα χαρῶσι διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ αἱματηροῦ ζυγοῦ καὶ χαιρετίσωσι τὴν θεὰν ἐλευθερίαν εἰς τὴν πολυπαθῆ καὶ αἱματόδρεκτον χώραν σου.

Αί περί τῶν Ἀρμενίων εἰδήσεις καί αἱ ἄλλαι ἐπιθέσεις καί διαρπαγαί εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἀπωτέρων Ἑλληνικῶν συνοικιῶν, καί ἐνιαχοῦ καί εἰς κέντρα ἀκόμη, σοβαρώτεροι παρ' ὅσων κατ' ἀρχάς ἐνομίσθησαν, ἐκράτουν τοὺς κατοίκους ἐν φόβῳ καί μόνον οἱ θαρραλεώτεροι ἐτόλμων πλέον νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὰς οἰκίας των καί νὰ προχωροῦν μέχρι τῶν κεντρικῶν Ἑλληνικῶν συνοικιῶν. Τὰ κερνεῖα καί τὰ καταστήματα ἐκλείσθησαν πλέον παντελῶς. Ἡλπίζετο μόνον ὅτι ἡ ἐκρυθμός κατάστασις δὲν θὰ διήρκει ἐπὶ πολὺ. Ἔτρεῖς ἡμέρες, ἔλεγον οἱ αἰσιοδοξότεροι, μέγα θαῦμα, παρωδοῦντες τὸ περί τῶν Τουρκικῶν ἀστυνομικῶν διαταγῶν λεγόμενον.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν εἶχον, ὅπως οἱ αἰσιοδοξότεροι ἤθελον νὰ παραστήσουν. Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ φοβοῦνται δὲν ἐγνωρίζομεν πλέον τί ἐκάστη ὥρα ἐμελλε νὰ φέρῃ. Ἡδὴ ἡ Levant, γαλλόφωνος Τουρκικὴ ἑφημερίς, — οὐδεμίαν πλέον Ἑλληνικὴν ἢ Ἀρμενικὴν ἑφημερίδα ἐξεδίδετο ἀπὸ τῆς 27ης, δηλ. οὐσιαστικῶς ἀπὸ τῆς 26ης, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ἐν Σμύρνῃ Ἑλληνικῆς καί Ἀρμενικῆς δημοσιογραφίας — περιείχεν εἰδήσεις ἀνησυχαστικάς. Ἡ προκήρυξις τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Νουρεδδίν Πασσᾶ περί παραδόσεως τῶν ὑπαρχόντων στρατιωτικῶν εἰδῶν καί τῶν κρυπτομένων μεταξύ τοῦ πληθυσμοῦ ἀξιωματικῶν καί στρατιωτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπὶ ποινῇ κεφαλαικῆς ποινῆς διὰ τοὺς ἀποκρύπτοντας, αἱ εἰδήσεις περί ταχείας ἐπανόδου τῶν ἐκ Σμύρνῃς ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς φυγόντων Τούρκων καί περί κατασχέσεως τῆς περιουσίας τῶν μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατοχὴν φυγόντων πρῶτην Ὀθωμανῶν ὑπηκόων πρὸς ὄφελος τῶν πρῶτην φυγάδων τούτων, αὐτὰς οὗτος ὁ διορισμὸς ὡς στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τοῦ Χριστιανομάχου Νουρεδδίν Πασσᾶ οὐδὲν καλὸν προικονίζοντο.

Μάτην ἡ φιλοξενία καί προθυμία τῶν Σμυρναίων εἶχε πᾶρακινήσει πολλοὺς στρατιωτικοὺς ἀπαυδῆσαντας ἐκ τῶν ἐσπευσμένων πορείων νὰ μείνωσιν εἰς τὴν Σμύρνην. Μάτην εἶχε πα-

ράσκει καί εἰς αὐτοὺς καί εἰς τοὺς μὴ προλαβόντας νὰ φύγωσιν ἐνδύματα καί κατάλυμα. Μάτην ἡ φιλοστοργία γονέων εἶχε κρύψει τὰ ἐπιστρέψαντα ἐκ τοῦ στρατοῦ τέκνα νομίζουσα ὅτι σώζει αὐτὰ. Πολλοὶ μὲν θέλοντες νὰ ἐκθέσωσι τοὺς κρυπτόντας αὐτοὺς ἤρχισαν νὰ παραδίδωνται ἢ κατέφυγον εἰς κατασκηνώσεις προσφύγων ἐν Ἐκκλησιαῖς καί ἀποθήκαις Ἀμερικανῶν πρὸ πάντων ὑπηκόων, περισυλλεγόντες κατόπιν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ φεύγοντος πληθυσμοῦ. Ἐλάχιστοι ὑπῆρξαν οἱ τυγχροὶ οἱ κατορθώσαντες εἰς τέλος νὰ διασωθῶσι διὰ πιστοποιητικῶν ξένης προστασίας τῆ μεσιτείας ξένων ὑπηκόων ἐπὶ ἀμοιβῇ ἢ μεταχειρισθέντες παντοῖα τεχνάσματα ἢ καί ἐκ τύχης ἀναμιχθέντες μεταξύ τῶν φευγόντων. Εἰς τοὺς κλιθάνους καί τὰς ἐστίας τῶν οἰκιῶν ἐκαίοντο αἱ στρατιωτικαὶ ἐνδύμασι καί ἐθάπτοντο συντριβόμενα τὰ τυχόν εὑρισκόμενα ὅπλα. Τίς τότε ἐτόλμα νὰ φέρῃ εἰς Τουρκικὰς στρατιωτικὰς ἀρχάς ὅπλα καί στρατιωτικὰ εἶδη;

Οὐδὲ ἦτο περισσότερο καθησυχαστικὴ ἢ εἰς τὰς ὁδοὺς συλλήψεις διαφόρων προσώπων ὄθθεν ἐνεχομένων εἰς διώξεις Τούρκων ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς ἢ καί ἀπλῶς ὑπόπτων, ὑποδεικνυομένων ὑπὸ νεαρῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι συνώδευον ἀξίωματικούς καί ἀστυνομικούς εἰς τὰς περιπολίαις των αἱ συλλήψεις αὐταὶ ὅλονεν ἐπληθύνοντο, τῶν συλλαμβανομένων εἰς μακροὺς σὺλαμούς ὁδηγούμενων πρὸς τὰς φυλακὰς διὰ τῶν κεντριωτέρων ὁδῶν. Καθὼς προχωροῦν τὰ πράγματα, οὐδεὶς, οὐδ' ὁ μᾶλλον ἀθῶος, ἦτο ἀσφαλῆς ἡ ἀπάτη τοῦ καταγγέλλοντος ἢ καί τυχόν ἰδιοτροπία τῆς στιγμῆς ἦτο δι' αὐτὸν καταστροφή. Ὁ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν περιορισμὸς κατέστη τῆ 30ῆ καί 31ῆ ἐπὶ μᾶλλον καί μᾶλλον συνθηθέστερος καί οἱ εἰς τὰς Ἐκκλησιαῖς πρόσφυγες ἐκτεθειμένοι, καθὼς ἐνόμιζον, ἀκόμη περισσότερο ἐκρίναν φρόνιμον νὰ φράξωσι τὰς ἄλλας εἰσοδοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ σωροῦ ἐπιπλοσκειῶν ὀπισθεν τῶν πυλῶν, ἀφύγοντες μόνον τὴν κυρίαν εἰσοδὸν ἐν μέρει ἐλευθέραν, ὡσπὴν νὰ

ἦτο δυνατόν τοιαῦτα μέτρα νὰ ἐμποδίσουν τὸν τύραννον ἀπὸ τὸν σκοπὸν του, ἐὰν ἤθελε νὰ τὸν ἐφαρμόσῃ. Καὶ “οἰμωγή, κατὰ τὸ Ὀμηρικὸν ἐκεῖνο, ὀλλυμένων, ἐξήρχετο ἐκ τῶν καταλυμάτων ἐκείνων τῶν γυναικοπαίδων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅσκις τις ἡμέτερος ἀγνοῶν ἔκρουε τὴν κεκλεισμένην θύραν ἢ καὶ Τουρκικὴ περίπολος εἰσῆρχετο ἐκ τῆς ἀνοικτῆς, διὰ νὰ παρατηρήσῃ ἀπλῶς ἢ ζητήσῃ κρυπτόμενα ὄθθεν ὄπλα.

Οἱ ταλαίπωροι πρόσφυγες ἐγκαταλειφθέντες εἰς τὰς ὥρας ταύτας τοῦ γενικοῦ κινδύνου ὑπὸ τῶν Σμυρναϊκῶν φιλάνθρωπικῶν σωματείων θὰ εἶχον ἤδη οἱ πλεῖστοι νὰ ἀντιμετωπίσωσι καὶ τὸ φάσμα τῆς πείνης καὶ τοῦ θανάτου, ἐὰν ὁ Ἀμερικανικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς δὲν ἐξηκολούθει καὶ δι’ αὐτοὺς καὶ δι’ ὅλον τὸν πληθυσμὸν τὸ μέγα ἀλτροῦστικὸν καὶ φιλάνθρωπον ἔργον του καὶ τὰ μεγάλα του φορητὰ αὐτοκίνητα δὲν διηγάλλουν τὰς ὁδοὺς κομίζοντα καθημερινῶς εἰς αὐτοὺς τὰ ἀναγκασιῶτα. Ἄλλη τότε ἰαχὴ ἐξήρχετο ἐκ τοῦ πυκνῶς συνωστισμένου ἐκείνου πλήθους κατὰ τὴν διανομὴν τῶν τροφίμων, ἢ ὅποι-α δὲν ἦτο πλέον οἰμωγὴ ὀλλυμένων. Καὶ δὲν ἀπεμάκρυνον μόνον τὸ φάσμα τῆς πείνης τὰ αὐτοκίνητα ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ διέσπειρον καὶ παρηγορίαν τινὰ καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἤδη ὄλονεν ἀπελπιζομένους κατοίκους καὶ πρόσφυγας. Ἦσαν τρόπον τινὰ παρήγοροι ἄγγελοι, ὡς ἦσαν καὶ τὰ ἄλλα αὐτοκίνητα ἄλλων Δυνάμεων, τὰ κομίζοντα κυρίως τροφὰς εἰς τοὺς ὑπηκόους των. Οἱ λαμβάνοντες μέτρα πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς πείνης ἐπιστεύετο κάπως ὅτι θὰ ἐλάμβανον καὶ κατ’ ἄλλων κινδύνων προφυλακτικὰ τοιαῦτα, ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη.

Τὰ ἐκ τῆς Ἀρμενικῆς ὁμῶς συνοικίας διαρκῶς ἀγγελλόμενα δὲν ἄφινον τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἡσυχάσουν. Ἐκεῖ κατὰ τὰ διαδιδόμενα ἐξηκολούθουν οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ οἱ φόνοι, καὶ μάλιστα ὁμαδικοὶ εἰς πρόσφυγικὰ κέντρα. Ἡ κατάστασις ὄλονεν ἐπεδεινώνετο. Ἦδη οἱ φεσοφοροῦντες καὶ φέροντες ἐπιδεικτικῶς τὴν εἰκόνα τοῦ Κεμάλ, καθὼς καὶ οἱ ἀγοράζοντες Τουρκικὰς

σημαίαι, ἐπληθύνοντο ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐπιδεινώσιν τῆς καταστάσεως, τὸσω μᾶλλον, ὅσω οἱ Τούρκοι πωληταὶ αὐτῶν ἦσαν ἐπικίνδυνοι καταγγελεῖς, ἐὰν δυσηρεστοῦντο, διότι ὁ προτρεπόμενος δὲν ἠγνόραζε τὸ ἔθνικόν των ἐμπόρευμα. Αὐτοὶ οἱ ξένοι υπήκοοι καὶ προστατευόμενοι σωτηρῶν ἐρευγῶν ἢ ἠναγκάζοντο νὰ μιμοῦνται τοὺς Ἕλληνας, Ἀρμενίους καὶ Ἑβραίους εἰς τὴν φεσοφορίαν.

Ἦδη καὶ Ἐκκλησίαι τῶν Καθολικῶν καὶ αἱ Σχολαὶ τῶν διαφόρων Καθολικῶν ταγμάτων Μοναχῶν καὶ Καλογραϊῶν, καθὼς καὶ αἱ Σχολαὶ τῶν Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν, ἐπληθύνοντο κόσμου καταφεύγοντας εἰς αὐτάς, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ὑπὸ τὴν ξένην σημαίαν. Οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ λησμονήσῃ κανεὶς ποτὲ τὸ φιλάνθρωπον ἔργον τῶν Ἱεραποστόλων τούτων εἰς τὰς τρομερὰς ἐκεῖνας στιγμὰς. Λησμονοῦντες πρὸς στιγμὴν τὰς δικαιοσύνας, τὰς ὁποίας ἔφεραν δυστυχῶς εἰς τὴν ἠρησκίαν τοῦ Χριστοῦ ἢ φιλοπρωτίαν καὶ τὰ ἀμοιβαία μίσση, ἀντιπροσωπεύοντες τὴν στιγμὴν ταύτην οὐχὶ πάθη καὶ ἀδυναμίας ἀνθρώπων, ἀλλ’ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἀντιπρόσωποι μιᾶς καθολικῆς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ὑψωθέντες εἰς ὕψος αὐταπαρηγορίας συγκινοῦν, περιτρέχον τοὺς τόπους τοῦ κινδύνου περισώζοντες τοὺς Ἀρμενίους καὶ τοὺς κινδυνεύοντας ἐν γένει, μεσιτεύοντες καὶ τέλος προστατεύοντες αὐτοὺς εἰς τὰ ἱδρύματά των. Πρὸ τῆς οἰκίας ἡμῶν διήλθον πολλά καὶ τοιαῦτα συνοδεῖαι, περιέχουσαι καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἐκ τῶν ὁποίων μερικὰ ἐκράτουν τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ τοῦ ἔκρον τοῦ ἐνδύματός των! Εἶναι κοινὸν μυστικόν ὅτι τὸσον ἢ Ἁγία Ἴδρα, ὅσον καὶ τὰ διάφορα Μοναχικὰ τάγματα, ἀντέδρασαν ἐπιμόνως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κατοχὴν. Ἐν τούτοις δὲν θεωροῦμεν τὴν φιλάνθρωπον ἐνέργειάν των σκόπιμον χάριν προσηλυτισμοῦ· τοῦναντίον θεωροῦμεν αὐτὴν ἐξύψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐνώπιον τοῦ κινδύνου καὶ ἐμπράγματος μετάνοιαν, διότι ἢ Δύσις ἀκόμη μίαν φορὰν ἐπανελάβε τὸ ἀθέριον πρᾶγμα τοῦ 1453.

Η φρίκη πλέον είχε αρχίσει. Οι μὴ ἔχοντες ξένη προστασίαν μόνον δι' ἀπόλυτον ἀνάγκην ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῆς οἰκίας των ἢ ἐὰν τύχῃ ἦσαν γέροντες ἀπηλπισμένοι ἢ καὶ γυναῖκες διέλθουσαι τὴν νεκρὰν καὶ ὄριμον ἡλικίαν. Αὐτοὶ οἱ ξένοι ἤδη ἐφάνοντο εἰς τοὺς δρόμους ἀραιότεροι καὶ μόνον ἀπὸ χαίρου εἰς χαῖρον διήρχοντο αὐτοκίνητα φέροντα ἐπιστήμους ξένους, θέλοντας μὲ τούς ἰδίους ὀφθαλμούς των νὰ διαπιστώσωσι τὴν κατάστασιν. Η κίνησις αὕτη ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα τὴν Βίτην, ὅταν ἡ πυρκαϊὰ εἶχεν ἀρχίσει εἰς δύο μέρη τῆς Ἀρμενικῆς συνοικίας νὰ ἀποτελῇ ἐπιρῶδες ἐστία· διὰ τὰς συνεχομένας πρὸς ἐκείνην Ἑλληνικὰς συνοικίας, ὅπου κατόικουν ἐγκατεσπαρμένοι καὶ οἱ ξένοι πλὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι κατόικουν εἰς τὴν βορείαν ἄκρην τῆς πόλεως, τὴν ὀνομαζομένην Πούνταν.

Δὲν ἔμπορῶ νὰ ἀποκρύψω ὅτι ἀπὸ τὴν οἰκίαν μου ἔβλεπον τὰ αὐτοκίνητα ἐκεῖνα καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῶν ἐπιστήμους ξένους, τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας μεγάλας Δυνάμεις, ἡσθάνθημι τότε κάποιον φθόνον διὰ τὴν ἀσφάλειάν των καὶ τὴν δύναμιν. Ἴσως τὸν φθόνον τοῦτον ἐπροκάλεσε ἡ ἀγανάκτησις μου διὰ τὸ ἰδικόν μας κατάντημα· ἴσως καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τοιαύτη, ὅταν αὐτὸς εὐρίσκειται εἰς κίνδυνον, νὰ θαυμάζῃ καὶ φθονῇ τὸν δυνατὸν καὶ ἐξησραλισμένον. Η ἀλήθεια ὁμως εἶναι ὅτι σήμερον, ὅτε πρόσρῳ μὲν, ἀλλ' ἐλεύθερος ζῶ ἐπὶ ἐλευθεροῦ ἐδάφους, οἰκίρω τὴν θέσιν ἐκείνην τὴν μεγάλῃς ἀδυναμίας· νὰ ἀντιπροσωπεύουν τὴν δύναμιν, νὰ εἶναι προωρισμένοι ὑπὸ τῆς Προνοίας μὲ τὴν δύναμίν των αὐτὴν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀδικίαν καὶ κακουργίαν καὶ... ἐκεῖνοι νὰ εἶναι υποχρεωμένοι ἀπλῶς νὰ τὴν βλέπουν, ἀνίσχυροι νὰ ἐμποδίσουν αὐτήν, ἀνίσχυροι καὶ νὰ κάμουν παρατηρήσεις εἰς τὸν κακουργοῦντα! ἦτο ἡ γελοιοποίησις τῆς δυνάμεως!

5^{ON} Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Η τελευταία ἡμέρα τῆς Ἑλληνικῆς Σμύρνης ἐτίμανε πλέον, μολονότι ἡ φρικώδης ἀλήθεια, πρὶν ἀνατελεῖ ἡ 1η Σεπτεμβρίου, δὲν ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας. Καὶ εἰχομεν δίκαιον νὰ ἀπατώμεθα ἀκόμη· ἐβλέπομεν μετὰ σπουδῆς αἱ ὑδραντλία νὰ μεταφέρωνται εἰς τὰ ἀπειλούμενα μέρη· ἐβλέπομεν οἱ σωληνῆς των νὰ περιβάλλωσι τὰ ἀπειλούμενα τετράγωνα· ἀφινόμεθα ἐλεύθεροι ὑπὸ τῆς περικυκλώσεως αὐτῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως νὰ διέλθωμεν μὲ τὰς ἀποσκευὰς μας. Καὶ ἐνομιζομεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέτρα περιοριστικὰ τοῦ πυρός. Ἀκόμη καὶ τὴν νύκτα ἀπὸ τὸ τελευταῖον εἰς τὴν πόλιν καταρύγιόν μας ἀκούοντες κρότους ὀβιδῶν ἐνομιζομεν ὅτι ἐκρηγνίζοντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν κτίρια, διὰ νὰ σταματήσῃ τὸ πῦρ! Ποῦ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἐκεῖνοι ἀκριβῶς εἰργάζοντο διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ πυρός!

Ἀποθρασυνθέντες οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς παραδόξου ἀπὸ τῆς 1ης Νοεμβρίου τοῦ 1920 Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς καταστάσεως, μολονότι εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν πολέμων, κατὰ τὴν ὁποίαν δύο ναδικῆς εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν πολέμων, κατὰ τὴν ὁποίαν δύο ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν νικητήριαν Ἀντάντ, τυπικῶς ἀκόμη ἐμπόλεμοι, ἦσαν οὐσιαστικῶς σύμμαχοι καὶ ὑποστηρικταὶ αὐτῶν κατὰ τῆς τυπικῶς ἀκόμη συμμάχου των Ἑλλάδος, εὐρεθέντες ἐνώπιον ἀκόμη παραδοξότερας καταστάσεως μετὰ τὴν εἰσοδὸν των εἰς Σμύρνην, ὅτε ἀντιμετώπιζον πολεμικὰ πλοῖα ὀλων τῶν Μεγάλων Ἀνταντικῶν Δυνάμεων, προέβαινον βαθμηδὸν καὶ μὲ δισταγμούς εἰς τὴν συρρομένην τῆς καταστάσεως.

Καὶ ὅταν μὲ τὴν ἀνατολικὴν τωνποννηρικὴν ἀντελήφθησαν ὅτι δὲν εἶχον νὰ φοβηθοῦν τίποτε, ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἀντάντ ἦσαν πλέον κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἔκφρασιν "εἰδῶλα καμώντων", ἀληθινὰ σκιαί, ἐπαυξάνοντες τὴν ὕβριν ἀπεράσισαν νὰ κάμουν αὐτοὺς τοὺς ἰδίους μάρτυρας καὶ διὰ τῶν παθημάτων των ὁ-

πηκόων των τραγικούς ήρωας των διαδραματιζομένων. Διά της σκοπίμου εκείνης πυρκαϊάς οι υπό την σκέπη των Προξενείων και των ξένων ιδρυμάτων καταφυγόντες απηλλάσσοντο πλέον από την προστασίαν, ή οποία άρκετά τους έπροστάτευσε έτιθεντο εις το έξης εν ύπαιθρο εις την διάκρισιν του Τουρκικού πολιτισμού! Αυτά τα ξένα ιδρύματα παρεδίδοντο εις το παμύχανον πύρ, τρόπον τινά τιμωρούμενα μετά των κυρίων των, όστι έτόλμησαν να προστατεύσουν τα θύματα. Τοιούτοτρόπως τα φυλάσσοντα αυτά Ευρωπαϊκά άγήματα μετά των όπλων και πολυβολών των καθίσταντο πλέον περιττά και υπεδεικνύετο εις αυτά εύσχήμως ή αποχώρησις! Και εκείνοι, μη έχοντες άλλο τι καλύτερον να κάμωσιν, απέχωρουν! Και τα τεράστια εκείνα πολεμικά πλοία με τα στόμια τα έστραμμένα απειλητικώς προς την πόλιν παρίσταντο εις το έξης άπλοι μάρτυρες του μεγαλειώδους δράματος, απομακρυνόμενα βαθύτερον, διά να εκφύγωσι τον κίνδυνον, το πολύ πολύ εκπέμποντα άτμακάτους, διά να περισυλλέξωσι ναυαγούς της ζωής, ή φωτίζοντα διά των προβολέων των τας καιομένας εκτάσεις και την προκυμαίαν, διά να βλέπωσι καλύτερον τα συντελούμενα! Ητο το φώς της ανθρωπίνης δυνάμεως το φωτίζον δικαίους και άδίκους, αγαθούς και πονηρούς. Α! εάν ο Έλληνικός στρατός ώθησε τα πλήθη, εκείνα των Έλλήνων και Αρμενίων του έσωτερικού εκ θείας τινός Προνοίας προς την Σμύρνην, διά να καταστήσῃ την τραγικήν εξέλιξιν του δράματος μεγαλειωδέστεραν πρό των όφθαλμών της νικητριάς Ανταντ, καλώς έπραξεν! Ήκει εις το βάθος της Ανατολής, μακράν των ξένων όφθαλμών, άδίκως θα άπεγυμνούντο και θα έφρονεύοντο.

Ήναι άληθές ότι το τόλμημα ήτο τόσο μέγα και τα έπακαλουθήματα αυτού εις το μέλλον ήδύναντο να είνε τόσο τρομερά διά την Τουρκίαν, ώστε έπρεπε να κάμη τους Νεοτούρκους πολύ διστακτικούς εις την λήψιν της τόλμηρας ά-

ποράσεως. Αλλ' εύρε και εις τούτο τον τρόπον ή Ανατολική πονηρία: Τίς θα υπέθετέ ποτε ότι ο έπιζητών ν' ανακαταλάβῃ την μεγάλην της Ανατολής πόλιν θα την έχαιε ο ίδιος και θα κατέστρεφεν άμύθητον άληθώς πλούτον ή και άτελώς μόνον διά των κατά την πυρκαϊάν διαρπαγών θα οικειοποιείτο αυτόν, εν ω ήδύνατο, ως εκ των ύστέρων έδείχθη, να εκδιώξῃ τους κατόχους του πλούτου τούτου και να οικειοποιηθῇ αυτόν ελόκληρον; Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι, οι πολλαχοῦ του έσωτερικού δῆθεν άνευ άφορμής θέσαντες το πύρ, έπραξαν και εις την Σμύρνην το ίδιο, διά να μη παραδώσουν αυτήν εις τον νικητήν, θέτοντες, φαίνεται, πύρ εις τον ίδιον οίκον, διά να πέσωσιν εύκολωτέρα λεία εις τον νικητήν και εκδιωχθῶσι τέλος γυμνοί και πτωχοί εκ της πατρίου χώρας! Έπειτα υπήρχον και οι φίλοι και οι πρόθυμοι να δεχθῶσι την παράδοξον ταύτην έκδοχήν, εις τους όποιους ήδύνατο πάντοτε να υπολογίζῃ ή Τουρκική πονηρία. Αλλ' οι ιδόντες και παθόντες ήσαν τόσο πολλοί και το μέγεθος του κακουργήματος τόσο, ώστε, εύτυχώς διά την αλήθειαν, να μη δυνηθῇ να ένικήσῃ ή παράδοξος αὔτη θεωρία και εις το τέλος να χρησιμεύσῃ μόνον διά τα πολύ μικρά παιδία.

Αλλ' ως επανέλθωμεν εις την διήγησιν μας. Ηδη, εταν άνέτελλεν ή 31η Αυγούστου, φαίνεται ότι ή Αρμενική συνοικία κατά το πλείστον είχε καῆ. Λέγω φαίνεται, διότι ούτε τότε ούτε άργότερα μετά την κατάπαυσιν της πυρκαϊάς και την επιστροφήν μας και πάλιν εις την πόλιν εκ της τρομεράς εις το ύπαιθρον έξόδου έτόλμησα να περιέλθω ή και να πλησιάσω άπλώς εις τα μέρη εκείνα, έπρεπε πρότερον να κάμη τις τον σταυρόν του και να συγχωρηθῇ με τους ιδικούς του, διότι το τόλμημα άληθώς ήτο πολύ κινδυνώδες. Εν τούτοις αί βραδύτερον παρ' άλλων εκ τύχης δοθείσαι εις έμέ πληροφορικαι συνερώνουν προς τας εκ της θεάς των έστιών του πυρός σχηματισθείσας τότε εικασίας μου.

Αἱ δύο ἐκεῖναι φαινόμεναι τοῦ πυρός ἐστὶν ἐντός πάν-
 τος τῆς Ἀρμενικῆς συνοικίας, καθ' ὅσον προχωρεῖ ἡ 31η,
 καθίσταντο ἐπιφοβώτεροι καὶ ἤδη ἐσχηματίζετο καὶ τρίτη, ἴσως
 προὑπάρχουσα, πρὸς τὰ Βυρσοδεφεῖα (Γαμπάχνα), ἧτις εὐρί-
 σκουσα ἐκεῖ εὐφλεκτον ὕλην ταχέως θὰ καθίστατο ἐπιφοβὸς ἐ-
 πίσης. Αἱ ἐστὶν τοιοῦτοτρόπως καθίσταντο τρεῖς, μία ἢ πρὸς
 τὰ Βυρσοδεφεῖα, ἀπειλοῦσα ἐκεῖθεν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰς ἄνω
 Ἑλληνικὰς συνοικίας καὶ τὴν Ἀγίαν Δικατερίνην, ἄλλη ἢ ἐκ
 τοῦ μέσου τῆς Ἀρμενικῆς συνοικίας, ἀπειλοῦσα τὴν τοῦ Ἁγίου
 Δημητρίου, καὶ τρίτη ἢ περὶ τὴν Ἀρμενικὴν Μητρόπολιν, περὶ
 τὸ Νότιον ὁμολ. ἄκρον τῆς Ἀρμενικῆς συνοικίας, ἀπειλοῦσα ἐ-
 κεῖθεν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰς μεγάλας Ταβέρνας· ἐκεῖ εὐρί-
 σκουσα εὐφλεκτον ὕλην εἰς τὰς ἀποθηκευμένας μεγάλας ποσό-
 τητας οἰνοπνεύματος θὰ ἐξεχύνετο ἔνθεν μὲν πρὸς τὰς βορειό-
 τερον τῶν μεγάλων Ταβερνῶν ἐκτεινομένας ὁδοὺς καὶ παρόδους
 καὶ πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν καλουμένην ὁδὸν (Φραγκομαχαλᾶν)
 μετὰ τὰ ἐν αὐτῇ μεγάλα καὶ πλούσια καταστήματα, ἔνθεν δὲ
 νοτίως πρὸς τὴν Ἀγίαν Φωτεινὴν καὶ τὴν Παλαιὰν Εὐαγγελι-
 κὴν Σχολὴν, πρὸς τὰ Τελοπωλεῖα καὶ τὰ Παλαιὰ Ψαράδικα πε-
 ραιτέρω. Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν ἐστιῶν τούτων τοῦ πυρός ἠπει-
 λείτο ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν τῆς Σμύρνης τμήμα ὡς ἀμέσως
 συνεχόμενον μετὰ τὸ Ἀρμενικόν.

Ἐν τούτοις μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀκόμη τῆς 31ης Λύ-
 γούστου ἠλπίζετο ὅτι θὰ ἐνετοπίζετο τὸ πῦρ καὶ θὰ ἀπετρέ-
 πετο ὁ κίνδυνος τῆς περαιτέρω ἐξαπλώσεως τῆς πυρκαϊᾶς· ὁ
 λάμπων ἥλιος θερμῆς ἡμέρας δὲν ἄφινεν ἀκόμη νὰ φανῇ τὸ
 μέγεθος τοῦ κινδύνου. Ἀλλ' ὁμως ὁ καιρὸς, ὁ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς
 καθιστάμενος ὁλονὲν πνιγηρότερος, ἐδείκνυεν ὅτι ὁ κίνδυνος κα-
 θίστατο μεγαλύτερος καὶ πολλοὶ φεύγοντες ἀπὸ τὰ ἀπειλούμενα
 μέρη μετὰ δέματα ἀποσκευῶν ἐμαρτύρουν τὴν τρομερὰν ἀλήθειαν.

Μετὰ μεσημβρίαν τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ ἀπειλητικώ-
 τερα. Οἱ διερχόμενοι μετὰ δέματα πρὸ τῆς οἰκίας μου ἐπληθύν-

θησαν πολὺ περισσότερον, ἐν ᾧ ἄλλοι ἀντιθέτως ἐσπεύδον πρὸς
 τὰς ἐστίας τοῦ πυρός, διὰ νὰ πληροφρηθοῦν καλύτερον.
 Τοιοῦτοτρόπως δύο ρεύματα ἐσημειοῦντο, ἐν τῷ μεγαλύτερον
 ρεύματι τὴν καταστροφὴν, φέρον δ,τι ἠδυνήθη εἰς τὸν τρόμον
 τοῦ νὰ περισώσῃ, μετὰ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, δύσκολα
 καὶ συντόμως ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας·—τί τοὺς ἐμελε
 ἄρ' οὐ οἱ ἴδιοι κατεστράφησαν;—ἄλλο, ἐξ ἀντιθέτου διευθύν-
 σεως, ἀραιότερον τοῦτο, ἀγωνιῶν καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ ἐρχομένου
 κινδύνου, ἀλλὰ προθυμότερον εἰς πληροφροῦν, ὁμιλητικώτερον,
 διὰ νὰ πληροφρηθῇ ἐκ τῶν ἀμοιβαίων ἐξηγήσεων καὶ αὐτὸ
 καλύτερον.

Τὸ ρεῦμα τῶν πρώτων ὁλονὲν αὐξανόμενον μᾶς ἐδίδε πλέον
 τὴν λυπηρὰν προειδοποίησιν, ὅτι καὶ ἡμεῖς μετ' ὀλίγον θὰ ἐ-
 πράττομεν τὸ ἴδιον· εἴχομεν συσκευάσει τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα
 καὶ εὐρισκόμεθα ἐπὶ ποδός. Καὶ μόνον ἡμεῖς; κόσμος ὁλόκλη-
 ρος. Καὶ οὐαί εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ μὴ δυναμένους νὰ κινη-
 θοῦν, οὐαί εἰς τὰς ἐγκύους καὶ ἐπιτόκους ἢ ἀναγκαζόμενας νὰ
 φέρουν βρέφη εἰς τὰς ἀγκάλας, ὅποια ἦτο φυσικὸν νὰ ὑπάρ-
 χουν πολλὰ μετὰ τὸν πλοῦτον πληθυσμὸν. Τὸ νέον «βδελυγμὰ τῆς
 ἐρημώσεως» εἶχε φανῇ εἰς τὴν μεγάλην Μικρασιατικὴν πόλιν!
 Δὲν γνωρίζω ἐκ πείρας οὐδὲ ἔτυχε ποτὲ ἀπὸ ἄλλου νὰ ἀκούσω,
 ποίας ἐντυπώσεις ἠμπορεῖ νὰ προκαλέσῃ μία πυρκαϊὰ εἰς τὸν
 κινδυνεύοντα ἐξ αὐτῆς. Ἀλλ' ἢ προκειμένη, ἂν καὶ δὲν ἐγνω-
 ρίζομεν ἀκόμη δι' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ἦτο φανερόν ὅτι θὰ κα-
 τέστρεφε τὸ τετράγωνόν μας, χωρὶς νὰ περισώσωμεν ἐκ τῶν ἐ-
 πιπλοσκευῶν μας παρά ὅσας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μεταφέρωμεν
 οἱ ἴδιοι· καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις! Μετὰ τὴν προὑπόθεσιν αὐτὴν
 ἡ οἰκία ἐκεῖνη, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐμμεῖνα ἀρκετὰ ἔτη, καὶ τὰ ἐπιπλά
 ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ εἶχον τὴν ἱστορίαν των ἀπὸ τὸν
 προηγούμενον ἐκτοπισμὸν τῶν Κυθωνιῶν, μοῦ ἐφάνθησαν ἰδιαι-
 τέρως τότε συμπαθῆ. Μοῦ ἐφαίνοντο ὅτι ἐπαυσαν πλέον νὰ
 εἶναι ἄψυχα, ὅτι ἦσαν μέρος τῆς ὑπάρξεώς μας. Καὶ μετὰ

συγκινήσεως τὰ ἀπεχαιρέτησα. Πόσοι ἄλλοι δὲν θὰ ἔκαμαν τὸ ἴδιον μὲ ἐμέ!

Περὶ τὴν 4ην μ. μ. ὥραν μεγάλη φωνὴ τρόμου ἀντήχησεν ἐκ τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου συνωστίζομένων προσφύγων καὶ πλῆθος ἐξ αὐτῶν περίτρομον ἐξώρμησεν ἐξ ὄλων τῶν πυλῶν ανοιγισῶν τῶρα διάπλατα.

Τὸ πῦρ ἤρχισε νὰ μεταδίδεται εἰς τὴν σχολὴν ἀρρένων Ἁγίου Δημητρίου καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἐξώρμων ἀλλόφρονες σφίζοντες ὅ,τι ἠδύναντο ἐκ τῶν ἐνδυμάτων των, τὰ ὅποια ἀπὸ τὸσον μακρὰν καὶ μὲ τὸσους κόπους εἶχον μεταφέρει, καὶ εἰς τὴν φυγὴν των ἐκείνην παρέσυρον καὶ τοὺς ἄλλους. Πόσαι τοιαῦται σκηναὶ φρίκης καὶ τρόμου δὲν θὰ διεδραματίσθησαν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους προσφυγικοὺς πληθυσμούς, ὅταν τὸ πῦρ ἐπλησίασεν εἰς τὰς κατασκηνώσεις!

Περὶ τὴν 5ην μ. μ. ὥραν ἤρχισαμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐκινῶμεν ἐφέρομεν δέματα μικρότερα ἢ μεγαλύτερα ἀναλόγως ἕκαστος τῆς ἀτοχῆς του καὶ τῆς ἐπιθυμίας νὰ περισώσῃ περισσότερα. Καὶ τότε ἀκόμη δὲν εἶχομεν συναίσθησιν πλήρη τοῦ κινδύνου· ἀπερχόμενοι μὲ τὰ βαρῆα φορτία μας εἶδομεν τοὺς σωλῆνας τῶν ἀντλιῶν νὰ περιβάλλωσι τὸ τετράγωνον καὶ ἐμποδιζόμενοι μάλιστα περαιτέρω ὑπὸ ἰππέων πληρούντων τὴν ὁδὸν νὰ προχωρήσωμεν παρεκαλέσαμεν τὸν προϊστάμενον αὐτῶν ἀξιωματικὸν νὰ μᾶς διανοίξῃ ὁδόν, ὅστις καὶ ἔσπευσεν εὐγενῶς νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν μας! τὸν κίνδυνον ὀλοκλήρον δὲν ἐμαντεύσαμεν ἀκόμη· προχωροῦντες βρειότερον, ἀπλῶς ἐσπεύδομεν νὰ ζητήσωμεν καταφύγιον εἰς οἰκίαν ὀλιγώτερον ἀπειλούμενην καὶ ὄντως καταφύγομεν εἰς φιλικὴν οἰκίαν κειμένην εἰς τὴν ὁδόν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέληγεν ἡ ὁδὸς τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου. Ἐνομιζόμεν ὅτι αἱ ἐν τῷ μεταξύ μεγάλαι οἰκίαι καὶ ἡ μεγάλη οἰκοδομὴ τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου, τὸ ὁποῖον μεγαλοπρεπῆς ἀνήγειρεν ἡ Σμυρναϊκὴ φιλοτιμία, θὰ ἠμπούδιζον τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πυρός.

Ἄλλ' εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐμανθάνομεν ὅτι σπινθήρες ἐκ τῶν καιομένων οἰκιῶν ἐπέτων ἤδη καὶ εἰς τὰς ἰδικὰς μας ἐγκαταλειφθείσας οἰκίας καὶ περὶ τὴν 8ην ἐπειθόμεθα ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀρῆσωμεν τὸ καταφύγιόν μας καὶ νὰ ἀναζητήσωμεν νέον. Τὸ πῦρ προυγίρει ἀκατάσχετον· αἱ δὲ ἐκεῖναι ἐστίαὶ τοῦ πυρός, ἢ ἀνατολικωτέρα καὶ ἢ μέση, εἶχον ἀπλώσει τοὺς τεραστίους αὐτῶν πλοκάμους πρὸς τὰς ἀνωτέρω σημειουμένας συνοικίας καὶ ἀνάλογόν τι ἔκαμαν καὶ ἡ δυτικωτέρα. Ὁ δὲ πνέων ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πυρκαϊᾶς νότιος ἄνεμος, ποτὲ μὲν μεταβαλλόμενος εἰς νοτιοδυτικόν, ποτὲ δὲ εἰς νοτιανατολικόν, ὑπεδοθήθει θαυμασίως τὸ καταστρεπτικὸν ἐκεῖνο ἔργον των· ὀλοκλήρος ἡ Χριστιανικὴ Σμύρνη ἦτο πλέον ἐν κινδύνῳ.

Τὴν 9ην μ. μ. σμικρύναντες τὰ δέματα ἡμῶν ἀπερασίσαμεν νὰ ἀναζητήσωμεν νέον καταφύγιον μακρότερον τὴν φορὰν ταύτην. Πόσοι ἄλλοι ἄρᾳ γε δὲν ἔκαμαν παρομοίους μὲ ἡμᾶς σπαθμούς! Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπεκλείσαμεν τὴν εἰς τὴν προκυματικὴν κάθοδον, ὅποθεν ὑπῆρχε μὲν ἐλπίς ταχυτέρας ἀναχωρήσεως μας ἐκ τοῦ τόπου ἐκεῖνου τῆς κολάσεως, ἀλλὰ ὑπῆρχε συγγνώμης καὶ φόβος ἐκ τοῦ συνωστισμοῦ τοῦ πλῆθους καὶ ἐκ τοῦ πανικοῦ τοῦ προκαλουμένου παρὰ τῶν Τούρκων πολλοὶ νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπερασίσαμεν λοιπὸν νὰ καταφύγωμεν εἰς φιλικὴν οἰκίαν κειμένην εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς πόλεως, εἰς τὴν Πούνταν, καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ διτηρῶνθημεν φέροντες τὰ δέματά μας, πνευστιῶντες, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἰστάμενοι, μὴ τυχὸν κανεὶς ἐξ ἡμῶν ἐμείνῃ ὀπίσω ἢ ἐγάρθῃ, περίτρομοι. Καθ' ὅλην τὴν κοπιώδη καὶ ἀγωνιώδη ἐκείνην πορείαν μας πλῆθος ἀνθρώπων εἰς ὁμοίαν μὲ ἡμᾶς κατάστασιν ἔσπευδε πρὸς τὴν ἰδικὴν μας κατεύθυνσιν ἢ πρὸς Ν, ἦτοι πρὸς τὴν προκυματικὴν ὁδὸν αἱ ὁδοὶ καὶ ὅλαι αἱ πάροδοι ἐξεβραζον πλῆθη σπεύδοντα μὲ τὰ δέματά των νὰ εὕρωσι καταφύγιον. Καὶ πανταχοῦ, ὅποθεν διηρχόμεθα, ἤνοιγον θύραι καὶ παράθυρα καὶ προέκυπτον κεφαλαί, διὰ νὰ ἐρωτήσωσι μετὰ τρόμου μέγροι ποίου

σημείου είχε προχωρήσει τὸ πῦρ.

Καί ἄρ' ἑτέρου πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἐκείνας ὁδοὺς ἀπὸ ἑνὸς σημείου εἰς ἄλλο ἴσταντο ἄγριοι φρουροὶ βλέποντες βλοσυρῶς τὸ περίτρομον πλῆθος νὰ φεύγῃ τὴν πυρίνην θάλασσαν ἢ καὶ σταματῶντες ἐνίστε αὐτό, διὰ νὰ ἐκτοξεύσωσιν ὕδριν ἢ ἀπειλήν. Ἦσαν οἱ δαίμονες τῆς κολάσεως.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ καλοῦ φίλου περὶ τὴν 10ην καιεῦρομεν ἐκεῖ καὶ ἄλλους ἤδη πρὸ ἡμῶν καταρυγόντας ὡς εἰς ἄστυλον. Ἐν ᾧ δὲ πρότερον εἶχομεν ἀποφασίσει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προηγούμενον ἄστυλον, διὰ νὰ παραλάβωμεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἄλλας ἐπιπλοσκευὰς μας, ἤδη ἐκ τῆς στάσεως τῶν φρουρῶν παρητήθημεν τῆς ἀποφασεῖός μας ἐκείνης, διότι ἐροβήθημεν μὴ τυχερὸν αὐτοὶ, καθ' ὅσον προυχώρει ἡ νύξ, ἐκτραπῶσι καὶ εἰς ἐπιθέσεις. Περιωρίσθημεν εἰς τὸ νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς ὅσα παρελάβομεν καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν πλέον τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς πυρκαϊᾶς ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆλθωμεν ἐκ τοῦ ἐξώστου. Ὅποῖον φοβερόν, ἀλλὰ καὶ μεγαλειῶδες συγχρόνως θέαμα!

Ὁ γράφων τὰ παρόντα εἶχε παρακολουθήσει καὶ ἄλλην σχεδὸν ἀνάλογον πυρκαϊάν ἐν Κων)πόλει τῷ 1917, ὅπου τότε διτήθηνε τὴν Σχολὴν Γλωσσῶν καὶ Ἐμπορίου μετακληθεὶς ἐκ Βαλχεσέρ, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκτοπισθῆ. Ἡ πυρκαϊὰ ἐκείνη τῆς Σταμπούλ εἶχεν ἀποτερώσει τὰς οἰκίας 150 περίπου χιλιάδων ἀνθρώπων κατὰ τοὺς τότε ὑπολογισμούς. Καὶ τότε τὸ θέαμα ἦτο ἐξ ἴσου φοβερόν καὶ μεγαλειῶδες· ἀλλὰ δι' ἐμὲ τὸν βλέποντα αὐτὸ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀπὸ τοῦ Πέραν δὲν εἶχε τὰς συγκινήσεις καὶ τὴν δραματικότητά τοῦ νῦν. Τότε ἤμην ἀπλοῦς θεατῆς τοῦ δράματος· τῶρα ὄχι μόνον θεατῆς, ἀλλὰ καὶ τραγικὸς ἥρωϊς αὐτοῦ μὲ ἀγνωστον συνέχειαν τοῦ δράματος!

Ἀπὸ τῆς στέγης λοιπὸν ἐκείνης ἀνελθόντες παρακολουθοῦμεν ἕως τὰς ράσεις τοῦ δράματος μὲ ὅλον ἐν αὐξάνουσαν ἀγωνίαν, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ παμράγον πῦρ προυχώρει πλησιέστερον πρὸς

ἡμᾶς. Δι' τρεῖς ἐκείναι τοῦ πυρὸς ἐστίαὶ ὅλον ἐγγιγαντοῦντο εἰς ἀκτίνα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεγαλυτέραν. Ἐκεῖ ὅπου ὁ οὐρανὸς ὑπεράνω αὐτῶν καθίστατο σκοτεινότερος, σχηματιζομένων τρόπον τινὰ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο νεφῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥστον σκοτεινῶν, καὶ παρείχεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλπίδα κατασβέσεως τῆς ἐστίας ἐκείνης, αἴφνης ὁ αὐτὸς ἐκεῖ οὐρανὸς ἐπορρουροῦτο καὶ πάλιν, ἐκπεμπομένων τεραστίων φωτεινῶν ἀκτίνων, καὶ ἔρριπτεν ἡμᾶς ἐκ νέου εἰς ἀγωνιώδη φροντίδα. Καὶ ἡ αὐτὴ εἰκὼν πολλάκις ἐπανελαμβάνετο, χωρὶς νὰ φεῖδῃται ἡμῶν! Ἦσαν τρεῖς ἡραίστεια!

Ἄ! ἰδοὺ αἱ μεγάλαι Ταβέρναι καίόμεναι μὲ τὰς τεραστίαις φλόγας τῶν καὶ τὰς τρομερὰς ἐκπυρσοκροτήσεις τῶν ἀποθηκευμένων οἰνοπνευμάτων καὶ ὁ πύρινος ἐκεῖνος ὄγκος προχωρῶν ὅλον ἐν ἄρ' ἑνὸς πρὸς Β κατὰ τὸ μέγα Ἑλληνικὸν Νοσοκομεῖον καὶ τὸ Ὀλλανδικὸν καὶ πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ὁδὸν καὶ ἄρ' ἑτέρου πρὸς Ν. κατὰ τὴν Ἀγίαν Φωτεινὴν καὶ τὴν Παλαιὰν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν μὲ τὴν πλουσίαν Βιβλιοθήκην τῆς καὶ τὸ πλῆρες ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν Μουσεῖόν τῆς. Ἐπρεπε, φαίνεται, κοντὰ εἰς τοὺς ἀπογόνους νὰ τιμωρηθῶσι καὶ οἱ πρόγονοι διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν ἔργων καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἐκείνων, ὅσα εὐλαβῆς ἢ σκαπάνη τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων εἶχε περισώσει ἐκ τῆς καταστροφῆς, νὰ τιμωρηθῶσι, διότι εἶχον κατοικήσει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν συντελοῦντες δι' αὐτοῦ ὥστε νὰ εὐρίσκωνται ἀκόμη ἐκεῖ ἀπόγονοί των, νὰ ἐξαλειφθῶσι τὰ ἔγνη των, ὡς διὰ τῆς αὐτῆς πυρκαϊᾶς καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν διωγμοῦ ἐξηλείφοντο τὰ ἔγνη τῶν ἀπογόνων!

Ἰδοὺ ἡ ἄλλη ἐκεῖ, ἡ μέση, ἀποτεροῦσα ἤδη μετὰ τὸ Κεντρικὸν Παρθεναγωγεῖον τὴν μεγάλην Καθεδρικὴν Ἐκκλησίαν τῶν Δυτικῶν καὶ τὴν Σχολὴν τῶν Frères τοῦ Saint Josef. Ἰδοὺ ἡ τρίτη, ἡ ἀνατολικωτέρα, προχωροῦσα πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Λικατερίνης καὶ πρὸς τὸ νέον μέγαρον τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, τὸ ὁποῖον μέγα καὶ

περίλαμπρον δι' ἀδρότητας δαπάνης εἶχεν ἀνεγείρει ἡ Σμυρναϊκὴ φιλοτιμία, διὰ τὰ εἶναι εἰς τὸ διηγετικὸν ὁ πνευματικὸς γάρος τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὐδέποτε υποπτεύουσα ὅτι Σχολὴ διατελοῦσα ἀπὸ 200 περίπου ἐτῶν ὑπὸ τὴν κραταιὰν Ἀγγλικὴν προστασίαν θὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ ἀπολεσθῆ, διὰ παντὸς διὰ τοὺς Ἕλληνας.

Καὶ οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι πύρινοι ὄγκοι προχωροῦν ὀλονέν πρὸς τὰς μοιραίας διευθύνσεις των, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὅστις παρὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ἀπὸ των στεγῶν παρακολουθοῦντος ἐκείνου πλήθους ἐξηκολούθει διαρκῶς ἀμείλικτος νὰ πνέη. Καὶ ἤκούοντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ ἐκκωφαντικοὶ κρότοι των ἐκρηγνυμένων ὀβιδῶν εἰς ἀλλεπάλληλον σειρὰν, ἀναμιγνυόμενοι μετὰ των ἄλλων ἐκείνων κρότων των τεθαμμένων ὀπλων καὶ ρυσιγγίων, βοήθῃ καὶ οὗτοι τοῦ παμφάγου καὶ καταστρεπτικοῦ πυρός. Καὶ τὸ πῦρ προχωρεῖ, ὀλονέν προχωρεῖ πρὸς τὰς Γραπέζας, τὰ ξένα Ταχυδρομεῖα, τὰ ὑπολειπόμενα ξένα Νοσοκομεῖα καὶ Σχολεῖα, πρὸς τὸ θέατρον Σμύρνης, πρὸς τὰ Προξενεῖα, προμερόν, ἀκατάσχετον, θάλασσα πυρίνη ὀλονέν ἐκτεινόμενη.

Περὶ τὴν 2^η μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἡ οἰκία ἐπληρώθη μετὰ ἄλλους νεήλυδας ζητοῦντας ἄσυλον. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ ἐνοικιαστοῦ τοῦ καρνεείου των Παρισίων, ἐργασμένη ἐκεῖθεν. Μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι τοῦτο ἐκάη ἤδη, ὅτι ἐκαίετο ἡ μεγάλη Ἰταλικὴ Σχολὴ ἡ κειμένη ἀνατολικῶς τοῦ καρνεείου, τὸ καύχημα των Ἰταλῶν τῆς Σμύρνης, καὶ ὅτι οἱ ξένοι ὑπήκοοι περιμαζευόμενοι ὠδηγοῦντο δι' ἀτμακάτων εἰς τὰ μακρὰν ἐντὸς τοῦ λιμένος ὁρμοῦντα ξένα πολεμικά. Μετὰ τρόμου ἠκούσαμεν τὰς πληροφορίας ἐκείνας.

Καὶ ὅταν μετ' ὀλίγον ἀνήλθομεν καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ παρατηρητηρίου ἡμῶν, μετὰ φρίκης εἶδομεν οἱ πύρινοι ὄγκοι νὰ προχωρῶσιν ἀκόμη καὶ μετὰ φρίκης ἠκούσαμεν τοὺς κρότους νέων ἐκρηγνυμένων ὀβιδῶν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐξηκολούθει.

τὸ πῦρ διήλθε τὴν συνοικίαν Τράσσα καὶ προχωροῦν πάντοτε πρὸς Β. κατέφθανεν εἰς τὴν Βελλαβίσταν. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ κατέφθανε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν λειωφόρον Ἀλλιότη καὶ εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἠπειλεῖ ἡμᾶς.

Ἦδη οἱ πλείστοι των ἐπὶ τῆς στέγης εὐρισκομένων εἶχον κατέλθει. Τίς ἢ ἀνάγκη νὰ ἐξακολουθῶσι τὰς ἀνωφελεῖς ἐκεῖνας παρατηρήσεις μετὰ προσοχὴν ἀστρονόμου παρακολουθοῦντος οὐράνιον φαινόμενον; Ἡ τύχη τῆς Σμύρνης εἶχεν ὀρισθῆ ἀμετάκλητος. Ὅσα ἐπὶ γενεὰς συνεσώρευσεν ἡ Ἑλληνικὴ, Ἀρμενικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ φιλεργία, ὅσα ἐν ἀμίλλῃ ἀνήγειρεν ἐθνικὴ φιλοτιμία καὶ φιλανθρωπία ἢ ἀνθρωπισμὸς κατέκειντο εἰς καπνίζοντα ἔρεπια. Ἡ Γκιεοῦρ Σμύρνη δὲν ὑπῆρχε πλέον καὶ μετ' αὐτῆς ἠρίζετο καὶ ἡ τύχη αὐτῶν των ἰδίων.

Μετ' ὀλίγον κατήλθομεν καὶ ἡμεῖς. Ἐσμικρύνσαμεν ἐκ νέου τὰ δέματά μας καὶ παρελάβομεν ὀλίγην ξηρὰν τροφὴν, ἵνα ἐξέλθωμεν πλέον τὴν φορὰν ταύτην εἰς τὸ ὑπαιθρον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ οὐρανοῦ. Τὴν ἴην πρωϊνήν, ὅτε πλέον ὑπέρωσκει ἡ ἡμέρα, ἐκινούμεν. Εἰσερχόμεθα εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ μαρτυρίου ἢ μᾶλλον εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ μαρτυρίου.

τῆς Μητρὸς ἐδάφους, μετὰ πολλάς ἐρεύνας δυνηθέντες νὰ ἀνεύρωσιν αὐτούς.

Δὲν προτιθέμεθα νὰ περιγράψωμεν τὰς ἰδίαις ἡμῶν τρομερὰς περιπετείας, ὅσον καὶ ἂν αὐταὶ εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰς περιπετείας ἄλλων ἢ καὶ κοιναὶ διὰ μέγα μέρος τοῦ πλήθους ἐκείνου. Τοῦτο πράττομεν μόνον καθ' ὅσον αἱ περιπέτειαι αὐταὶ παρέχουσι τὴν εἰκόνα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ συντελεσθέντος κακοῦ. Διὰ νὰ ἔχη δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πληρεστέραν τὴν εἰκόνα ταύτην ὁ ἀναγνώστης, ἄς φαντασθῇ ἐσχηματισμένα εὐθὺς ἔξω τῆς Σμύρνης μέχρι Βαϊρακλή καὶ πέραν αὐτοῦ μεγάλα στρατόπεδα τῶν αἰχμαλώτων εἰς τὸ στάδιον τοῦ Πανωνίου, εἰς τὸν κήπον τοῦ ζυθεργαστασίου Ἀιδίου καὶ τὰς περὶ αὐτὸ ἐκτάσεις, εἰς τὴν πρὸς τὴν Θάλασσαν πεδινήν ἐκτασιν μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἐργαστασίου Λίποβατς καὶ τοῦ Χαλκᾶ Μπουνάρ, εἰς Χαλκᾶ Μπουνάρ, εἰς Μερσινλή, πέραν αὐτοῦ, εἰς τὸ Βαϊρακλή καὶ ἐπιπεραιτέρω, κατασκηνώσεις μὲ ἀριθμοὺς ὑπερβαίνοντας πόλλαχρὸς τὰς 5, 6, 10 καὶ πλέον χιλιάδας προσώπων ἦσαν τὰ πλήθη ἐκεῖνα κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν ἔκφρασιν πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ὁ εὐσπλαγχνιζόμενος αὐτὰ, ὅπως ὁ Χριστὸς ἠὲσπλαγγνίσθη τοὺς ὄχλους τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀπὸ καιροῦ μόνον εἰς καιρὸν δεῖσμαι τινὲς ἡλεκτρικοῦ φωτὸς κατὰ τὴν νύκτα ἐκπεμπόμενα ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν πλοίων ὑπενθύμιζον αὐτὰ ἐν μέσῳ τῶν συμφορῶν τῶν, ὅτι ὑπῆρχον ἀκόμη ἐκεῖ Εὐρωπαῖοι ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων Δυνάμεων παρακολουθοῦντες τὰ γινόμενα. Καὶ ἦσαν ἀληθῶς πόλλα αἱ συμφοραὶ ἐκεῖναι καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ κατὰ τὴν νύκτα μὴ παρέχουσαι εἰς ἡμᾶς οὐδὲ στιγμὴν ἀναπαύσεως.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἀφ' ἑνὸς ὁ τρόμος ἐκ τῆς θείας τῶν πτωμάτων εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰ περίξ μὲ τὴν τρομερὰν τῶν δυσσομίαν, ὁ πείθων ἡμᾶς ὅτι τὸ κακὸν εἰς τὰ ἄκρα καὶ ἔξω τῆς πόλεως ἦτο πολὺ μεγαλύτερον ἢ ὅσον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς ὑπεθέσαμεν, ἀφ' ἑτέρου ὁ φόβος ἐκ τῆς

διαρκοῦς ἀπογυμνώσεως, ἐκ τῶν κακώσεων, ἐκ τῶν ἀπαγωγῶν, ἐκ τῶν φόνων τῶν γινομένων ποῦ καὶ ποῦ καὶ ἐκ τῆς ἐκπυροσκοροτήσεως ὀβιδῶν, ἐπίτηδες ῥιπτομένων ἢ καὶ ἐκ τῆς προσεγγίσεως τοῦ πυρὸς ἀνασπλεγόμενων, ἐκράτου ἡμᾶς εἰς συνεχῆ ἀγωνίαν. Ἡ ἐκ τῆς προσεγγίσεως τοῦ πυρὸς ἰδίως ἀνάσπλεξι ἀποθήκης ὀβιδῶν, ἡ γενομένη κατὰ τὴν Ἰην περίου μ.μ. ὡραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου κατετρόμαξε τὸ πλῆθος ἀναγκάσασα αὐτὸ ἐκ τῆς ἀναμνησεως τῆς πρὸ ἔτους καὶ πλέον γενομένης ὁμοίας τυχαίως ἀνασπλέξεως, τῆς τόσας ζημίας προσενητάσης εἰς τὴν Σμύρνην, νὰ διασπαρῇ ἐντρομὸν ἀνά τὸ ὑπαίθριον καὶ πολλοὺς ἐν τῷ νεκροταφείῳ νὰ εἰσελθῶσιν εἰς τὰ μνήματα νομιζόντες ὅτι ἐκεῖ ἦσαν ἀσφαλῆστεροι. Ἐκεῖ κάπως ἐπροφυλάσσοντο καὶ ἀπὸ τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὴν νύκτα πάλιν οἱ δῆθεν ἀτακτοὶ ἐπλησίαζον τὰς συγκεντρώσεις καὶ ἀπεγόμενον τοὺς ἀνθρώπους ἢ ῥοπαζόν γυναικας καὶ παρθένας πρὸς κορεσμὸν ἀκολάστων παθῶν, ἐν ᾧ εἰς ἐκάστην προσέγγισιν αὐτῶν ἐξήρχετο φωνὴ τρόμου εἰς τὰς συγκεντρώσεις ἐκεῖνας καὶ ἤκούοντο ἐπικλήσεις καὶ ἱκεσίαι τῶν κινδυνευόντων ἢ καὶ αἱ βλασφημίαι καὶ αἱ ὕβρεις αὐτῶν εἰς τὴν ἀπελπισίαν τῶν. Τίς ποτε θὰ ἀριθμῆσῃ ἢ θὰ ἐνομάσῃ τὰ θυμὰ ματα ταῦτα τῆς μεγάλης τραγωδίας; Καὶ ποῖα ἐκ τῶν θυμμάτων ἐκείνων ὑπόπτευτάν ποτε ὅτι ἡ περιουσία, ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ αὐτῶν θὰ ἐξετίθεντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀγρίου τυράννου; Οὐδὲ ἦσαν θεδαίως προωρισμένοι νὰ καταθῶσι τοὺς τεταραχμένους οἱ θεματισμοὶ ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τῆς νυκτὸς τοῦ διερχομένου στρατοῦ καὶ ὁ ποδοβολητὸς ἵππων, αἱ ἐκπυροσκοροτήσεις ὀπλων τῶν κινηρῶν, καθὼς ἐλέγετο, αἱ ἀγριοχοίρου καὶ ἡ θεία τῆς καιομένης Σμύρνης καὶ τῶν πυρπολούμενων περίξ χωρίων, Κουκλουτσά καὶ ἄλλων.

Ὅσον ἄγρια ἦσαν αἱ νύκτες ἐκεῖναι! Μητέρες ἐπνίξαν τὰ βρέφη τῶν καὶ παρθένοι ἐκρύβησαν εἰς τοὺς τάφους ἢ ἐπνίγησαν εἰς τὴν Θάλασσαν!

Καί διὰ τὴν συμπληρώσιν ἀκόμη ὁ ἀναγνώστης τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, ἄς φαντασθῇ τὰ πλήθη ἐκεῖνα ὑπὸ τὴν μάστιγα καὶ τὰς ὕβρεις μετακινούμενα ἄνευ λόγου πρὸς Α. ἢ Δ., πρὸς Β. ἢ Ν. περίτρομα καὶ ἐξηγνόμενα, τρέμοντα μὴ ὀδηγηθῶσιν εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, φοβούμενα ἀνά πάσαν στιγμὴν γενικὴν σφαγὴν.

Ἄς φαντασθῇ ἀκόμη πρὸς κατανόησιν τῆς ὅλης καταστάσεως ἐπὶ τῆς προκυμαίας τῆς Σμύρνης μίαν ἄλλην τεραστίαν συγκέντρωσιν πλήθους, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν πρώτην τῆς πυρκαϊᾶς νύκτα καὶ τὴν ἐπομένην ἢ σχηματιζομένη ἐκάστοτε στρατιωτικῇ ζώνῃ ὧθει ἀγρίως πρὸς τὰ ἐδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ, τὸ ὅποιον περίτρομον προσεπάθει νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς ξένας ἀπμακᾶτους καὶ νὰ ἀπέλθῃ τὸ ταχύτερον ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς κολάσεως, μὲ τὰ ἀναπόφευκτα ἄφ' ἑνὸς πάντοτε θύματα εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἐκ τοῦ συνωστισμού ἢ τῆς βίας νὰ εἰσέλθωσιν ταχύτερον εἰς τὰς κιβωτοὺς ἐκεῖνας τῆς σωτηρίας, μὲ τὰ σκόπιμα ἄφ' ἑτέρου θύματα τῆς Τουρκικῆς θηριωδίας. Ἡ θάλασσα πρὸς τὸ βορειότερον τοῦ λιμένος μέρος καὶ ὁ κήπος τοῦ καφεζυθεστιατορίου «Λούνα Πάρκ» καὶ οἱ περὶ αὐτὸ τόποι παρουσίασαν οὐχὶ ὀλίγα πτώματα, τὸν ἐκ τῶν ὁποίων τρόμον ἐπηύξανεν ἡ θεὰ σωρῶν ὄλων ἐπιπλοσκειῶν ἐρριμμένων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τρομάξαντος καὶ εἰς φυγὴν τραπέντος πλήθους.

Τὸ Τουρκικὸν πρόγραμμα ἦτο σαφές· νὰ θανατίσωσι πρῶτον τὰ ἀτυχῆ θύματά των, ὅσον ἠδύναντο περισσότερον, ὡς νὰ ἠσθάνοντο ἰδιαίτερον ἐκ τούτου εὐχαρίστησιν, νὰ ἀρπάσωσιν ἔπειτα ὅσῃν κινητὴν περιουσίαν ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἀποστέλλοντες κατὰ τὸ δυνατόν γυμνοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς φεύγοντας καί, ὅπου ἦτο εὐκόλον καὶ δὲν ἐβλεπον οἱ ξένοι, νὰ κρέσωσι τὸ μῖσός των φονεύοντες τὸν μισητὸν Χριστιανὸν καὶ μάλιστα τοὺς νέους.

Οὐδὲ ἦσαν πολὺ εὐτυχέστεροι ἡμῶν οἱ ξένοι ὑπήκοοι, ὅσοι

εἶχον μείνει ἢ δὲν εἶχον περιμαζευθῆ ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὰ πολεμικά. Ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὸ ὑπαίθρον ἢ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰ γειτονικά χωρία καὶ μετέσχον καὶ αὐτοὶ τῶν δεινῶν ἐν τινι μέτρῳ, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παρ' ὅλα τὰ ἰδιαίτερα μέτρα, τὰ ὅποια ἔλαβον πρὸς τροφοδοσίαν καὶ προστασίαν αὐτῶν τὰ ξένα Προξενεῖα. Μίαν τοιαύτην ομάδα περίτρομον εἶδομεν καὶ ἡμεῖς περιβεβλημένην μὲ τὴν Ἐθνικὴν τῆς σημαίας ἐντὸς αὐτοκινήτου περιβεβλημένου καὶ τούτου μὲ τὴν αὐτὴν σημαίαν. Ποῦ κατήντησαν!

Καὶ ἐν μέσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ τούτου τῶν δεινῶν δὲν ἔλειπον καὶ τὰ κωμικά, ὡς ἡ δῆθεν ἐπίπληξις βιασπραγῆσαντος στρατιώτου ὑπὸ ἀξιωματικοῦ, πρὸς τὸν ὅποιον ἀφελῆς τις κατήγγειλε τὸν ἀδικήσαντα, ἢ ἡ κατακράτησις ἐκείνη ἐπὶ μίαν ὥραν εἰς Μερσινλῆ, 100 καὶ πλέον ζῶων φορτωμένων μὲ κλοπιμαῖα ἐκ Σμύρνης καὶ αἱ συζητήσεις, ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἀφήσωσιν τοὺς ὀδηγοῦντας αὐτὰ νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν Μαγνησίαν ἢ νὰ τοὺς ἀναγκάσωσιν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Σμύρνην καὶ παραδώσωσι τὰ κλοπιμαῖα. Ἐννοεῖται ὅτι τέλος ὑπερίσχυσεν ἡ πρώτη γνώμη. Οἱ Τούρκοι εἰς τὰς δικαιολογίας των θέλουσι νὰ ἐξαπατῶσι καὶ ἑαυτοὺς ἀκόμη!

Μετὰ τριήμερον ἐν ὑπαίθρῳ τοιαύτην διαμονὴν πολλὰ καὶ ἡμεῖς ἰδόντες καὶ πολλὰ παθόντες ἐπεστρέφομεν εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει διασωθὲν ἄσυλον ἡμῶν περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 4ης Σεπτεμβρίου, ἡμέραν Κυριακὴν, εὐτυχεῖς διότι ἐπεστρέφομεν ὅλοι σῶσι, διότι διεσώσαμεν τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν. Πάντως ὅλοι δὲν εἶχον ἄσυλον ἐν Σμύρνῃ καὶ πολλοὶ ἔμειναν εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ περισωζομένου τμήματος τῆς πόλεως ἢ εἰς τὰς παρ' αὐτὴν πρὸς τὴν Πούνταν ἐκτάσεις, συνεχίζοντες ἐπὶ ἡμέρας ἀκόμη τὴν μαρτυρικὴν ἐκείνην ζωὴν.

Ἵσπερον ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν μαρτύρια καὶ ἀγωνίαν, ὕστερον ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια εἶδομεν οἱ ἴδιοι, πτώματα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς διαφόρους στάσεις ὄχι μόνον νέων, ἀλλὰ καὶ γερόντων καὶ

γυναικῶν καὶ παιδίων, πτώματα μάλιστα κάποτε ἀκέφαλα καὶ
 με κομμένα μέλη, ὕστερον ἀπὸ τὴν ἀπογύμνωσιν μας καὶ τὰς
 διαρπαγὰς παρθένων καὶ ἐγγάμων γυναικῶν, ὕστερον ἀπὸ ὅσα
 ἠκούσαμεν περὶ πνιγμοῦ βρεφῶν ὑπὸ τῶν μητέρων των, διὰ
 νὰ ἀπαλλάξουν καὶ αὐτὰ καὶ τὸν ἑαυτῶν των ἀπὸ τὰ μαρτύ-
 ρια, καὶ περὶ αὐτοκτονίας παρθένων, διὰ νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ
 τὴν ἀτίμωσιν, τί ἄλλο πλέον ἔμεινε εἰς ἡμᾶς παρὰ νὰ φύγω-
 μιν τὸ ταχύτερον ἀπὸ τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς «κολάσεως»; Αἱ
 εἰκόνες τῶν φρικτῶν σκηνῶν ἦσαν ἀκόμη ἔμπρὸς εἰς τοὺς ὀ-
 φθαλμοὺς μας καὶ τὰ ὦτά μας ἀντήχουν ἀκόμη ἀπὸ τὸν θρή-
 νον καὶ τὸν ὄδυρμόν. Ἄλλως τε οὐδὲ ἀφίνετο εἰς ἡμᾶς ἐκλογή.
 Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς ἔτασσε προθεσμίαν ἀναχωρήσεως μέ-
 χρι τῆς 18ης Σεπτεμβρίου ἐπὶ ἀπειλῇ νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὰ βά-
 θη τῆς Ἀσίας, εἰς κόλασιν χειροτέραν. Ἄφ' οὗ ἠμαρτυρήσαμεν,
 τώρα ἐδιωκόμεθα. Καὶ ἔπρεπε νὰ φύγωμεν.

70^{ON} Η ΘΕΑ ΤΟΥ ΟΛΕΘΡΟΥ

Ὁ σκοπὸς λοιπὸν ἡμῶν μετὰ τὴν εἰς Σμύρνην ἐπιστρο-
 ρὴν μας ἦτο νὰ φύγωμεν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον ἐκ τοῦ
 τόπου τῆς κολάσεως. Ἀλλὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχον καὶ ἄλ-
 λοι καὶ μεταξὺ τόσοσ πληθυσμοῦ θέλοντες νὰ φύγη δὲν ἦτο εὐ-
 κόλος ἢ ταχεῖα ἀναχώρησις. Κατὰ τὰς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦτου
 περιπλανήσεις μας, τὰς οὐχὶ καὶ τόσοσ ἀκινδύνους, εἶδομεν καὶ
 ἡμεῖς ἐν μέρει κατ' ἀνάγκη τὸν συντελεσθέντα ὀλεθρον τῆς
 πρώτης εὐτυχούς Χριστιανικῆς Σμύρνης καὶ ἐλάβομεν, τυχαίως
 ὅλως, πληροφορίας καὶ διὰ μέρη, ὅπου ἦτο περισσότερον ἐπι-
 κίνδυνος ἢ προσέγγισις.

Ὁλόκληρος ἡ ἔκτασις ἐπὶ τῆς προκυμαίας ἀπὸ τοῦ θεά-
 τρου τῆς Σμύρνης πρὸς Β, καὶ πολὺ ἄνω ἀκόμη, μέχρι τῆς
 ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος πρὸς Ν., καὶ ἐπι περαιτέρω,
 εἶχε κατ' ὄλην ταύτην τὴν ἔκτασιν εἶχον διασωθῆ πού
 καὶ πού χαμηλὸν τι κτίριον καὶ ἡ ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος Τρά-
 πεζα ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῆς, μεταποιηθεῖσα εὐ-
 θὺς ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς Ταχυδρομεῖον. Ἡρειπωμένοι τοῖχοι
 ἢ ἐτοιμόρροποι μὲ ἐξώστας σιδηροὺς καὶ παραθυρόφυλλα αἰω-
 ρούμενα, μαῦροι ἐκ τοῦ καπνοῦ, προέβαλλον οἰκτροὶ τὴν θεάν.
 Ἐσωθεν τῶν τοίχων τούτων ὁ κεχωσμένος ὑπὸ τῶν κατὰπε-
 σόντων ἐρειπίων χώρος ἐκάπνιζε πολλαχοῦ ἀρκετὰς μετὰ τὴν
 πυρκαϊάν ἡμέρας παρὰ τὰς προσπάθειάς τῶν πυροσβεστῶν νὰ
 τὸν κατασθῆσωσι. Ὁ ἐξωθεν ἀφ' ἑτέρου χώρος πρὸς τὴν προ-
 κυμαίαν εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἦτο κεκαλυμμένος διὰ λίθων, κο-
 νιάματος, διαφόρων ἀντικειμένων, πλῆθους ρακῶν· τὸ ἕτερον δὲ
 ἐλεύθερον μέρος τῆς προκυμαίας ἦτο πλήρες κόσμου ἀραιότερου
 ἀπὸ τῆς ἀποβάθρας πρὸς τὸ Διοικητήριον καὶ πυκνοτέρου ἐφ'
 ὅσον προσήγγιζε πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς προκυμαίας πρὸς Β. διασωθῆν
 τμήμα τῆς πόλεως, ὅπου τώρα εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ τὰ Προξενεῖα.

(1) πρὸ αὐτῶν μάλιστα γῶρος ἦτο ἐντελῶς πλήρης, διότι εἰς μὲν τὸ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ἐγκαθιδρυμένον εἰς τὴν μεγάλην οἰκίαν(*) Σπάρταλη, συνηθροίζοντο οἱ Ἕλληνες, ἵνα ἐκεῖθεν προμηθευθῶσιν εἰσιτήρια, ἀντὶ (10) Τουρκικῶν λιρῶν κατ' ἄτομον προσφερόμενα, καὶ φύγωσι δι' ἀτμοπλοίων ναυλουμένων ὑπὸ τῶν Ἀμερικανικῶν Ὀργανώσεων καὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, εἰς δὲ τὰ ἄλλα οἱ ὑπήκοοι τῶν καὶ προστατευόμενοι καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων προσεπάθου διὰ τινος μέσου νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ξένην προστασίαν, ἰδίως διὰ χρημάτων.

(Οἱ ἐπιτυχάνοντες τὸ πρῶτον μέσον συνισωρεῦοντο κατὰ πρῶτον εἰς μεγάλην οἰκίαν, παρακειμένην εἰς τὸ Ἀμερικανικὸν Προξενεῖον, καὶ ἀφ' οὗ ἐπληροῦτο αὕτη, ἐξερχόμενοι μὲ τὰ δέματά των ἐξ αὐτῆς ἐν τάξει, ἐπεβιβάζοντο ἐπὶ τῶν ἀτμακάτων· οἱ δεῦτεροι κατήρχοντο μὲ τὰς ὀλίγας ἐπίσης ἀποσκευὰς των εἰς τὸν πρὸ τῶν Προξενείων γῶρον καὶ ἐκεῖθεν ἐπεβιβάζοντο καὶ οὗτοι ἐπὶ τῶν ἀτμακάτων. Μεταξὺ δὲ τῶν εἰς τὴν ἐπιβίβασιν ἐπισταθόντων Ἀμερικανῶν καὶ ξένων ναυτῶν ἦσαν ἀναμεμιγμένοι καὶ Τούρκοι ἀστυνομικοί, διὰ νὰ μὴ φύγωσιν οἱ μὴ δικαιοῦμενοι ἢ οἱ ἔχοντες στρατεύσιμον ἡλικίαν.

Ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς προκυμαίας καὶ τὸ διασωθέν τῆς Σμύρνης τμήμα, καθὼς καὶ τοὺς ἐξω αὐτῆς καταυλισμούς, διέσχιζον, εὐτυχῶς διὰ τὸν πεινῶντα πληθυσμὸν, πυκνοὶ οἱ Τούρκοι πωληταὶ πωλοῦντες διάφορα τρόφιμα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, προσερχόμενα ὅλα συνήθως ἐκ διαρπαγῆς Χριστιανικῶν καταστημάτων καὶ ἀγροτικῶν κτημάτων. Εἶχον μεταβληθῆ εὐκόλως εἰς ἐμπόρους, καθὼς ἦσαν τοιοῦτοι διαρκούντες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Τὴν δὲ δι' ἄρτου προφοδοσίαν εὐτυχῶς εἶχεν ἀναλάβει ὁ Ἀμερικανικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς, ἐπιταχθέντων τῶν κλιθάνων τοῦ διασωθέντος τμήματος, ὅπου ὁμῶς πάντοτε δι' Ὀμηρικῶν ἀγῶνων κατώρθωνε νὰ προμηθευθῆ τις τὸν ἄρτον του.

(*) Πολὺ βραδύτερον ἐπυροπολήθη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Τούρκων

Εἰς τὴν ἔσω πόλιν ἄπαξ ἐτόλμητα νὰ προχωρήσω ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μέχρι τοῦ στρωτοῦ τῆς Ἁγίας Λικατερίνης, κατελθὼν ἐκεῖθεν ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν προκυμαίαν ἔντρομος. Καὶ ἐκεῖ ἐτοιμόρροποι καὶ καπνισμένοι τοῦχοι μὲ ἐξώστια καὶ παραθυρόφυλλα πολλαχοῦ αἰωρούμενα, μὲ καπνίζοντα ἀφ' ἐνὸς ἔσωθεν ἐρείπια καὶ ὁδοὺς ἀφ' ἑτέρου πλήρεις λίθων καὶ κονιάματος. Ποῦ καὶ ποῦ παρατηροῦντο καὶ νεκροὶ ἀπηνθρακωμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον. Καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἔκτασιν αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἔρημοι, προξενούσαι φρίκην. Τίς ἐτόλμη νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ;

Δι' ἄκραι τῶν ἀνατολικῶν Ἑλληνικῶν συνοικιῶν διεσώθησαν πάντως ἐκ τῆς πυρκαϊῆς. Τὸ μέγα μαρμαρινὸν κωδωνοστάσιον τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς κατερρίφθη διὰ βομβῶν, τὸ δὲ νέον μέγαρον τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, διασωθέν ἐκ τοῦ πυρός ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του, ποῖος γνωρίζει διὰ τί προορίζεται, γὰρ νὰ ὠφελήσῃ αὐτὸ ἡ Ἀγγλικὴ προστασία, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐκπαλαί ἡ μεγαλόνομος Σχολὴ διετέλει!

Τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ ἐλεύθρου συνεπλήρου ἡ πολλαχῆς τῆς ἡμέρας παρατηρουμένη ὁδηγία ὑπόπτων ὄψην καὶ στρατευσίμων, ἀγομένων εἰς τὰς φυλακὰς. Μεταξὺ αὐτῶν πάντως ἦσαν πολλοὶ οὐδὲως παισικάντες καὶ ἄλλοι ἄγοντες ἡλικίαν 50 καὶ 60 ἐτῶν ἢ σύλληψις ἢ ἢ ἄφρασις ἦτο ἐντελῶς ἔργον τύχης. Ὁ γράφων τὰ παρόντα συνελήφθη εἰς τινὰ περιοθεῖαν τοῦ ἀνὰ τὴν προκυμαίαν καὶ διετάχθη νὰ καθίσῃ ἐπὶ λίθου, ἵνα ἐκεῖθεν ὁδηγηθῆ εἰς τὰς φυλακὰς, ὅπου ἦτο ἄγνωστος ἢ περαιτέρω τύχη του· εὐτυχῶς ἐσώθη διὰ τῆς ἐγκαίρου μεσο-ῆ, περαιτέρω τύχης του, ἀγνώστου ὅπως εἰς αὐτόν! Τὸ πελαγήσεως νεκροῦ Τούρκου, ἀγνώστου ὅπως εἰς αὐτόν! Τὸ περιέργον εἶναι ὅτι ἐκ τῆς συγῆς ἐκείνης ἀντιμετωπίσεως τοῦ κινδύνου ἀπωλέσχημεν πλέον τὴν συνκρίσθησιν αὐτοῦ, ἐπάθομεν δὲ, τι πάσχει ὁ πολλαχῆς ἀντιμετωπίσας τὸν θάνατον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

Τοιαῦτα ἐπαθὲν ὁ ποτὲ εὐθυμὸς καὶ εὐλόγως πληθυσμὸς τῆς

Σμύρνης και τοιαύτην εικόνα παρουσίαζε νυν ή ποτέ ώραία Σμύρνη, εικόνα προκαλοῦσαν τὰ δάκρυα.

Όταν ἀρχομένου τοῦ 1919 ἐστάλην ὡς μέλος Ἐπιτροπῆς εἰς Κυδωνίας, διὰ νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως καὶ νὰ ἀντιληφθῶμεν ἐξ αὐτοψίας κατὰ πόσον οἱ ἐπανακάμπτοντες εἰς τὰς ἐστίας τῶν Κυδωνιῆς ἠδύνατο ἀμέσως νὰ στεγασθῶσιν, εἶδον τὰς ὁδοὺς τῆς μαρτυρικῆς ἐκείνης πόλεως νὰ εἶναι κεκαλυμμένα ὑπὸ χόρτων, τὸν πρὸ τῶν οἰκιῶν χώρον καὶ αὐτὰς τὰς οἰκίας νὰ εἶναι ἐστρωμένα διὰ σωροῦ βραχῶν, νὰ λείπωσι πολλαχοῦ ἐξ αὐτῶν θύραι καὶ παραθυρόφυλλα, νὰ εἶναι πού καὶ πού ἀποστερωμένα ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς κτίρια· εἶδον τὰς θεβηλώσεις τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ εἰκόνων· εἶδον τοὺς φρικώδεις θανάτους τῶν νεκροταφείων. Ἄλλ' ὁμολογῶ ὅτι ἡ Θεὰ ὄλων αὐτῶν δέν μοι ἔκαμε τὴν ἐντύπωσιν, πού μοι ἔκαμε τώρα ἡ καεῖσα Σμύρνη. Ὅπως, ὅταν κατὰ τὴν πυρκαϊάν ἐρευγόν ἐκ τῆς οἰκίας μου, ἐνόμιζον ὅτι τὰ ἐγκαταλειπόμενα ἐκεῖνα ἐπιπλα καὶ σκεύη εἶχον ἰδιαιτέραν τινὰ ζωὴν, ἦσαν τμήμα τῆς ζωῆς μας, οὕτω καὶ τώρα μοι ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἄψυχος ἐκείνη Σμύρνη μας ἔζη πρὸ τινῶν ἡμερῶν καὶ τώρα κατέκειτο νεκρά. Αἱ Κυδωνίαι τότε μοι ἐφάνησαν ὡς ἀσθενής, τοῦ ὁποῦ ἤρχιζεν ἡ ἀνάρρωσις. Ἡ Σμύρνη, τώρα ὡς ἀγαπήτος μέγας νεκρὸς μεγαλῶστὶ κείμενος. Καὶ ἐπὶ τῇ Θεᾷ αὐτοῦ μοι ἦλθον δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἠσθάνθη τὴν ἀκατάσχετον ἐπιθυμίαν νὰ κλαύσω, νὰ κλαύσω πολὺ. Ἄλλ' ἐπιτρέποντο τὰ δάκρυα; Πονηρὸς τις ὀφθαλμὸς ἠδύνατο νὰ σὲ ἰδοὶ κλαίοντα, νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀφορμὴν τῶν δακρύων ἐκείνων καὶ θεωρῶν σε ἀδιόρθωτον ἐθνικιστὴν νὰ σε καταγγείλῃ. Καὶ τότε ἀλλοίμονον εἰς σέ! Μεταξὺ τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου πάλιν οἱ εὐνοήτους λόγους δέν ἦσαν ἐπιτετραμμένα τὰ δάκρυα. Εἰς ἐποχὴν, πού ὀλόκληρος ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς οἱ ὄλων τῶν μέσων ἐξηναγκάζετο εἰς ἀναχώρησιν, εἰς ἐποχὴν, πού ἐδιωκόμεθα, ἔπρεπε νὰ συνέχῃ τις τὴν θλίψιν του.

80Ν ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΩΣ

Ναὶ ἐδιωκόμεθα! Ἐκαλοῦμεθα ὅλοι οἱ Μικρασιάται νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς διαδόχης τοῦ γένους κατοικήσαμεν ἐπὶ τρισχίλια ἔτη, νὰ ἀφήσωμεν τὴν γῆν, ὅπου κατὰ πρῶτον εἶδομεν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ ἐγνωρίσαμεν τὴν φύσιν, ὅπου κατὰ πρῶτον ἐμάθωμεν νὰ ψελλίζωμεν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς, τῶν ἀδελφῶν, ὅπου ἐγνωρίσαμεν τοὺς πρῶτους φίλους, ὅπου ἐζήσαμεν καὶ ἀπεκτήσαμεν περιουσίαν ἢ ἀπὸ τοὺς πατέρας μας ἐκληρονομήσαμεν τοιαύτην διὰ κόπων κτηθεῖσαν, ὅπου ἐλατρεύσαμεν τὸν Θεὸν μας καὶ ἀναπαύοντα τὰ ὅσπ' αὐτῶν πατέρων μας· νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γῆν ἐκείνην, τῆς ὁποίας ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα, τὰ ἔρη καὶ αἱ πεδιάδες διηγούνται τὴν Ἑλληνικὴν ὁδὸν, τὴν ὁδὸν μας· ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Ἰδῆς ὁμιλοῦσιν ἀκόμη οἱ Θεοὶ τοῦ Ὀμήρου οἱ ἐποπτεύοντες τοὺς Ἰωνεὺς ἀγῶνας καὶ ὁ Θεσσαλικὸς Ὀλυμπος, ἡ κατοικία τῶν ἀθανάτων, μετερτεύθη εἰς τὸν Βιθυνικὸν Ὀλυμπον! Νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γῆν αὐτήν, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ὑπῆρξεν ἡ Ἑλληνικὴ κατοικία μας, ἀλλὰ καὶ ὁμητήριον τῶν Ἑλληνικῶν στρατιῶν πρὸς διάδοσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἢ πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος· τὴν γῆν, τὴν ὁποῖαν διέσχισαν οἱ μύριοι τοῦ Ξενοφῶντος καὶ μετὰ ταῦτα ὁ στρατὸς τοῦ Ἀγησιλάου καὶ βραδύτερον μέχρι τῶν ἐνδοσάτων τῆς Ἀσίας οἱ στρατοὶ τοῦ μεγάλου Μακεδόνα ὁρμηκτότερος καὶ τῶν διαδόχων του, τὴν ὁποῖαν διηυλάχωσαν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἀποκρούοντες τοὺς Πέρσας ἢ τοὺς Μωαμεθανικοὺς λαοὺς καὶ δημιουργοῦντες τοὺς μυθικοὺς Ἀκρίτας, τὴν ὁποῖαν γῆν ἀκόμη πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις διέδραμον οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ. Νὰ ἀφήσωμεν γῆν, τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς καὶ οἱ πρόγονοί μας ἐξυμώσαμεν εἰς τοὺς δυναστεύεις τῆς δουλείας χρόνους μετὰ τὰ δάκρυά μας καὶ τὸ

αίμά μας, τὸ ἔδαφος τέλος τῆς ὁποίας ἐξάγει καθ' ἑκάστην διὰ τῆς σκαπάνης τοῦ ἀρχαιολόγου θεσαυροὺς τῶν προγόνων μας. Νὰ ἀρήσωμεν γῆν Ἑλληνικὴν!

Ἐκαλοῦμεθα νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γῶραν ἡμεῖς, τῶν ὁποίων οἱ πρόγονοι, οἱ θαυμαστοὶ ἐκεῖνοι Ἴωνες, διέσχισαν ὅλας τὰς θαλάσσας, αἱ ὁποῖαι σχηματίζονται ἐκ τῆς Μεσογείου, φέροντες πανταχοῦ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἡμέρωσιν καὶ δημιουργοῦντες τοὺς ἐκτεταμένους ἐκεῖνους Ἑλληνικοὺς ἀποικισμοὺς καὶ τὰ μεγάλα ἀποικιακὰ κράτη, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Ἐκαλοῦμεθα νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γῶραν, ὅπου κατὰ πρῶτον ἀνεπτύχθη ἡ τέχνη, ἵνα μετενεχθῆ ἔπειτα ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἔδαφους καὶ ἀναπτύξῃ ἐκεῖ εἰς βαθμὸν ἀνέρικτον τὸν Δωρικόν, Ἴωνικόν καὶ Κορινθιακόν ρυθμὸν, τὴν γῶραν, ὅπου κινούσιν εἰς θαυμασμὸν τὸν θεατὴν οἱ ἐξελθόντες μέχρι τοῦδε εἰς ῥῶς ἀρχαιολογικοὶ θεσαυροὶ τῆς Ἐρέσου, τῆς Πριήνης, τῆς Περγᾶμου, τῶν Γάλλων νὰ ἀρήσωμεν τὴν γῶραν, ἧτις ἐγέννησε τὸν Ἀνθέμιον καὶ τὸν Ἰσίδωρον, τοὺς δημιουργοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ.

Ἐκαλοῦμεθα νὰ ἀρήσωμεν τὴν γῶραν, ὅπου κατὰ πρῶτον ἤρθησαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ἐπ' αὐτῆς ἐγεννήθησαν, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τινὰς μόνον, οἱ ἱστορικοὶ Πρῶτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, Ἐρρὸς ὁ Κυμαῖος, Διονύσιος ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ καὶ Ἀρριανὸς ἐκ Νικομηδείας. Οἱ νεώτεροι σοφισταὶ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἐκ Προύσης καὶ ὁ ἐκ Βιθυνίας Αἴλιος Ἀριστιδῆς ὁ Ζητικός τὸ πλείστον ἐν Σμύρῃ, οἱ μεγάλοι τῆς Ἑκκλησίας ῥητορες Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Βασίλειος ὁ μέγας, ὁ μέγιστος ἐπικός ποιητὴς Ὀμηρὸς καὶ ὁ ἐκ Κύμης ἑλικὸν τὸ γένος Πισίδος, μετὰ σωρείας ποιητῶν κυκλικῶν ἢ τοῦ διδακτικοῦ ἔπους, ὁ ἐκ Φρυγίας μυθογράφος Λίσωπος, οἱ ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ Καλλίνος ὁ Ἐρέσιος, Μίμνερος ὁ Κολοφώνιος ἢ Σμυρναῖος, Φωκυλίδης ὁ Μιλήσιος, οἱ ἱατρογράφοι Ἰππώνκις ὁ Ἐρέσιος καὶ Ἀνacreῶν

ὁ Τήριος, οἱ φυσικοὶ φιλόσοφοι Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος καὶ Ἀναξίμανης οἱ Μιλήσιοι, Πράκλειος ὁ Ἐρέσιος, ὁ Ἑλιατικός φιλόσοφος Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, οἱ στωικοὶ Κλεάνθης ἐξ Ἄσσου, Ζήνων ὁ Ταρσεύς καὶ Ἐπίκτητος ἐξ Ἰεραπόλεως τῆς Φρυγίας ὁ γεωγράφος Στράβων ἐξ Ἰμασειᾶς τοῦ Πόντου, οἱ ἱατροὶ Γαληνὸς ἐκ Περγᾶμου καὶ Ἀρεταῖος ἐκ Καππαδοκίας, τέλος ἐκ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας ὁ μέγας Κοραῆς, ὁ δημιουργὸς τῆς νίκης ἡμῶν γλώσσης, νὰ λησμονήσωμεν ἀκόμη ὅτι εἰς αὐτὴν ὑπῆρξαν αἱ μεγαλύτεραι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως Σχολαὶ καὶ εἰς αὐτὰς ἐδίδαξαν οἱ μέγιστοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι, ὁ Καίρης καὶ ὁ Βενιαμὴν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἢ τὸ Ἑλληνομουσεῖον τῶν Κυδωνιῶν, ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Σμύρνης καὶ τόσοι ἄλλοι.

Ἐκαλοῦμεθα νὰ δεχθῶμεν νὰ ἐξαλειφθῇ ὁ Χριστιανισμὸς ἐκ τῶν πρώτων τοῦ ἔστιον, εἰς τὰς ὁποίας οἱ πατέρες ἡμῶν τὸν διέδωσαν, νὰ λείψωσιν οἱ Χριστιανοὶ ἐκ τῶν πόλεων ἐκεῖνων, ὅπου διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων ἐδημιουργήθησαν τὰ δόγματα τῆς θρησκείας, νὰ σθεσθῶσιν οἱ ἀστέρες τῆς ἀποκαλύψεως, νὰ ἀρήσωμεν τὸν τόπον τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως παλαιῶν καὶ νέων, διὰ νὰ παύσῃ, φαίνεται, πλέον νὰ παρακαλῆ τὴν Παναγίαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Χριστιανῶν ὁ Ποιητὴς Παναγίαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Χριστιανῶν ὁ Πούλκαρπος^(*) ἀπὸ τῆς Σμύρνης καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἀπὸ τὰ Μύρα τῆς Λυκίας καὶ οἱ ἄλλοι ἅγιοι ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη, ἀφ' οὗ δὲν θὰ ὑπῆρχον πλέον ἐκεῖ Χριστιανοί.

Αὐτὴν τὴν γῶραν ἐκαλοῦμεθα νὰ ἐγκαταλείψωμεν καὶ μαζί με αὐτὴν τὰς περιουσίας μας, τὰ ὀνομαστὰ σχολεῖα καὶ φιλοφρονητικὰ καθιδρύματά μας, τοὺς ὠραίους ναοὺς μας ἢ μᾶλλον δὲν ἐκαλοῦμεθα, διατασσόμεθα μετὰ τὴν μάστιγα νὰ κάμωμεν ταῦτα, νὰ γίνωμεν πρότρυφες. Καὶ ἡμεῖς ἰναγκασμένοι νὰ ἐκτελέσωμεν τὰς διαταγὰς.

(*) Μηλιάτου λόγος ἐν Ἐνετίᾳ.

ουδὸλως μᾶς ἐνεθουσιασαν. Ἐκεῖ συνωστίζοντο τὰ πλήθη, πλήθη μυριάδων κόσμου, καταλαμβάνοντα ὅλην τὴν μεγάλην ἐκείνην ἔκτασιν, καὶ ἐξηκολούθουν ἀκόμη νὰ ἔρχονται ἀπὸ τρεῖς διευθύνσεις, δυτικῶς, ἤτοι κάτω ἀπὸ τὴν προκυμαίαν, νοτιῶς ἀπὸ τὸν σταθμὸν τοῦ Ἀγγλικοῦ σιδηροδρόμου καὶ ἀνατολικῶς ἀπὸ τὸ Δαραγάτς καὶ τὰς ἀνατολικὰς συνοικίας ἢ ἀπὸ τὴν ὑπαιθρον χώραν, ὅπου ἀκόμη ἔμενον πολλοί.

Καὶ δὲν ἦτο ὁ συνωστισμὸς τὸ μόνον κακόν. Μεταξὺ τοῦ κόσμου τοῦ πεινῶντος πολλάκις, τοῦ διψῶντος εἰς ὠρανθερινὴν ὑπὸ καυστικὸν ἥλιον, τοῦ ἀγωνιῶντος, ὅστις ἐκάθητο ἀναμένων ἢ ἀνίστατο, διὰ νὰ προχωρήσῃ, περιήρχοντο ἀστυνομικοὶ μετὰ Τούρκων πολιτῶν συλλαμβάνοντες ὑπόπτους ἢ στρατευσίμους καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἔκαμνον ἐπελάσεις Τούρκοι ἱππεῖς διανοίγοντες τόπον εἰς μέρος, ὅπου οὐδεμίαν ἀνάγκη ὑφίστατο τοῦτου, καὶ καταφέροντες τὸ μαστίγιον κατὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, κατὰ γερόντων καὶ παιδιῶν. Τὸ πρῶγμα ἦτο σκόπιμον· ἐγένετο καὶ ἀπλῶς ἐξ εὐχαριστήσεως, διότι τοιοῦτοτρόπως ἐβασανίζοντο περισσότερο οἱ μισητοὶ Χριστιανοὶ καὶ πρὸ πάντων διότι πρὸ τοῦ κινδύνου ἐκείνου πολλοὶ ἀπέρριπτον τὰ φορτία τῶν, τὰ ὅποια αὐτοὶ συνήθριζον τὸ ἑσπέρας ἡσύχως.

Καὶ ὅσοι τέλος ὠθοῦντες καὶ ὠθούμενοι, κτυπούμενοι καὶ ὑβριζόμενοι, παρακαλοῦντες καὶ πληρώνοντες ἔφθκνον μέχρι τοῦ στενοῦ ἀνοιγμάτος τοῦ κιγκλιδώματος, τὸ ὅποιον περιέφρασεν ἀρκετὴν πρὸ τῆς προβλήτος τῆς Πούντας ἔκτασιν, ἔπρεπε καὶ πάλιν οἱ δυστυχεῖς νὰ ἐκκαθαρισθῶσιν ἐκεῖ, διερχόμενοι διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἀξιωματικῶν, στρατιωτῶν, ἀστυνομικῶν, Τούρκων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ὅλοι ἔπρεπε νὰ λάβωσι χρήματα ἢ ἀντικείμενα, ἀδιόφορον ἂν ὁ διερχόμενος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐκκαθαριστέος.

Τὸ πρόγραμμά των ἦτο νὰ κρατήσωσιν ὅσους ὑπὸ τινὰ πρόσρασιν ἠδύνατο νὰ κρατήσωσιν, νὰ ἀπογυμνώσωσι τοὺς ἀπεργουμένους. Οἱ ἐπιστατοῦντες ἐδῶ καὶ ἐκεῖ Ἀμερικανοί, ὀλίγοι ἄλλως ὄντες, ἐγρησήμευσον, μᾶλλον διὰ νὰ βλέπωσι παρά διὰ νὰ

προστατεύωσι. Ἐν τούτοις οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἄνευ αὐτῶν τὸ κακόν θὰ ἦτο μεγαλύτερον.

Μεθ' ὅσα εἶδομεν, ἀπήλθομεν περίλυτοι, ἀμυθᾶλλοντες ἂν θὰ κατορθώσωμεν νὰ ἀναχωρήσωμεν ἐκεῖθεν· Καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ δοκιμάσωμεν. Καὶ τὴν ἑπαύριον Κυριακὴν 11ην Σεπτεμβρίου λίαν πρῶτ' ἐκινήσαμεν πρὸς τὰ ἐκεῖ φέροντες τὰ ὄματά μας, χωρὶς ἀτυχῶς οὔτε κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν οὔτε τὴν ὑστεραίαν νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ποθούμενον. Ὅπωςδὴποτε πάλιν ὑπὴρξαμεν εὐτυχεῖς ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους, διότι καὶ κατὰ τὰς δύο ἐκεῖνας ἡμέρας κατωρθώσαμεν νὰ ἐκρύγωμεν ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἑσπέρας σχηματιζομένης στρατιωτικῆς ζώνης εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει ἄσυλόν μας. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς ἐκάστην τοιαύτην ἀπόπειραν ἐσμικρύνουμεν καὶ τὰ ὄματά μας.

Μόλις τὴν 13ην μετὰ μεσημβρίαν κατώρθωσα μετὰ τῆς οἰκογενείας μου νὰ διέλθω διὰ τῆς κοιλάδος ἐκείνης τοῦ κλιανθμῶνος, διελθὼν δι' ὅλων ἐκείνων τῶν λυπηρῶν αὐτῆς σταθμῶν, καὶ νὰ ἐπιβῶ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου Πέλοπος ἡμιλιπόθυμος, τὴν ἑπαύριον δὲ 14ην, ἡμέραν τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. μετὰ τόσα μαρτύρια χείροντες ἐπατοῦμεν τὸ εἶδος τῆς ὠραίας Μιτυλήνης. Οὐδὲ ἦσαν τὰ παθήματα ταῦτα κληῖρος μόνον ἡμῶν· ἦσαν εὐτυχεῖς οἱ ὑποστάντες μόνον ταῦτα καὶ ἐπιεὐτυχέστεροι οἱ δοκιμάσαντες ὀλιγώτερα. Ἄλλοι ἐπαθον πολὺ περισσότερα καὶ ἀλγεινότερα.

Ἴσως καὶ τὰ πρότερα ἐκεῖνα παθήματα καὶ τὰ τῆς πυρκαϊᾶς δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον μαρτυρικὰ τῶν τελευταίων. Ἀλλὰ ταῦτα διὰ τοὺς γνωστοὺς ψυχολογικοὺς λόγους τῆς προσδοκίας, ὡς ἐκ τῆς προσεγγιζούσης πλέον ἀναχώρησεως, ἐράνησαν τὰ δεινότατα καὶ μακρότατα καὶ ταῦτα προξένησαν βαθυτέραν ἐντύπωσιν. Ἐγὼ τοῦλάχιστον ἐπὶ εἰκοσήμερον καὶ πλέον μετὰ τὴν λύτρωσιν ἐκοιμώμην ὑπὸν ἀνήσυχον ὀνειρευόμενος πάντοτε τὰς τρομακτικὰς σκηνὰς τῆς κολάσεως ἐκείνης καὶ γράφων τὰ

παρόντα έπαθον πάλιν τὸ ἴδιον. Ἐάν δὲ ἐπρόκειτο νὰ ὀρίσωμεν ποῖα μετ' αὐτὰ ἔρχονται δεύτερα, θὰ ὠνομάζομεν τὴν πυρκαϊάν, ἢ ἐκ τῆς ὁποίας ἐντύπωσις ἔμεινε ζωηρὰ εἰς ὄλους ὄσας τοῦλάχιστον ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ὑπαίθρου ἐπιστροφήν μας ἐμείναμεν εἰς τὸ ἐν τῇ Πούντᾳ ἄσυλον, μόλις καπνοδόχος τις ἐκάνιζε περισσότερον τοῦ συνήθους ἢ ἐξέπεμπεν ὀσμὴν καιόμενων στρατιωτικῶν ἐνδυμάτων, ἀλλόφρονες ἔτρεχον οἱ γείτονες νὰ ἰδῶσι μὴ τυχόν ἦτο πυρκαϊά· τόσος ἦτο ὁ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς ἐκείνης τρόμος καὶ τόση ἢ ἐξ αὐτῆς ἐντύπωσις!

Εἰς τὰ κακὰ ταῦτα προσετίθετο καὶ ὁ θρησκευτικὸς ἐξευτελισμὸς, ἀλγεινὸς δι' ἡμᾶς, ὅταν μετὰ τὸν ἀγριὸν φόνον τοῦ Μητροπολίτου Σμύρνης, ἀειμνήστου Χρυσοστόμου, καὶ τῶν δημογερόντων Ν. Τσουρουκτσόγλου καὶ Κλιμάνογλου (*), γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ἀναχωροῦντας, ἐβλέπομεν γέροντας ἱερεῖς δερομένους ἢ ἀποβαλόντας τὸ τοῦ σχήματος ἐνδύμα, μὲ κομμένην κόμην καὶ κομμένον γένειον, ἵνα εὐκολώτερον διασωθῶσιν. Καὶ πολὺ ἀλγεινότερος ἀκόμη ἦτο ὁ ἐθνικὸς ἐξευτελισμὸς, ὅταν ὡς Ἕλληνας ὀφιστάμεθα ταῦτα, ὅταν Ἕλληνικὰ πλοῖα ἀνευ σημαίας προσήγγιζον, διὰ νὰ παραλάβωσιν Ἕλληνας πρόσφυγας, εἰς τὴν ἀκτὴν ἐκείνην, ὅπου πρό τινος ἀκόμη χρόνου ὑπὸ τὰς ἐπευρημίας τοῦ πλήθους ἀπεβίβαζον ἀλκίμους στρατιώτας καὶ ἄφθονα τὰ πολεμεφόδια, καὶ ἀπεχειρέτων λυπημένα καὶ αὐτὰ γῶραν ἐκπαλαί Ἕλληνικήν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐποτίσαμεν αὐτὴν μὲ ἄφθονον Ἕλληνικὸν αἷμα καὶ κατεσπείραμεν αὐτὴν μὲ τάρους καὶ μὲ ὄστᾶ, ἐγκατελείψαμεν δὲ ἄφθονα τὰ λάφυρα εἰς τὸν ἐχθρόν, διὰ νὰ δύναται νὰ μᾶς περιγελαῖ, νὰ μᾶς ὀβριζῇ καὶ νὰ μᾶς ἀπειλῇ.

Καὶ ἐπάθομεν ταῦτα κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ φαίνεται ὅτι φροντίζει διὰ τὰ ζῶα καὶ προσπατεῖ αὐτὰ κατὰ τῆς κτηνωδίας τῶν ἀνθρώ-

(*) Ὡς γνωστὸν, διαμελίσθησαν ὑπὸ τοῦ μαινομένου ἔχλου, πιθανῶς τὴν 28 Αὐγούστου.

πων, καὶ ὕστερον ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθησαν τόσαι ὠραῖαι ἀρχαὶ εἰς τὸν κόσμον.

Καὶ τὸ λυπηρότερον τὰ ἐπάθομεν εἰς ἐποχὴν, ἣ ὁποία δὲν ἀπέχετο πολὺ ἀπὸ μίαν ἄλλην, ποῦ υπερήφανος ὁ στρατὸς μας ἀπεβίβαζτο εἰς τὴν Μικρασίαν καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ ὠδεύεν ἀπὸ νίκης εἰς νίκην καὶ ἔφθανεν ἔξω ἀπὸ τὴν Κων]πολιν, εὐρίσκατο μέσα εἰς τὴν ἰδίαν Κων]πολιν, καὶ εἶχε τὴν τουρκεμμένην πόλιν κάτω ἀπὸ τὰ κανόνια του, ποῦ τὸν ὀπεδεχόμεθα μὲ χειροκροτήματα καὶ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἐλυπούμεθα τοὺς νεκροὺς μας, διότι δὲν ἐπρόφθαταν νὰ ἰδοῦν τὰς μεγάλας ἡμέρας τῆς ἐκπληρώσεως τῶν θρύλων Ποια φρικτὴ ἀντίθεσις καὶ ποῖα εἰρωνεῖα τῆς τύχης!

Όλον τὸ πλῆθος τῶν ἐκδιωκομένων ἐκ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ θριαμβεύσαντος Τουρκισμοῦ, ἔλας τὰς ἑκατοντάδας αὐτὰς χιλιάδων ἀνθρώπων μετέφερε κυρίως ὁ Ἑλληνικὸς ἐμπορικὸς στόλος εἰς τὰς φιλοξένους ἀκτὰς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἐν τμήμα αὐτοῦ μετέφερε τοὺς πληθυσμοὺς ἐκ τῶν λιμένων τῆς Προποντίδος καὶ ἄλλο ἐκ τῆς Σμύρνης καὶ τῶν λιμένων τῆς Ἰουθαίας.

Καὶ ὅταν τὴν 17ην Σεπτεμβρίου, τελευταίαν ἡμέραν τῆς ὑπὸ τοῦ Κεμάλ ταχθείσης προθεσμίας πρὸς ἐκκένωσιν τῆς Σμύρνης, ἐτελείωσε τὸ εἰς τὴν Μικρασιατικὴν πρωτεύουσαν ἔργον του, ἐπανήρχιζεν εὐθὺς τὴν 19ην μέχρι τῆς 30ης τὸ ἴδιον ἔργον εἰς ἄλλο τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ κέντρον, τὰς πολυπαθεῖς Κυδωνίας, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ἐκεῖ τῶν φίλων ἀνθρώπων Ἀμερικανῶν.

Τὸ λυπηρὸν εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐκτὸς τῶν στρατευσίμων ἔμειναν ἀρκετοὶ μὴ προφθάσαντες ἢ μὴ ἀρεθέντες νὰ φύγῃσι, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Μητροπολίτης Γρηγόριος Ὁρολογᾶς μὲ ὄλους τοὺς ἱερεῖς πλὴν τοῦ Πρωτοσυγκέλλου του εὐρεθέντος εἰς Σμύρνην καὶ ἀποθανόντος βραδύτερον εἰς Μιτυλήνην ἐκ τῶν κακουχιῶν. Καὶ τὸ ἐπι λυπηρότερον εἶναι ὅτι ὄλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῶν δύο προαστείων τῶν Κυδωνιῶν, τῶν γραφικῶν Μοσχονησιῶν καὶ τοῦ γεωργικοῦ Γαλιτσαρυχωρίου, μετὰ τοῦ Σ. Μητροπολίτου Μοσχονησιῶν Ἀμβροσίου, καθὼς καὶ οἱ κάτοικοι ὅλης σχεδὸν τῆς παραλίας τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, ἐξετοπίσθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, διὰ νὰ φανευθοῦν, ὅπως ἐγνώσθη ἤδη, οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες, νὰ ἀδηγηθοῦν εἰς τοὺς Τουρκικοὺς γυναικωνίτας αἱ παρθένοι καὶ ὠραῖαι γυναῖκες καὶ ν' ἀποθάνουν ἢ νὰ γεμίσουν τὰ Τουρκικὰ ὄργανοπριεῖα τὰ ὄργανά μας. Οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων, ἐλπίσαντες

ἀτυχῶς ὅτι θὰ μαλᾶξουν τὸ ἄγριον θηρίον, δὲν ἔκαμν τούλαχιστον ὅ,τι οἱ ἡρωϊκοὶ Βουρλιῶται, ὅποτε θὰ εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι δὲν ἀπέθανον ἀδίκως ὡς πρόβατα. Ἐπ' αὐτῶν ἐρημύσθη πληρέστατα τό :

Ἐδῶ ἦταν κάποιε χοσιῶ, τί νῆχη τώρα γίνε :

Ὁ Τοῦρκος ἔβαλε φωτιὰ καὶ τῶραγεν ἐκεῖνη.

Καὶ ποῦ αἱ ἡ ὁμοιορρη ἐκελευαὶ μὲ τῆγιο κοροιάσι :

Σ' αὐτὴν ἐπροωτοροίχημεν ἡ φλόγα ποῖν χοσιῶση.

Καὶ ποῦναι οἱ νιοὶ καὶ ποῦναι οἱ νιῆς καὶ τοῦ χοσιῶ τοῦ τᾶσκέρι :

Σὰν πρόβατον τοὺς ἔσφαξε τοῦ Τοῦρκου τὸ μαχαίρι.

Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἐμαρτύρησαν, καθὼς ἐμαρτύρησαν ἤδη πρότερον τόσοι κάτοικοι τοῦ Πόντου ἢ Μικρασίας μας ἐποτίσθη μὲ ἀφθονον πάλιν αἷμα καὶ ἐσπάρη μὲ ὄστᾶ, ἔγινε μέγα Ἑλληνικὸν νεκροταφεῖον, ἴσως διὰ νὰ ἔμποροῦμεν μίαν ἡμέραν νὰ εἰπώμεν εἰς τοὺς Τοῦρκους ὅτι, καὶ ἂν τίποτε ἄλλο δὲν ἀφῆκαν νὰ μᾶς συνδέη μὲ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, μᾶς συνδέει κάτι ἱερώτερον μὲ αὐτὴν, οἱ τάφοι καὶ τὰ ὄστᾶ.

Όλον λοιπὸν τὸν ἐκδιωχθέντα πληθυσμὸν ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων μετέφερον ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, χωρὶς νὰ υπολογίσωμεν ὅτι ὁ ἴδιος πρότερον μετέφερε καὶ ἄλλον ἐκείνον τὸν ἐκκένωσαντα τὴν Μικρασίαν στρατόν. Ἡ μετανάστευσις αὕτη μετ' ἐκείνης τῆς Θράκης καὶ τοῦ Πόντου εἶναι ἡ τρίτη μεγάλη μετανάστευσις λαῶν εἰς τὴν ἱστορίαν, ὁποῖα εἶναι πρώτη ἢ μετὰ τὴν 1200 π. χ. μετανάστευσις ἐκείνη τῶν Δωριέων καὶ περὶ τὸ 400 μ. χ., ἡ κληθεῖσα ἀλλῶν λαῶν καὶ δευτέρα ἢ περὶ τὸ 400 μ. χ., ἡ κληθεῖσα μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν. Τὴν νέαν ταύτην μετακινήσιν ἐποχὴν ἐπέπρωτο νὰ ἐπιβάλλωσιν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα καὶ νὰ ἀνεχθῇ καὶ ἐπικυρώσῃ αὐτὴν ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ὑπὸ τὸ εὐφημον ὄνομα «ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν»!

Τοιαύτη ὁμαδικὴ μετανάστευσις πέραν τῆς θαλάσσης ἦτο δύσκολον ἀληθῶς νὰ γίνῃ, ἂν δὲν ὑπῆρχε πολυάριθμος καὶ καλῶς ὀργανωμένος ἐμπορικὸς στόλος. Ἄνευ αὐτοῦ οὔτε ξένα

ἀτιμώπλατα θὰ ἐπῆρκουν οὕτω Ἀμερικανικὴ φιλόκρητις θὰ ἰσχύει. Οἱ ἐκδιωκόμενοι θὰ διεπερῶντο ἔλοι ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ξίφους ἢ θὰ ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν ἢ θὰ μετεφέροντο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν πρὸς ἐξόντωσιν. Οἱ ἀδελφοὶ ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοὺς ἀδελφούς καὶ νὰ ἀποβιβάσωσιν αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου ἐδάφους, ὅπου φιλόστοργος μήτηρ, πάσχουσα καὶ αὐτὴ, περιέθαλψε κατὰ τὸ δυνατόν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ὑστερήματός της. Δόξα καὶ τιμὴ εἰς τὸν σωτήρα τοῦτον στόλον· δόξα καὶ τιμὴ εἰς τὰ γενναῖα πληρώματα αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας ἐκείνους, οἵτινες ἐδημιούργησαν καὶ διοργάνωσαν αὐτόν. Ἡ ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη θὰ εἶναι πάντοτε αἰώνια.

Ἐξακολουθεῖ, Ἑλληνικὴ ἐμπορικὴ στόλε, τὸ ἐθνικὸν σου ἔργον ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ καὶ προόδου καὶ πολλαπλασιασμοῦ. Οργάνωε τὰς θαλάσσας πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ φέρε τὴν ἐθνικὴν σημαίαν πανταχοῦ ὑπερήφανον καὶ τιμωμένην. Μετ' αὐτῆς φέρεις τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐργασίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν πατρίδα· φέρεις ἀκόμη, ἐκ μέρους τῶν ξένων τὴν τιμὴν εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὸ Ἐθνικὸν ὄνομα.

Μη λησμονεῖς ὅτι ἔχεις ἴδιον ναυτικὸν παρελθὸν τριῶν χιλιῶν ἐτῶν, παλαιὸν καὶ νέον· οἱ παλαιότεροι ἐκείνοι προπάτορές σου ὑπῆρξαν οἱ φοβεροὶ ναυτίλοι τῶν ἀρχαίων χρόνων, οἱ ὅποιοι μετὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐξελλήνιζον συγχρόνως τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου ἢ βραδύτερον μετέφερον τὰ προϊόντα τῆς πλουσίας Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἀπολίτιστον ἀκόμη μεσαιωνικὴν Εὐρώπην· οἱ νεώτεροι παρέσχον τὰ πρῶτα χρηματικὰ μέσα εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν κατὰ τοῦ τυράννου Ἑλλάδα ἢ ἐπὶ σοῦ πρῶτον ὑπηρέτησαν ὡς ἐμποροπλοίαρχοι πρὶν μεταβληθῶσιν εἰς στολάρχους καὶ εἰς κυβερνήτας πυρπολικῶν, διώκοντας καὶ θυθίζοντας μυριάδους Τουρκικοὺς στόλους, εἰς ναυτικούς ἐπισύροντας τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων. Δὲν ἔπαυσε νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ ὑφίστασαι οὐδὲ κατὰ τοὺς στυγερωτέρους τῆς δουλείας χρόνους.

Τὸ Διγχείον ἐδόθη εἰς σὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ εἶναι ἰδική σου θάλασσα καὶ αἱ ἀκτὰί σου ἰδικαί σου ἀκτὰί. Εἶσαι ἐθνικὸν ὄργανον καὶ εἰς τὰς εὐτυχίας καὶ εἰς τὰς ἀτυχίας. Ἄν ἐν καιρῷ ἐθνικῆς ἀτυχίας μετέφερες ἀπὸ ἀκτὰς Ἑλληνικὰς εἰς τὸ ἐλεύθερον ἐδαφὸς ἀδελφούς σου ὡς πρόσφυγας, αἱ περιστάσεις μεταβάλλονται καὶ ποικίλαι εἶναι αἱ ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας τὸ Ἔθνος περιμένει ἀπὸ σέ· δὲν εἶναι ὀλιγώτεροι ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀναμένει ἀπὸ τὸν ἀδελφόν σου, τὸν πολεμικὸν στόλον.

Εἶθε μόνον εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξίν σου νὰ μὴ εἰσχωρήσουν ζιζάνια ἐπιφέροντα τὴν διαίρεσιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας καί, καθὼς εἶναι φυσικόν, τὴν βλάβην καὶ τῶν δύο. Οἱ πατέρες σου εἰς τοὺς χρόνους ἀκόμη τῆς δουλείας εὔρον τρόπον νὰ λύσουν μὲ τὸν ἀναλογικὸν συνεταιρισμὸν τὸ ζήτημα τῆς συνεργασίας τῶν δύο τούτων παραγόντων ὄχι μόνον διὰ τὴν ναυτιλίαν, ἀλλὰ εἰς πολλὰ μέρη καὶ διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ διὰ τὴν βιομηχανίαν. Καὶ ὅταν ὑπάρχη ἢ καλὴ θέλησις καὶ ἢ συναίσθησις τῶν πρὸς τὴν Κοινωνίαν ὑποχρεώσεων, εἶναι πάντοτε εὐκόλον, καὶ γεννώμενα ἀκόμη, νὰ λύωνται τὰ τοιαῦτα ζητήματα.

10^{ον} ΤΟ ΔΥΣΚΟΛΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Με τὸν ἀγρίον διωγμὸν τῶν Μικρασιατῶν ὑπὸ τὰ ὄμμα-
τα τῆς νικητρίας Ἀντάντ καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἔπειτα τῶν
Θρακῶν ἐκ τῆς κατακυρωθείσης εἰς τὴν Τουρκίαν Ἀνατολικῆς
Θράκης 1200 χιλ. περίπου ἀνθρώπων ἐρρίπτοντο ὡς κτήνη
ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν
ἴσταμάτησε· ἐπηκολούθησεν ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης καὶ νέα
κύματα ἀνθρώπων εἰς ἀξιοθρήνητον κατάστασιν ἐξακολουθοῦν
ἀκόμη νὰ ἀποδιβάζονται ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐδάφους.

Ἐὰν μεταξὺ τῶν προσφύγων τούτων ὑπολογισθοῦν καὶ
ἄσσοι ἤδη πρότερον κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Βορείου
Βουλγαρικῆς Θράκης ἢ ἐρχονται πῶρα ἐξ αὐτῆς, ἄσσοι ἀκόμη
κατέφυγον ἐκ τῆς ὑπαχθείσης ὑπὸ τὴν Ἀλβανικὴν κυριαρχίαν
Βορείου Ἠπείρου, καθὼς καὶ τὰ πλήθη τῶν ἐκ τῆς Ρωσσίας
ἐλθόντων Ἑλλήνων, 2¹)· ἑκατομμύρια περίπου ἀνθρώπων ἐν-
τός μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἔχουν ζητήσει ἄσυλον εἰς τὸ
ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἀπέναντι 300 ἢ 350 χιλιάδων
Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἐφυγον ἢ φεύγουν ἀκόμη ἐξ αὐτοῦ. Ἐὰν
δὲ ὑποτεθῆ, ὅτι ἐν ἑκατομμύριον ἐξ αὐτῶν εἰς παλαιότεραν
καὶ ὀμαλωτέραν ἐποχὴν κατελθόν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχεν
ὀπωσδήποτε ἀποκατασταθῆ, ἐν καὶ ἡμισυ ἑκατομμύριον ἀνθρώ-
πων ἔπρεπεν ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος νὰ ἀποκα-
τασταθῆ διὰ κρατικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνδρομῆς.

Οἱ περισσότεροι, ἂν μὴ ὅλοι αὐτοί, ἔσυρον τὰ ῥάκη τῆς
ἀθλίως τῶν ὑπάρξεως. Χθὲς ἀκόμη εὐτυχεῖς καὶ πλούσιοι ἐρ-
ρίπτοντο εἰς τὸν προσφυγικὸν βίον μετὰ τὰ φοβερά του ἐπακό-
λουθα τῆς ἐλλείψεως στέγης, τῆς πείνης, τῶν ἀσθενειῶν, τῆς
πτώσεως τοῦ ἠθικοῦ των. Μὴ ἀντικρύζοντες παρὰ ὁμοίως
δυστυχεῖς γνωστούς των, ἢ συνάντησις τῶν ὁποίων μόνον τὰς
πληγὰς των ἀνέξεε, εἶχον νὰ περιμένωσι τὰ πάντα ἀπὸ τὸ

Κράτος, ἀπὸ τὴν θραύνουσαν πάντοτε ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης
τῆς Λωζάνης, ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν ἀδελφῶν των καὶ
τῶν ξένων.

Τὰ ὄχρα τῶν δυστυχῶν πρότωπα καὶ ἡ ἀποτυπωμένη
ἐπὶ τῆς μορφῆς των θλίψις ἢ ἐγκαρτέρησις, ἔπειτα ἀπὸ δύο
ἐτῶν προσφυγικὸν βίον, εἶναι οἱ μεγάλων κήρυκες τοῦ ἱστο-
ρικοῦ ἀδικήματος. Καὶ ὅλον αὐτὸ τὸ μαρτύριον νὰ παρακολου-
θῆται ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τῆς περασμένης εὐτυχίας, ἢ ὅποια
τόσον ἀνάγλυφος φαίνεται εἰς ἐπιγραφὰς τῶν παραπηγμάτων καὶ
μικροκαταστημάτων των, ὅποια αἰ ἐξῆς, ἢ Σμύρνη, αἰ Κυθω-
νίαι, ἢ Ἀδριανούπολις, ἢ Προῦσα, τὸ Αἰδίνι καὶ τόσαι ἄλλαι
συνοδοῦμεναι καὶ ἀπὸ κοσμητικὰ ἐπίθετα, ἢ ὠραία, ἢ ἀλησιμό-
νητος, ἢ ὀροσόλουστη, ἢ κατακαμμένη κ.τ.π.! Εἰς τὰς ἀθλίως
πρώγλας, ὅπου εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ μένουν, νὰ ἐνθυμοῦνται
τὸ πρόφην εὐτυχισμένον σπιτάκι των!

Ἦμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῆ ποῖαν κολοσσιαίαν ὀργάνωσιν
ἀπαιτεῖ καὶ μόνη ἢ ἐγκατάστασις τῶν μαζῶν τούτων, ποῖα
καὶ πόσα κοινωνικὰ καὶ οικονομικὰ ζητήματα εἶναι μετ' αὐτῆς
συνδεδεμένα κατ' ἀνάγκην. Ἦν τοιοῦτον ζήτημα ἀθροῦ ἐποι-
κισμοῦ θὰ ἔφερε εἰς πολὺ δυσκόλον θέσιν καὶ τὸ μεγαλύτερον
καὶ πλουσιώτερον ἀκόμη κράτος, ἔχον μακράκινα πολιτικὸν
βίον.

Ἦτο λοιπὸν πολὺ φυσικὸν ὅτι ἡ μικρὰ Ἑλλάς, κράτος
100 μόλις ἐτῶν καὶ μετὰ περιορισμένα οικονομικὰ μέσα, δὲν
ἤμπορεσε μέχρι σήμερον νὰ τὸ λύσῃ πολὺ περισσότερον, ὅταν
ληρθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο παρουσιάσθη εἰς αὐτὴν
ἔπειτα ἀπὸ ἑνα ἀτυχῆ πόλεμον, ἐξαντλητικὸν διὰ τὰ οικονομι-
κά της, καὶ χωρὶς μάλιστα νὰ ὑπάρχῃ παρόμοιον προηγούμε-
νον ζήτημα εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ὥστε νὰ ἤμπορῆ νὰ
οδηγηθῆ ἀπὸ τὰ διδάγματα του.

Καὶ εἶναι εὐνόητον ὅτι μετὰ τὰς μέχρι τοῦδε προκαταβολὰς
τῶν 3 ἑκατομμυρίων λιρῶν τοῦ προσφυγικοῦ δανείου οὐδὲ τὸ

έν τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ τούτου ἀποκατέστησε μέχρι σήμερον, δηλ. δέν κατώρθωσε νά ἀποκαταστήσῃ ἀκόμη οὐδέ ὄλους τοὺς γεωργικούς πληθυσμούς. Ἐάν δέ ὑποτεθῆ ὅτι έν μέρος τοῦ ὑπολειπομένου πληθυσμοῦ δι' ἰδικῶν του μέσων κατώρθωσε ὁπωσδήποτε νά γίνῃ αὐταρκες, πάντως ὑπέρ τὸ ἥμισυ ἀκόμη ἑκατομμύριον ἀνθρώπων ἔχουν ἄμεσον ἀνάγκη βοήθειας, διὰ νά ζήσουν ἀνθρωπινώτερον, διὰ νά μὴ ἀποθάνουν.

Ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου ἀριθμοῦ έν μέρος ἀνήκει ἀκόμη εἰς τοὺς ἀγρότας, οἱ δέ ἄλλοι ὄλοι εἰς τήν ἀστικήν τάξιν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι δέν εἶναι μόνον τῆς μέσης καί κατωτέρας ἀστικῆς τάξεως, ὡς θά ὑπέθετέ τις, ἀλλά καί τῆς ἀνωτέρας· διότι εἰς τὸν φοβερόν αὐτὸν κλύδωνα, ὅστις ἰσοπέδωσεν ὄλα, καί ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς διέσωσαν μερικά χρήματα, ἐξήντησαν αὐτὰ πρό πολλοῦ. Τοιουτοτρόπως ἡ δυστυχῆς ἀστική τάξις, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ὀημιουργός τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς έν Τουρκία, ἐγκαταλειφθεῖσα μέχρι σήμερον διατρέχει τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Εἶναι εὐχάριστον ὅτι ἀπό τινος χρόνου ἤρχισε καί ὑπὲρ αὐτῶν νά διαφαίνεται ἡ λήψις μέτρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεπτερώθησαν αἱ ἐλπίδες των καί ἐτονώθη ὀλίγον τὸ ἠθικόν των.

Εἶναι ἀκόμη εὐχάριστον ὅτι τὸ προσφυγικὸν ζήτημα ἐθεωρήθη παρ' ὄλων τῶν κομμμάτων ἐσωκοινοβουλευτικῶν καί ἐξωκοινοβουλευτικῶν ὡς προέχον ἐθνικὸν ζήτημα ὑπεράνω τῶν κομμμάτων καί ὅτι γενικῶς ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐθνική, κοινωνική καί οἰκονομική ὄψις του.

Εἶναι ἐπίσης εὐχάριστον ὅτι τὸ Κράτος πάντοτε ὑπὸ ὄλας τὰς Κυβερνήσεις ἔδειξε τήν καλήν του διάθεσιν καί προθυμίαν πρὸς λύσιν αὐτοῦ καί ὅτι ἡ Ἑλληνική Κοινωνία έν τῷ συνόλω τῆς συνησθάνθη καί συναισθάνεται τήν ἀνάγκη τῆς λύσεως.

Ἄλλ' ἂν ταῦτα καί τὰ μέχρι σήμερον συντελεσθέντα παρουσιάζωσι τήν εὐχάριστον ὄψιν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τήν αἰσιοδοξίαν περὶ τῆς λύσεως τοῦ ὄλου ζητήματος, έν τούτοις

ἡ μέχρι σήμερον πορεία αὐτοῦ μᾶς ὑποδεικνύει καί τινα, τὰ ὁποία εἶναι δίκαιον νά ληρθῶσι ὑπ' ὄψιν· ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τοὺς Πολιτευομένους, εἰς τήν Κυβέρνησιν, εἰς τήν Ἑλληνικήν Κοινωνίαν καί εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους πρόσφυγας.

Εἰς Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ἔχει τόσας πληγὰς νά ἐπουλώσῃ καί πρῶτιστα τήν μεγάλην αὐτὴν προσφυγικήν, ἔπρεπεν ἤδη διὰ τοὺς πολιτευομένους νά καταστή ὄγμα ὅτι, ἀντὶ τοῦ τίτλου τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, ὁ τίτλος τοῦ ἀνορθωτοῦ θά ἦτο πολὺ τιμιώτερος καί διὰ τὸ παρὸν καί διὰ τὸ μέλλον εἰς τήν Ἱστορίαν, ἡ ὁποία δέν συνηθίζει νά ἀδικῇ κανένα, ἔστω καί ἂν κατέχη κατωτέραν θέσιν. Ἐπρεπε νά εἶναι ὄγμα ὅτι οἱ Ἰπουργοί, οἱ ὁποιοὶ θά κατώρθωνον νά ἀποδώσουν εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα πειθαρχοῦντα τὸν στρατὸν καί τὸν στόλον, οἱ Ἰπουργοί, οἱ ὁποιοὶ εἰς τὸν κλάδον του ἑκάστος θά ἐπανέφερον τήν ἐκτροχιασθεῖσαν μηχανὴν εἰς τήν θέσιν τῆς, θά ἐξυγιάζον τὰ οἰκονομικά καί θά εἰσήγον εἰς τήν ὄδον τῆς λύσεως τὸ φοβερόν αὐτὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν προσφύγων, θά ἦσαν ἀσφαλῶς μεγάλοι ἄνδρες καί τὸ ἔθνος θά ὠρεῖεν εἰς αὐτοὺς αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην. Δέν θά παρουσιάζετο τότε τὸ φαινόμενον τῆς συχνῆς ἀλλαγῆς τῶν Κυβερνήσεων, ἡ ὁποία ἐκτός τῆς ἀπωλείας χρόνου, μεγάλης πραγματικῶς ζημίας διὰ τήν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Κράτους καί τήν λύσιν τοῦ Προσφυγικοῦ ζητήματος, παρουσιάζει καί τὸν οὐχὶ μικρότερον κίνδυνον τῆς τριβῆς τῶν ἱκανῶν ἀνδρῶν, τῶν σχηματιζόντων ἑκάστοτε τὰς Κυβερνήσεις· θά ἦτο δυνατόν τοιουτοτρόπως νά σχηματισθῆ τὸ μέγα Ἰπουργεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς εἰς μίαν τοιαύτην ἀνώμαλον περίστασιν μᾶς χρειάζεται, καί τὸ ἐκ τῆς λύσεως τῶν ζητημάτων ὄφελος δέν θά ἦτο μόνον τοῦ Κράτους καί ἡμῶν τῶν προσφύγων, ἀλλά καί τῶν ἐξεχόντων προσώπων, τὰ ὁποία θά ἀπῆρτιζον τήν τοιαύτην Κυβέρνησιν. Ἡμεῖς μάλιστα οἱ πρόσφυγες θά ἠθέλομεν ὄχι μόνον ἰσχυρὰν, ἀλλά καί οἰκουμένην Κυβέρνησιν, ἐάν ἦτο δυνατόν· διότι δικαιοκρα-

νόμειθα ότι ή λύσις του προσφυγικού είναι τόσοσν επείγουσα, ώστε να απαιτη τον συντονισμό των ενεργειών του πολιτευόμενου κόσμου. Όταν το Κράτος επανέλθη εις την κανονικήν τροχίαν του, όταν το προσφυγικόν εισέλθη εις την οδόν της λύσεως και άρχισή ή εθνική αναδόημουργία, τότε τα κόμματα άνευ πλέον εθνικών κινδύνων θα είναι ελεύθερα να επιδιώξουν έκαστον την πραγμάτωσιν του προγράμματός του και εις τα κόμματα ταύτα αναλόγως της ιδεολογίας των θα είναι δυνατόν να προσέλθωσι και οι πρόσφυγες.

Η Κυβέρνησις είναι ανάγκη να έννοήση ότι διά την ταχίαν και καλήν του Προσφυγικού λύσιν δεν άρκει μόνον ή καλή θέλησις και ή εκ του ύστερήματος παροχή των χρηματικών μέσων, άλλ' απαιτείται και ή ύπαρξις ώρισμένου προγράμματος, έστω και αν τουτο δεν είναι το τελειότερον' απαιτείται ακόμη ή ύπαρξις έποπτών άκραιών εις έργα ταιούτης έκτάσεως και τόσης δαπάνης' άλλως κί άλληλεσυγκρούμεναι διαταχαί και κί άλλαι ενέργεια θα επιφέρωσι πάντοτε άπώλειαν χρόνου και χρημάτων και θα μάς παρουσιάξωσι ήμίμετρα, διά να μάς αναγκάζουν έκάστοτε να άρχίζωμεν πάλιν εξ άρχης.

Η Ελληνική Κοινωνία, ή οποία τόσοσν εις την άρχήν συνεκινήθη εκ του παθήματος των αδελφών, ή οποία όμως βαθμηδόν συνήθισε εις την θέαν της προσφυγικής δυστυχίας, πρέπει να έννοήση ότι άρζει και συμφέρον έχει να συντελέση εις την όσον το δυνατόν ταχυτέραν άποκατάστασιν των προσφύγων' άρζει δηλ. να κάμη τουτο όχι μόνον από αισθημα εθνικής άλληλεγγύης, αλλά και δι' άλλους λόγους αποβλέποντας εις το συμφέρον αούτης της ίδιας. Εάν δεν θέλη να προβλέψη άλλους κοινωνικούς κινδύνους, ως ίδη τουλάχιστον τον εκ της έλνοσίας και της φθίσεως, ο οποίος, όταν θερίζη τους εξηντήμένους πρόσφυγας, θα είναι πάντοτε φοβερά έστία μόλυνσεως και δι' αούτην ελόκληρην και δεν θα κάμη διάκρισιν έντοπίων

και προσφύγων. άρζει δε πολύ περισσότερον να κάμη τουτο, όταν μία μερίς αούτης, οι άκτημονες με την κακήν αούτην ευκαιρίαν άποκαθίστανται, πράγμα το όποιον πολύ δυσκολώτερον θα έπετύχωνον, εάν τα πράγματα ήσαν ευκλή. Τιοιουτοτρόπως οι πρόσφυγες με την δυστυχίαν των ώρέλησαν τους όμοίους των της Ελληνικής Κοινωνίας, έφεραν και τούτων την άποκατάστασιν' όίότι πολύ όρθως εξ άρχης έκρίθη ότι δεν ήτο δυνατόν να άποκατασταθώσι οι πρόσφυγες και να δημιουργηθώσι νέοι πρόσφυγες, οι έντόπιοι, οι όποιοι πρότερον ειργάζοντο ως ειλωτες εις τα κτήματα των αναχωρούντων Τούρκων. Την άλλήθειαν ταύτην ουδέποτε ήρνήθησαν οι πρόσφυγες. Η δε έναρμόνισις των συμφερόντων των άκτημόνων και πτωχών έντοπίων άφ' ενός και των προσφύγων άφ' έτέρου ουτε δύσκολος ουτε αδύνατος είναι. Το Κράτος εκπληρούν τας υποχρεώσεις του θα εύρη τον τρόπον να άποζημιώση τους πρόσφυγας διά την περιουσίαν των αούτην, την όποιαν δίδει και εις άλλους και της όποιας θέβαια το αντίτιμον δεν παύει διά τους πρόσφυγας σύμφωνα με την συνθήκην να είναι απαιτητόν. Άλλ' από του σημείου τουτου μέχρι του να διαρπάξεται ή περιουσία υπό επιτηδειών εύπόρων ή να διευκολύνεται ή άπώλειά της υπέρ Τούρκων χάριν ιδίων συμφερόντων ή άπόστασις είναι πολύ μεγάλη. Το να εύρίσκωνται θέβαια μεταξύ τόσου έγγωρίου πληθυσμού άνθρωποι επιδιώκοντες τοιαύτας ώφελείας ύστερον μάλιστα από την ήθικήν σύγχυσιν, την όποιαν έπέφερεν ο πόλεμος εις ίκανήν μερίδα της ανθρωπότητος, ώστε αούτη να ένομάξη το καλον δι' αίσχρου όνόματος και το αίσχρον διά καλου, δεν είναι παράδοξον. Παράδοξον και απελπιστικόν θα ήτο ή Κοινωνία έν τω συνόλω της να μη καταδικάση τας τοιαύτας τάσεις, να μη στιγματίση τους επιδιώκοντας τοιαύτα και να μη αντιδράση, όταν μάλιστα αούτο το συμφέρον της απαιτη τουτο.

Οι πρόσφυγες τέλος, τόσοσν οι πολιτευόμενοι, έσον και

οι ιδιώται, θρῆσκον νὰ ἐννοήσουν ὅτι μέχρις οὗ τοῦ προσφυγικῆν εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐδὸν τῆς λύσεως, δι' αὐτοὺς πρωτεύει ἡ προσφυγικὴ ἰδεολογία, ἡ πλήρωσις ὀφλ. τῶν ἐπειγουσῶν προσφυγικῶν ἀναγκῶν πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ αὐτῆς θρῆσκον πρωτίιστα νὰ παρουσιάζωνται πάντοτε ἠνωμένοι καὶ πειθαρχοῦντες, ἐκεῖνοι εἰς τὸ Κοινοβούλιον, οὗτοι περὶ τὰς προσφυγικὰς ὀργανώσεις των. Διότι, χωρὶς αὐτοὶ νὰ τὸ θέλουν, ἡ ἐθνικὴ καταστροφή ἐπέφερεν, ὥστε ὅλοι ἐν τῷ συνόλω νὰ ἀποτελέσουν μίαν τάξιν ἀνθρώπων περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον δυστυχῶν καὶ θρῆσκον, καθὼς καὶ πᾶσα παρομοία τάξις ἐν τῇ Κοινωνίᾳ, νὰ εἶναι ἠνωμένοι καὶ συμπαγεῖς, ἐὰν θέλουν ταχύτερον νὰ πληρωθοῦν τὰ δίκαιά των. Διὰ νὰ πεισθεῖν περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης, δὲν ἔχουν παρὰ νὰ ἴδουν περίξ των εἰς τὴν Κοινωνίαν, τί κάμνουν ὅλαί αἱ τοιαῦται τάξεις.

Δὲν εἶναι ἀργά, ἂν ἐκεῖνα, ποῦ ἔπρεπε νὰ τὰ κάμωμεν εὐθὺς μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφήν, τὰ κάμωμεν καὶ τώρα! ἀρκεῖ μόνον νὰ εὐρωμεν τὸν δρόμον μας. Ἡ Ἑλλάς δὲν εἶναι τότεν πυκνοκατωχημένη, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ περιλάβῃ καὶ τὸν πληθυσμὸν τοῦτον καὶ ἐπομένως νὰ προκύβῃ δι' αὐτὴν ζήτημα ὑπερπληθύνσεως. Ἐὰν μάλιστα γίνουσι τὰ μεγάλα ἔργα ἀποξηράνσεως, θὰ ἔχῃ περίσσειαν γαιῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τοῦδε τὸ ἐμπόριον, αἱ διομηχανίαι καὶ ἡ ὅλη οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ἐξειλιχθησαν τεραστίως. Καὶ φαντάζεται κανεὶς ποίαν ζύμωσιν ἐθνικὴν θὰ παρουσιάσῃ ἡ χώρα, πρὸ πάντων τὸ βόρειον αὐτῆς τμήμα, καὶ ποίαν πρόσοδον θὰ σημειώσῃ, ὅταν ὁ προσφυγικὸς κόσμος τακτοποιηθῇ καὶ γίνῃ παραγωγικός, ποίαν κυψέλην ἐργασίας θὰ δείξῃ ἡ Ἑλλάς! Ἡ νίκη αὐτῆς εἰς τὸ προσφυγικὸν πρόβλημα θὰ εἶναι τιμητικωτέρα ἀπὸ τὴν νίκην τοῦ πολέμου.

Ὁ Ἕλληνας, μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἔπαθε, ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δραστηριότητά του, τὴν πίστιν εἰς τὸ πεπρωμένον τῆς φυλῆς του, τὴν ἐνότητά του, τὸν σπῆρον τῶν ὑψηλῶν παραδόσεων,

αἱ ὁποῖαι θὰ καρποφορήσουν καὶ πάλιν, ἔχει ὅλον τὸ σφρίγγος τῆς ζωῆς, ὥστε ὅλα αὐτὰ νὰ παρέχουν τὴν ἐλπίδα διὰ τὴν νίκην του ταύτην.

Ὁ θεὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μυθολογίας, ὁ μέγας Πάν, δὲν ἀπέθανεν ἀκόμη εἰς τὰς ἐγκαταλειφθείσας χώρας, πολὺ δὲ θεβαίως ὀλιγώτερον ὁ Χριστός. Νεαὶ ἡμέραι καλύτεραι θὰ ἀνατείλουν καὶ πάλιν διὰ τὸ ἔθνος μας καὶ τὸ Ἑλληνικὸν θαῦμα θὰ συντελεσθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἱστορίαν, δεικνῶν ὀλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀντοχὴν τῆς ἀθανάτου φυλῆς μας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τὸ κακοποιὸν πνεῦμα συγκρουσθὲν πρὸς τὸ ἀγαθοεργὸν ἐνίκησε, πάντως προσωρινῶς· ὁ Ἐκτωρ κατέβαλε τὸν Ἀχιλλέα, ὁ Ἀσιάτης τὸν Εὐρωπαῖον. Διότι δὲν πρέπει νὰ πλανᾶται ἡ Εὐρώπη· ἡ νίκη τῆς Τουρκίας δὲν ἦτο μόνον νίκη κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς ἰδίας· ἦτο νίκη τῆς βαρβαρότητος κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν νίκην του ὁ Τοῦρκος ἐδοχίμασε νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἱχνη τρισχιλιετοῦς συνεχοῦς ιστορίας, ἡ ὁποία ἀρχίσασα ἀπὸ τοὺς θρύλους τῆς μυθικῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν μῦθον ἐκεῖνον τῶν Ἀργοναυτῶν, καὶ ἐξελιχθεῖσα εἰς θαυμάσιον πολιτισμὸν παρεδόθη εἰς ἔργα φιλολογίας καὶ τέχνης κινουῦντα πάντοτε τὸν θαυμασμὸν τῆς διανοουμένης ἀνθρωπότητος. Τοιουτοτρόπως τὸ νέον 1453, προσπαθοῦν νὰ σαρώσῃ διὰ αὐτά, ὑπῆρξε τρομερώτερον ἀπὸ τὸ παλαιότερον ἐκεῖνο.

Συνέβη κάτι φοβερώτερον ἀκόμη· αὐτὴ ἡ Χριστιανικὴ ὀρησκεία θαναύσως ἐξυβρίσθη διὰ τῆς ἐξαλείψεως τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Χριστιανικῶν ναῶν ἀπὸ τὴν χώραν, ὅπου κατὰ πρῶτον αὐτὴ ἐξηπλώθη, ὅπου διέλαμψαν οἱ μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας πατέρες καὶ διεμορφώθησαν τὰ δόγματά της· ὀλίγον ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον θὰ ἐσαρώνετο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν του ἑδραν, τὸν τόπον τῆς ὀρησκευτικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς δράσεως.

Καὶ τάχα μόνον ὑπὸ Ἑλληνικὴν καὶ γενικώτερον ὑπὸ ἐκπολιτιστικὴν ἔποψιν συνέβησαν τὰ δυσάρεστα ταῦτα; Ἀλλὰ δὲν εἶναι καλυτέρα καὶ ἡ καθαρῶς Εὐρωπαϊκὴ ἄποψις τοῦ ζητήματος. Ἡ Εὐρώπη θελήσασα νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ὑπὸ τὴν νέαν του ὄψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τοῦτο ἐκ πολιτικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ ἀπέβη κυρίως οικονομικόν, ἀνέτρεψε πολιτικὴν ἐργασίαν ἑλοκλήρων αἰῶνων· διὰ τῆς συνθήκης τῆς

Λωζάνης αἱ διομολογήσεις κατηργήθησαν, αἱ ἠθικαὶ ἐπιρροαὶ τῶν Δυνάμεων ὑπόκεινται εἰς ἀνταγωνισμὸν μέλλοντα νὰ προκαλέσῃ νέα δεινὰ, τὰ ὕλικά συμφέροντά των, τὰ ὁποῖα δὲ τόσον ἠθέλησαν νὰ προαγάγωσιν, ἀπειλοῦνται, τὸ καθολικὸν προτεκτοράτον κατελύθη.

Καὶ ἡ Εὐρώπη ἡ κουρασμένη ἀπὸ τὸν πόλεμον, λησμονοῦσα ὅτι ἡ σύμμαχος τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁ προαιώνιος φρουρὸς αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, λησμονοῦσα ὅτι ὁ κόσμος ὀφείλει εἰς αὐτὴν τὰ ἰδεώδη τῆς ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης, ἠνέχθη διὰ αὐτὰ καί, παραβλέψασα τὰ ἰδιά της συμφέροντα, ἐπλυνε διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης τὰς χεῖράς της φωνάζουσα ὡς ὁ Πιλᾶτος ἐκεῖνος «ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· αὐτοὶ ὄψονται.» Καὶ ἡ τρομερὰ ἐπιρροὴ «οἱ Ἕλληνες ἔπταισαν» ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπαναλαμβάνεται δύο ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ θὰ ἐπαναλαμβάνεται ἴσως ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη, μέχρις ὅτου ἡ ἐκτροχιασθεῖσα ἐκ τοῦ πολέμου ἀνθρωπότης ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἠθικὴν τροχίαν της. Εἶναι προφανές ὅτι ἐκ νέου ἐπεκυρώθη ἡ βαθυτροχίαν της. Εἶναι προφανές ὅτι ἐκ νέου ἐπεκυρώθη ἡ βαθυστόχαστος παρατήρησις τοῦ φιλοσοφοῦντος ἀρχαίου ἱστορικοῦ μας Θουκυδίδου, ὅτι οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι καὶ οἱ ἐμπαθεῖς ἀγῶνες διαφθείρουσιν ἠθικῶς τοὺς ἀνθρώπους. Μόνη ἀληθῶς ἡ ἐκ τοῦ πολέμου κόπωσις δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ἐν τοιοῦτον καταπληκτικὸν φαινόμενον.

Καὶ τὸ κακὸν δυστυχῶς ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ τὸ τελειότερον ἐσχάτως γενομένην διοργάνωσιν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Βεβαίως αὐτὴ λαμβάνουσα ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὸ προσφυγικὸν δάνειον καὶ συνηγοροῦσα ὑπὲρ αὐτοῦ προσφέρει ἀνεκτίμητον ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς πρόσφυγας, διὰ τὴν ὁποίαν οὗτοι καὶ ὀλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος θὰ εἶναι πάντοτε εὐγνώμονες πρὸς αὐτὴν. Ἀλλὰ θὰ ἔπραττε δικαιοτέρον καὶ θειότερον ἔργον, ἂν ἀντὶ διορθώσεως ἔφερεν ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τοῦ γενομένου πρὸς τὸν πολιτισμὸν. Θὰ ἐδικαιολόγει τοι-

ὄρφανοτροφεῖα, διὰ νὰ ἐκβαρβαρωθῶσι, τὰ δάκρυά των καὶ τὸν πόνον των; Ὅλοι αὐτοὶ δι' ἡμᾶς εἶναι ὁ ἄγνωστος μάρτυς, τοῦ ὁποίου τὸ μνημεῖον, πρὶν ἀκόμη ἐγερθῆ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, λαμπρὸν ἤδη ἐστήθη εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς μας. Οἱ τοῦρκοι μᾶς ἐδίωξαν καὶ κατέστρεψαν ἢ διήρπασαν ὅ,τι εἶχομεν ἐκεῖ, μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι κόπτουν κάθε σύνδεσμόν μας πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα· ἐλησμόνησαν ὁμῶς τὴν βοήθην τῶν τάφων.

Ἡ πῶς ἠμποροῦμεν νὰ λησμονήσωμεν ὅσα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι οἱ ἐπιζήσαντες ὑπεφέραμεν ἐκεῖ εἰς τὸ πατριὸν μας ἔδαφος ἀπὸ τὸν βάρβαρον ἐπίδρομέα, ὅσα ὑπεφέραμεν ἔπειτα εἰς τὸ ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν ἔδαφος ὡς πρόσφυγες βαστάζοντες τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου μας;

Θὰ τὰ ἐνθυμούμεθα πάντοτε καὶ θὰ τὰ παραδώσωμεν εἰς τὰ τέκνα μας ὡς τὴν ἱερωτέραν παρακαταθήκην, διὰ νὰ τὰ ἐνθυμῶνται καὶ ἐκεῖνα. Καὶ ἐνώπιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ κάμνομεν τὸν ὄρκον μας, ὁ ὁποῖος δεσμεύει ἡμᾶς καὶ θὰ δεσμεύσῃ τοὺς ἀπογόνους μας.

Ο ΟΡΚΟΣ ΜΑΣ

Δὲν θὰ λησμονήσωμεν τοὺς ὠραίους γενεθλίους μας τῶ-
πους, ὅπου ἐξειλίχθη ἡ ζωὴ μας, οὐδὲ τοὺς λαμπροὺς ναοὺς μας,
ὅπου ἐλατρεύσαμεν τὸν Θεόν, οὐδὲ τοὺς τάφους τῶν ἡρώων καὶ
τῶν θυμάτων. Δὲν θὰ λησμονήσωμεν ποτὲ τὸν τρόπον τοῦ δι-
ωγμοῦ μας, τὰς ἀτιμώσεις τῶν γυναικῶν, ἀδελφῶν καὶ θυγα-
τέρων μας, τὸν ἀδίκον φόνον τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοεθνῶν μας.
Δὲν θὰ λησμονήσωμεν τὸν ἐκτουρκισμόν Ἑλληνίδων καὶ Ἑλλη-
νοπαίδων. Δὲν θὰ λησμονήσωμεν ὅσα ὑπεφέραμεν καὶ ὑποφέ-
ρομεν ἀκόμη, τὸ μαρτύριόν μας.

Οὐδὲ θὰ δεχθῶμεν ποτὲ χῶραι ἑκπαλαὶ Ἑλληνικαὶ νὰ
στερηθῶσι τῆς ἐπ' αὐτῶν παρουσίας Ἑλλήνων καὶ χῶραι Χρι-
στιανικαί, ὑπάρξασαι κοιτίδες τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ ἐκμουςουλ-
μανισθῶσι. Μάρτυς μας ὁ Θεός.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.	σελ. 3 — σελ. 15
1) Εἰδύλλια.	» 17 — » 21
2) Στιγμαὶ κατανύξεως.	» 22 — » 27
3) Ἡ ἀγωνία.	» 28 — » 37
4) Μεταξὺ ἐλπίδων καὶ φόβων.	» 38 — » 54
5) Ἡ καταστροφή.	» 55 — » 65
6) Ἡ τριγυκὴ ἔξοδος.	» 66 — » 72
7) Ἡ θεὰ τοῦ δλέθρου.	» 73 — » 76
8) Τὸ μαρτύριον τῆς ἀναχωρήσεως.	» 77 — » 85
9) Τὸ θανμάσιον τοῦ Ἑλληνικῶ Ἐμπορικοῦ στόλου ἔργον.	» 86 — » 89
10) Τὸ δύσκολον πρόβλημα.	» 90 — » 97
Ἐπίλογος.	» 98 — » 102